cogito

PIERRE BOURDIEU

karşı ateşler

Çeviren: Halime Yücel

YKY

KARŞI ATEŞLER

Pierre Bourdieu 1930'da Denguin'de (Fransa) doğdu. Günümüz sosyoljisinin temel kuramcılarından biri olan Bourdieu, orta öğrenimini Paris'in ünlü Louis Le Grand lisesinde tamamladıktan sonra École Normale Supérieure'de felsefe eğitimi gördü. Askerliğini yapmak üzere gittiği Cezayir'de Fransız sömürgeciliğini yakından tanıma fırsatı bulan düşünür, bu deneyiminin de etkisiyle felsefi yaklaşımını sosyolojik ve antropolojik açılımlarla pekiştirdi. 1959 ve 1962 yıllarında Sorbonne'da felsefe dersleri verdikten sonra, École des Hautes Études en Sciences Sociales'in müdürlüğüne getirildi; ayrıca Avrupa Sosyolojisi'nin de yöneticiliğinde bulundu. 1982'de, Collège de France'ta, sosyoloji kürsüsüne seçilen Bourdieu, aynı dönemde *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. Eğitimden başlayarak çeşitli kültürel alanlardaki üretim, yeniden üretim, ayrışım mekanizmalarını inceleyen ve pek çok önemli çalışması bulunan Pierre Bourdieu, 23 Ocak 2002 tarihinde Paris'te öldü.
Başlıca eserleri: *La Distinction* (1979), *Le Sens pratique* (1980), *Questions de sociologie* (1980; *Toplumbilim Sorunları*, Kesit, 1997), *Homo Acedemicus* (1984), *Choses dites* (1987), *Raisons Pratiques* (1994; *Pratik Nedenler*, Kesit, 1995), *Sur la télévison* (1996; *Televizyon Üzerine*, YKY, 1997), *Les régles de l'art* (1998; *Sanatın Kuralları*, YKY, 1999).

Halime Yücel 1971 yılında İstanbul'da doğdu. 1990 yılında Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Aynı yıl girdiği Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde 1994 yılında lisans öğrenimini, 1997 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi bilim dalında yüksek lisans öğrenimini, 2001 yılındaysa İstanbul Üniversitesi Tanıtım ve Halkla İlişkiler bilim dalında doktorasını tamamladı. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.
Çevirileri: Armand Mattelart'dan *İletişimin Dünyasallaşması*, İletişim Yayınları, 2001 ve *Bilgi Toplumunun Tarihi*, İletişim Yayınları, 2004.

Pierre Bourdieu'nun
YKY'deki öteki kitapları

Televizyon Üzerine *(1997)*
Sanatın Kuralları *(1999)*

PIERRE BOURDIEU

KARŞI ATEŞLER

ÇEVİREN:
HALİME YÜCEL

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2292
Cogito - 144

Karşı Ateşler / Pierre Bourdieu
(1. ve 2. kitaptan seçme yazılar)
Özgün Adı: Contre-feux
Çeviren: Halime Yücel

Kitap Editörü: Korkut Erdur
Düzelti: İncilay Yılmazyurt

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel - Elif Rifat

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli/İstanbul

Çeviriye temel alınan baskı: Editions Raison d'Agir, 1998, pour Contre-feux,
Editions Raison d'Agir, 2001, pour Contre-feux 2
1. Baskı: İstanbul, Ocak 2006
ISBN 975-08-1045-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2002
© Editions Raison d'Agir, 1998, pour Contre-feux
© Editions Raison d'Agir, 2001, pour Contre-feux 2
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www. teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP

Okura • 9
Devletin Sol ve Sağ Eli • 11
Erkin Akılla Donanan ya da Akla Dayanan
Kötüye Kullanımları • 19
Bir Uygarlığın Yıkılışına Karşı • 21
"Evrenselleşme" Söyleni ve Avrupa Sosyal Devleti • 24
Tietmeyer Düşüncesi • 37
Araştırmacılar, Ekonomi Bilimi ve Toplumsal Hareket • 43
Yeni Bir Enternasyonalizm İçin • 49
Televizyon, Gazetecilik ve Politika • 57
Televizyon Üzerine'ye Dönüş • 64
Geçicilik Bugün Her Yerde • 70
İşsizlerin Hareketi, Toplumsal Bir Tansık • 76
Olumsuz Aydın • 79
Neo-Liberalizm, (Gerçekleşmekte Olan) Sınırsız Bir Sömürü
Ütopyası • 81

İKİNCİ KİTAP

Önsöz • 93
Bir Avrupa Toplumsal Hareketi İçin • 98
Amerikan Modelinin Aşılanması ve Sonuçları • 106
Bağlanımcı Bir Bilgi İçin • 111
Güçlülerin Görünmez Eli • 118
Depolitizasyon Politikasına Karşı • 127
Kum Taneleri • 139
Kültür Tehlikede • 141
Daha İyi Egemen Olmak İçin Birleşmek • 153
Kaynakça • 165

BİRİNCİ KİTAP

Okura

Büyük bölümü yayımlanmamış bu metinleri basım için derlemeye karar verebildiysem, bunun nedeni, etkilerini sürdürmek istedikleri karşı ateşleri önlerinde alev alırken bulan tehlikelerin, ne tek noktaya yönelik ne de rastlantısal olması ve bu sözlerin, koşulların farklılığına bağlı uyuşmazlıklarla, yöntemli bir şekilde denetlenen yazılardan daha çok karşı karşıya kalsalar da, neo-liberal felakete direnmeye çabalayan herkese gerekli silahları yine de sağlayabilecek olmalarıdır.*

Kehanetsel müdahalelere fazla eğilimim yok; durum ya da dayanışmalar tarafından sürüklenerek, yetkimin sınırlarının ötesine gidebileceğim fırsatlardan da her zaman sakındım. Dolayısıyla her seferinde, kimi zaman bir ödev duygusuna yakın bir tür meşru öfke tarafından zorlandığım yolunda, belki de yanıltıcı bir duyguya kapılmasaydım, insanların karşısında görüş bildirmeye kalkışmazdım.

Herhangi özel bir konuda başkalarıyla ne zaman görüşsem ayak uydurmayı denediğim toplu düşünsel ülküyü gerçekleştirmek her zaman kolay değil. Eğer daha etkili olmak için kimi zaman kişi ve özel isimleri hedef aldıysam, bunu bir seferberlik, hatta medyatik evrende belli dönemlerde beliriveren, şu amaçtan da konudan da yoksun tartışmalardan birini başlatmak için değilse bile, en azından egemen söylemin simgesel gücünün özünü oluşturan o görüşbirliği görüntüsünü bozmak umuduyla yaptım her zaman.

* Durumların farklılığına bağlı anlatım ve biçem kopmalarını çoğaltma tehlikesini göze alarak tarihsel bağlamı daha algılanabilir kılmak için buraya alınan bildirileri kronolojik bir sırayla sundum. Okurun, önerilen savı sürdürmesine olanak tanımak için yer yer, olabildiğince kısa kaynakça açıklamaları ekledim.

*Devletin Sol ve Sağ Eli**

SORU- Yönettiğiniz derginin son sayılarından birinin odak konusu acı.[1] *Medyanın söz hakkı vermediği insanlarla yapılmış birçok söyleşi var: yoksul banliyölerin gençleri, küçük çiftçiler, toplum çalışanları. Örneğin bir lise müdürü, kişisel acısını dile getiriyor güçlükle: bilgi aktarmakla uğraşacağı yerde, istemeden, bir tür karakolda polis olmuş. Böyle bireysel ve öyküsel tanıklıkların ortak bir sıkıntıyı anlamayı sağlayacağını düşünüyor musunuz?*

PIERRE BOURDIEU- Toplumsal acı üzerine yürüttüğümüz ankette, bu lise müdürü gibi, toplumsal evrenin kişisel dramlar biçiminde yaşanan çelişkilerinden geçmiş birçok kişiyle karşılaşıyoruz. Fransa'nın kuzeyindeki küçük bir şehrin "zor bir banliyösünde", tüm eylemlerin düzenlenmesini sağlamakla yükümlü şu proje şefini de sayabilirim örneğin. "Toplum çalışanları" diye adlandırılan herkesin, sosyal yardım görevlilerinin, eğitimcilerin, üst düzey memurların ve giderek profesörlerle ilkokul öğretmenlerinin günümüzde saptadıkları çelişkilerin en uç sınırıyla karşı karşıya kalıyor bu kişi. Bu insanlar benim devletin sol eli diye adlandırdığım, devlet içinde geçmişin toplumsal savaşımlarının bir kalıntısı olarak harcamacı-savurgan-vekilharç denen bakanlık görevlilerinin tamamını oluşturuyorlar. Devletin sağ eliyle, maliye bakanlığıyla, kamu bankalarıyla ya da özel bankaların ve bakanlık kurullarının ulusal yönetim bilimleri okulu mezunlarıyla karşıtlık içerisinde hepsi. Tanıklık ettiğimiz (ve edeceğimiz) birçok toplumsal hareket, devletin küçük soylular sınıfının, devletin yüksek soylular sınıfına başkaldırısını dile getirir.

* R. P. Droit ve T. Ferenczi'yle söyleşi, 14 Ocak 1992'de *Le Monde*'da yayımlanmış.

S.- Bu öfkeyi, umutsuzluk biçimlerini ve bu başkaldırıları nasıl açıklıyorsunuz?

P.B.- Devletin sol elinin, sağ elin artık sol elin ne yaptığını bilmediği ya da daha kötüsü, gerçekten bilmek istemediği kanısında olduğunu düşünüyorum. Her ne olursa olsun, bunun bedelini ödemek istemiyor. Tüm bu insanların umutsuzluğunun en büyük nedenlerinden biri, devletin, kendisinden beklenen ve yükümlülüğünü taşıdığı devlet konutu, devlet radyo ve televizyonu, devlet okulu, devlet hastaneleri gibi toplum yaşamının belli alanlarından çekilmiş olmasına ya da çekilmekte olmasına bağlıdır. En azından kimileri için, hiç olmazsa ayrıcalıksız, herkese açık ve herkese sunulmuş bir hizmet olarak kamu hizmetinin güvencesi olması beklenebilecek sosyalist bir devlet söz konusu olduğundan, şaşırtıcı ya da utanç verici bir tutumdur bu... Bir politik kriz, bir parlamentarizm karşıtlığı diye betimlenen şey, kamu yararından sorumlu devlet konusunda bir umutsuzluktur gerçekte.

Sosyalistlerin iddia ettikleri kadar sosyalist olmamaları kimseyi rahatsız etmezdi: zaman acımasız, manevra alanı da geniş değil. Ama insanı şaşırtabilecek olan, öncelikle iş alanında her türlü önlem ve politikayla (yalnızca medyanın adını vereceğim) *welfare state*'in kazanımlarını ortadan kaldırmayı amaçlayarak, ve belki, özellikle de kamu söyleminde özel sektörü göklere çıkarıp (sanki şirket ruhunun şirketten başka alanı yokmuş gibi) özel girişimin çıkarlarını destekleyerek, kamu hizmetinin bu kadar düşmesine katkıda bulunabilmiş olmaları. Tüm bunların şaşırtıcı bir yönü var, özellikle de "toplumsal" denen görevleri yerine getirmek ve görevlerini gerçekten yapmak için gereken araçları onlara vermeyen pazar mantığının en katlanılmaz yetersizliklerini gidermek üzere ön cepheye gönderilenler için. Sürekli aldatılmış ya da yadsınmış oldukları duygusuna nasıl kapılmasınlar ki?

Ödenen maaşın, işe ve bu işte çalışanlara verilen değerin açık göstergesi olmasına karşın, başkaldırılarının maaş sorunlarının çok ötesine yayıldığını uzun zaman önce anlamamız gerekirdi. Bir görevi küçümseme, ona uygun görülen az çok gülünç bir ücretle kendini gösterir önce.

S.- Yöneticilerin manevra alanının o kadar dar olduğuna inanıyor musunuz?

P.B.- Kuşkusuz inandırılmak istenenden çok daha sınırlı. Ve yine de yöneticilerin büyük serbestliğe sahip oldukları bir alan kalıyor: Simgeselin alanı. Tutumun örnek niteliği, tüm devlet personeline benimsetilmeliydi, özellikle de en yoksun kalınan çıkarlar için özveri geleneğine sığınırlarken. Oysa yalnızca yolsuzluk (kimi yüksek devlet memurlarının primleriyle kimi zaman yarı resmi olarak) ya da kamu hizmetine ihaneti değil (sözcük kuşkusuz çok güçlü: devlet hizmetinden ayrılıp özel sektörde bol paralı bir işe girmeyi kastediyorum), özel amaçlarla mallardan, kazançlardan ve kamu hizmetinden sağlanan tüm kazancı: eşe dosta destek vermeyi, adam kayırmayı (yöneticilerimizin çok fazla "kişisel dostu" var), yandaş toplamayı gördüğümüzde nasıl kuşku duymayız?

Simgesel kazançlardan söz etmiyorum üstelik! Televizyon sivil erdemin yıpranmasına rüşvet kadar katkıda bulunmuştur kuşkusuz. Memur ya da militan yaratan ortak çıkara kendini adama işinin anlaşılmaz değerleriyle tümden çelişkili olarak, politik ve düşünsel sahnenin önüne "beni gördün mü?"leri, her şeyden çok kendini göstermeye ve saydırmaya meraklı olanları çağırmış ya da itmiştir. "Haber gösterişi"nin öylesine ortak bir uygulama durumuna gelmesini açıklayan, aynı bencil kendini gösterme (sıklıkla rakiplerin zararına) kaygısıdır. Öyle görünüyor ki birçok bakan için, bir önlem ancak bildirildikten ve kamuya açıklanıp, gerçekleşmiş sayıldıktan sonra geçerli olur. Kısacası öğretilen erdemlerle gerçek uygulamalar arasındaki farkı görünür kıldığı için ortaya çıkmasıyla rezalet yaratan büyük yozlaşma, sıradan küçük "zayıflıkların", lüksün sergilenmesinin, maddi ya da simgesel ayrıcalıkların acele kabulünün sınırından başka şey değildir.

S.- Ortaya koyduğunuz durum karşısında yurttaşların tepkisi nedir size göre?

P.B.- Kısa süre önce, bir Alman yazarın Eski Mısır üzerine bir makalesini okuyordum. Devlete ve kamu malına karşı bir güven krizinin yaşandığı dönemde iki şeyin nasıl geliştiğini

gösteriyor: yönetenlerin tarafında yolsuzluk, devlet işine saygının yıkılışıyla bağlantılıyken, yönetilenlerin tarafında kişisel dindarlık, geçici olanakların getirdiği umutsuzluğa bağlanıyor. Aynı biçimde, bugün, kendini (temelde, kendisinden zorunlu maddi katkılar dışında hiçbir şey, hele kendini adama ve coşku gibi şeyleri hiç beklemeyen) devletin dışına atılmış hisseden yurttaşın, devlet çıkarlarına en uygun biçimde kullandığı yabancı bir güç olarak değerlendirerek reddettiği duygusuna kapılıyoruz.

S.- Yöneticilerin simgesel alandaki büyük özgürlüğünden söz ediyordunuz. Bu yalnızca örnek gösterilen tutumlarla ilgili değil. Aynı zamanda sözler, harekete geçirici ülküler de söz konusu. Bu noktada, güncel zayıflık nereden geliyor?

P.B.- Aydınların sessizliğinden çok söz edildi. Beni hayrete düşürense politikacıların sessizliği. Harekete geçirici ülkülerden korkunç derecede yoksunlar. Kuşkusuz bunun nedeni, politikanın profesyonelleşmesi ve partilerde kariyer yapmak isteyenlerden beklenen koşulların parlak kişilikleri giderek daha çok dışlaması. Elbette bunun bir nedeni de, politik etkinliğin tanımının, okullarda (siyasal bilimler okullarında) ciddi görünmek ya da yalnızca vasat ya da eski kafalı görünmeyi önlemek için özyönetimden çok, yönetimden söz etmenin uygun olduğunu, her durumda da ekonomik akılcılık taslamak (bir başka deyişle bu akılcı dilde konuşmak) gerektiğini öğrenmiş görevlilerin gelişiyle değişmesidir.

Kuzey-Güney ilişkilerine de zarar veren (ve verecek olan) IMF-dünya-görüşünün dar ve ileriyi göremeyen ekonomi anlayışında sıkışıp kalmış bu yarı becerikliler, ekonomik açıdan meşrulaşmış *Realpolitik*'in tek kesin sonucu olan maddi ve ahlaksal sefaletin kısa ve özellikle de uzun vadede gerçek bedellerini: Suç işlemeyi, suç oranını, alkolizmi, trafik kazalarını vb. üstlenmeyi unuturlar elbette. Burada yine mali dengeler sorununa saplanmış sağ el, "bütçe ekonomilerinin" çoğunlukla çok pahalıya mal olan toplumsal sonuçlarıyla karşı karşıya kalan sol elin ne yaptığını bilmez.

S.- Devletin edimlerinin ve katkılarının dayandığı değerler artık inandırıcı değil mi?

P.B.- Onları ilk hiçe sayanlar çoğunlukla onların bekçisi olanlardır. Rennes Kongresi ve af yasası sosyalistlerin gözden düşmesi için on yıllık anti-sosyalist kampanyanın yaptığından daha fazlasını yapmıştır. Ve (sözcüğün her anlamıyla) "dönmüş" bir militan da, on düşmandan daha fazla zarar verir. Ama on yıllık sosyalist iktidar, devlete olan inancın yıkılması ve 70'li yıllarda liberalizm adına girişilen korumacı devletin ortadan kaldırılması girişimlerinin sonunu getirmiştir. Konut politikasını düşünüyorum özellikle. Açıklanan amaç, küçük burjuvaziyi ortak konutlardan (ve böylece "kolektivizmden") çekip almak ve bireysel evinin özel mülkiyetine ya da apartman dairesine bağlamaktı. Bu politika ancak tek bir yönden çok iyi başarıldı. Vardığı nokta az önce kimi ekonomilerin toplumsal bedelleri üzerine söylediklerimi açıklıyor. Uzamsal ayrımın, dolayısıyla "banliyölerin" sorunları diye adlandırılan sorunların en büyük nedeni çünkü.

S.- Bir ülkü tanımlamak istiyorsak, bu, devletin, kamu meselesinin anlamına dönüş olacaktır. Herkesin görüşüne katılmıyorsunuz.

P.B.- Herkesin görüşü, kimin görüşüdür? "Az devleti" öven ve kamuyu, kamunun kamu için yararını biraz çabuk gömen, gazetelerde yazan insanlar, aydınlar... Burada tümüyle tartışılabilir tezlerin hepsini birden tartışma dışına atan paylaşılan inanç etkisinin tipik bir örneğini görüyoruz. Devletin geri çekilmesi, daha geniş olarak da ekonominin değerlerine boyun eğmesi için uygun bir iklim yaratan "yeni aydınların" ortak çalışmasını incelemek gerekirdi. *Welfare state*'in düşünsel temellerini, özellikle de (iş kazasında, hastalıkta ya da sefalette) ortak sorumluluk kavramını, toplumsal (ve sosyolojik) düşüncenin şu temel kazanımını yıkmaya yönelerek kendi kendini gerçekleştiren şu kehanet türünü, "bireyciliğin dönüşü" diye adlandırılan şeyi düşünüyorum. Bireye dönüş, aynı zamanda onun mutsuzluğunun tek sorumlusu olan "kurbanı" "kınamaya" ve ona *self help*'i öğütlemeye de izin veriyor, ve tüm bunlar durmaksızın yinelenen şirketin vergilerini azaltma gereksinimi maskesiyle yapılıyor.

68 krizinin, bütün küçük kültürel sermaye taşıyıcılarını sarsıntıya uğratan simgesel devrimin belirlediği geçmişe yönelik panik tepkisi (Sovyet tipi rejimlerin –beklenmedik– çöküşünün de yardımıyla), sonunda "Siyasal Bilimler düşüncesinin", "Mao düşüncesinin" yerini aldığı kültürel düzenleme için uygun koşulları yaratmıştır. Bugün, aydınlar dünyası, "yeni aydınlar", dolayısıyla aydın ve onun politik rolü için yeni bir tanım, felsefe ve felsefeci için yeni bir tanım önermeyi ve benimsetmeyi amaçlayan bir savaş alanıdır; söz konusu felsefeci, teknik donanımdan yoksun bir politika felsefesinin, bir seçim gecesi siyasetçiliğinin ve yöntemden yoksun tecimsel kamuoyu araştırmalarının özensiz yorumuna indirgenen bir sosyolojinin anlaşılmaz tartışmalarına girişecektir artık. Platon'un tüm bu insanlar için kullandığı muhteşem bir sözcük vardı, *doxasophus*: Bu "kendini-bilgin-sanan-görüş-teknisyeni" (sözcüğün üçlü anlamını çeviriyorum), politik sorunları iş adamlarıyla, politikacılarla ve politika gazetecileriyle (bir başka deyişle tam olarak kendileri için kamuoyu araştırmaları yaptırabilenlerle...) aynı terimlerle ortaya koyar.

S.- Az önce Platon'un adını andınız. Sosyoloğun tutumu, düşünürünkine yaklaşıyor mu?

P.B.- Sosyolog da düşünür gibi, başkalarınınki kadar kendi gerçeklerini, özellikle soru biçiminde ortaya çıkan gerçekleri sorgularken *doxasophus*'a ters düşer. *Doxasophus*'u derinden sarsan budur, çünkü o, Aristoteles'in verdiği anlamıyla *ortak alanların* (uslamlama yapmaya yarayan, ancak üzerlerinde bir uslamlama yürütülemeyen kavramlar ve tezler) bilinçsizce benimsenmesindeki derin politik itaati reddetme olgusunda politik bir önyargı görür.

S.- Sosyoloğu bir anlamda, gerçek sorunları bilen tek kişi olarak kral-düşünür yerine koyma eğiliminde değil misiniz?

P.B.- Savunduğum, her şeyden önce, *doxasophus*'ların ürettiği aydın görüşüne karşı, öncelikle eleştirel olan eleştirel aydının olanaklılığı ve gerekliliğidir. Gerçek bir eleştirel karşı güç olmadan gerçek bir demokrasi olamaz. Aydın bunlardan biri ve

en yücesidir. Bu nedenle ölü ya da diri –Marx, Nietzsche, Sartre, Foucault ve hepsi birden "68 düşüncesi" etiketi altında sınıflandırılan birkaç isim daha– eleştirel aydının yapı bozma çalışması, kamu işinin yıkılması kadar tehlikelidir ve aynı toplu yeniden canlandırma girişimi içinde yer alır.

Elbette aydınların, her zaman, kendilerine düşen çok büyük tarihsel sorumluluğun üstesinden gelebilecek yetenekte olmasını ve her zaman eylemlerine yalnızca ahlaksal yetkelerini değil, düşünsel yetkilerini katmalarını isterdim – tek bir örnek vermek gerekirse bir Pierre Vidal-Naquet'nin tüm tarihsel yöntem ustalığını, tarihin kötüye kullanımlarının eleştirisini yapmaya adaması biçiminde diyelim. Karl Kraus'dan alıntı yaparak "iki kötülük arasında en azını seçmeyi reddediyorum", denir buna.[2] "Sorumsuz" aydınlara karşı hoşgörüm yok, yıllık yazı kotalarını, iki yönetim kurulu, üç basın kokteyli ve birkaç televizyon programı arasında yazıp dolduran, şu sorumlu, her konuda kalem oynatan, çok biçimli "aydınları" daha da az seviyorum.

S.- Öyleyse, aydınlar için özellikle, Avrupa'nın kurulmasında nasıl bir görev arzuluyorsunuz?

P.B.- Yazarların, sanatçıların, düşünürlerin ve bilginlerin, kamusal yaşamın yetkili oldukları her alanında kendilerini doğrudan dinletebilmelerini arzuluyorum. Uslamlama ve çürütmenin mantığı olan düşünsel yaşamın mantığının, kamusal yaşama yayılmasıyla herkesin çok şey kazanacağına inanıyorum. Bugün düşünsel yaşama yayılmış olan çoğunlukla ihbarın ve kara çalmanın, "slogancılığın" ve karşıtın düşüncesinin çarpıtılmasının mantığı diyebileceğimiz politikanın mantığıdır. "Kurucuların" kamu hizmeti, kimi zaman da halkın esenliği gibi yükümlülüklerini yerine getirmeleri iyi olurdu.

Avrupa çapına geçmek, yalnızca bir üst evrenselleşme derecesine yükselmek, düşünsel konularda bile gerçekleşmekten uzak evrensel devlet yolunda bir aşama kaydetmektir. Avrupamerkezcilik, eski imparatorluk uluslarının yaralı ulusçuluklarının yerine geçse de çok fazla şey kazanılmazdı. XIX. yüzyılın büyük ütopyalarının tüm bozulmalarını ele verdikleri zaman-

da, acil olarak bilinçleri yanıltmadan, istençleri harekete geçirebilecek gerçekçi bir ülküler evreninin yeniden kurulması için ortak çalışma koşullarının yaratılması gerekir.

Paris, Aralık 1991

Notlar

1 "La souffrance", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 90, Aralık 1991, 104 s., P. Bourdieu ve diğerleri, *La Misère du monde*, Paris, Seuil Yayınları, 1993.

2 P. Vidal-Naquet, *Les Juifs, la mémoire et le présent*, Paris, La Découverte, cilt I, 1981, cilt II, 1991.

*Erkin Akılla Donanan ya da Akla Dayanan Kötüye Kullanımları**

[...] İslami ülkelerin derinliklerinden, benim evrenselin emperyalizmi olarak adlandırdığım sözde batı evrenselciliği konusunda çok derin bir soru geliyor.[1] Fransa, aynı ülkede bana göre Herder adıyla doğrudan bağlantılı milliyetçi bir popülizme yol açan bu emperyalizmin tam anlamıyla somut bir örneği oldu. Eğer gerçek evrenselciliğin, kendini benimsetmek için evrensele başvuran (insan hakları vb.) bir milliyetçilikten başka şey olmadığı doğruysa, kendisine karşı tüm köktenci tepkiyi gericilikle suçlaması daha zordur. IMF ve Dünya Bankası'nın politikasını hazırlayan matematiksel modellerin, Amerikan hukukunun geleneklerini tüm dünyaya benimseten büyük çokuluslu tüzel şirketler olan *Law Firm*'lerin, akılcı eylem kuramlarının vb. bilimci akılcılığı, bu akılcılık sanki kimi insanlar aklın tekelini ellerinde tutuyorlarmış ve genel olarak söylendiği gibi dünya jandarması, bir başka deyişle silah gücünü evrensel adaletin hizmetine verebilen, meşru şiddet tekelini elinde tutanlar olarak kendilerini atayabiliyorlarmış gibi davranmaya yönelten bir Batı kibrinin hem dışavurumu, hem güvencesidir. Neredeyse her zaman umutsuzluğun usdışılığı yoluyla kök salan terörist şiddet, akla başvuran erklerin eylemsiz şiddetine gönderir bizi. Zorlayıcı ekonomik önlem sıklıkla hukuksal bahanelere bürünür. Emperyalizm, uluslararası mercilerin meşruluğuyla örtülür. Kendini çifte standartlarını maskelemeye veren ussallaştırmaların ikiyüzlülüğüyle de Arap, Güney Amerika, Afrika

* 15 Ekim 1995'te Frankfurt Kitap Fuarı'nda Uluslararası Yazarlar Parlamentosunca düzenlenen halka açık tartışmada sunulan bildiri.

halklarında, erkin akılla donanan ya da akla dayanan kötüye kullanımlarından ayrılamayacak akla (ekonomik, bilimsel ya da bir başka akıl) karşı çok derin bir başkaldırıya yol açmaya ya da bunu haklı göstermeye yönelir. Bu "usdışılıklar" bir bakıma, bizim yerlere ve zamanlara göre emperyalist, istilacı, fetheden ya da vasat, dar, savunmacı, gerileyen, baskıcı akılcılığımızın ürünüdür. Akılla hareket ediyoruz diye kötüye kullandıkları güçlerini maskeleyenlere ya da keyfi bir imparatorluk kurmak ya da bunu haklı göstermek için aklın silahlarına davrananlara karşı savaşmak da yine aklı savunmaktır.

Frankfurt, Ekim 1995

Not

1 P. Bourdieu, "Deux impérialismes de l'universel", C. Fauré ve T. Bishop içinde (yayıncılar), *L'Amérique des Français*, Paris, François Bourin, 1992, s. 149-155.

*Bir Uygarlığın Yıkılışına Karşı**

Kamu hizmetinin, cumhuriyetçi hak eşitliğinin, eğitim, sağlık, kültür, araştırma, sanat ve her şeyden önemlisi, çalışma hakkının varlığıyla birleşen bir *uygarlığın* yıkılışına karşı üç haftadan bu yana savaşan herkese desteğimizi bildirmek için buradayım.

Bu derin hareketi, bir başka deyişle burada dile getirilen ve bizim de duyumsadığımız umutsuzluğu da umutları da anladığımızı söylemek için; bunu anlamayanları, örneğin 10 Aralık tarihli *Journal du dimanche*'ta, büyük bir şaşkınlıkla Juppé'nin, somut bir örneği olduğunu düşündüğü –bunu açıkça ifade ediyor– "akılcı dünya anlayışı"yla "insanların derin arzuları" arasındaki uçurumu büyük bir şaşkınlıkla keşfeden şu düşünür gibilerini anlamadığımızı (ya da çok iyi anladığımızı) söylemek için buradayım.

Aydınlanmış "seçkin"in uzun vadeli bakış açısıyla, halkın ya da temsilcilerinin dar görüşlü itkileri arasındaki bu karşıtlık, tüm zamanların ve tüm ülkelerin gerici düşüncesinin belirgin niteliğidir; ancak bugün, meşruluğuna olan inancını, öğretim ve bilimin, özellikle ekonominin yetkesinden alan devlet yüceliğiyle yeni bir biçim almaktadır: Tanrısal adaletin bu yeni yöneticileri için, yalnızca mantık ve çağcıllık değil, hareket ve değişim de yöneticilerin, bakanların, patronların ya da "uzmanların" yanındadır; akılsızlık ya da eskillik, eylemsizlik ve tutuculuk, halkın, sendikaların, eleştirici aydınların yanındadır.

Juppé'nin, "Fransa'nın güvenilir bir ülke ve mutlu bir ülke olmasını istiyorum," diye haykırdığında dile getirdiği şey bu teknokratik kesinliktir. Şöyle çevrilebilir: "İnsanların güvenilir olmasını istiyorum, bir başka deyişle seçkinlerin, École National d'Administration mezunlarının, halkın mutluluğunun nerede

* Lyon Garı'nda Aralık 1995 grevleri sırasında sunulan bildiri.

olduğunu bilenlerin, halka rağmen, bir başka deyişle onun istencine rağmen onun mutluluğunu gerçekleştirecek güçte olmalarını istiyorum; gerçekte halk, düşünürün söz ettiği isteklerle körleşmiş olduğundan mutluluğunun ne olacağını bilemez – özellikle Mösyö Juppé gibi onun mutluluğunu kendisinden daha iyi tanıyan insanlarca yönetilme mutluluğunu." İşte böyle düşünür teknokratlar ve demokrasiden anladıkları da budur. Halk adına ülkeyi yönettiklerini öne sürerken, bu halkın onlara karşı çıkmak için sokaklara düşmesini –nankörlüğün doruğu!– neden anlamadıkları da böylelikle anlaşılıyor.

Devletin zayıflamasını salık veren bu devlet yüceliği ve pazarla yurttaşın tecimsel ikamesi olan tüketicinin paylaşımsız egemenliği devlete aman vermez; kamu malını özel bir mal, kamu işini ve cumhuriyeti, kendi işi yapar. Bugün söz konusu olan, teknokrasiye karşı demokrasinin yeniden elde edilmesidir: yeni Leviathan'ın, "finans pazarlarının" hükümlerini tartışmasız benimseten ve anlaşmayı değil, "açıklamayı" isteyen Dünya Bankası ya da IMF türü "uzmanların" despotluğundan kurtulmak gerekir; liberalizm kuramcılarının öğrettikleri yeni tarihsel kaçınılmazlık inancından vazgeçmek gerekir, zorunlulukların özellikle ekonomik olanlarını (uzmanların işi olabilir bu) saptayabilecek bir toplu çalışma politikasının yeni biçimlerini bulmak gerekir, ama onlarla savaşmak ve gerektiğinde onları etkisiz hale getirmek için.

Bugünün krizi Fransa için, ve de kuşkusuz Avrupa'da ve dünyanın başka yerlerinde yeni alternatifi, "ya liberalizm ya barbarlık"ı her gün artan bir sayıyla (her gün çoğalarak) reddedenler için tarihsel bir fırsattır. Demiryolu görevlileri, posta memurları, öğretmenler, kamu görevlileri, öğrenciler ve daha birçokları, harekete etkin ya da edilgin olarak bağlı olanlar gösterileriyle, bildirileriyle, uyandırdıkları ve medya örtüsünün boşuna perdelemeye çalıştığı sayısız düşünceyle, yeterli oldukları kadar da yetersiz teknokratlara bırakılamayacak kadar önemli, tümüyle temel sorunları ortaya koydular: birinci dereceden ilgilileri, demek ki her birimizi kamu hizmetlerinin, sağlığın, eğitimin, taşımacılığın vb. geleceğinin aydınlatıcı ve mantıklı bir tanımına, özellikle Avrupa'nın başka ülkelerinde aynı tehditlerle karşı karşıya kalanlarla bağlantılı olarak yeniden nasıl kavuşturmalı? Yükseköğ-

retim düzeyinde *Grandes Écoles*'ler ve fakülteler arasında karşıtlıkla simgeleştirilen iki vitesli bir eğitimin giderek yerleşmesini reddederek Cumhuriyet okulunu yeniden nasıl keşfetmeli? Aynı soru sağlık ve taşımacılık alanında da sorulabilir. Kamu hizmetlerinin tüm personelini etkileyen, kültürel yayım şirketlerinde de uyguladıkları sansür etkisiyle özellikle ölümcül olan radyo, televizyon ya da gazetecilikte ve hatta eğitimde bile bağımlılık ve boyun eğme biçimlerini getiren geçiciliğe karşı nasıl savaşmalı?

Kamu hizmetlerinin yeniden keşfedilmesi işinde aydınlara, yazarlara, sanatçılara, bilginlere vb. düşen belirleyici bir görev var. Önce, yayım yolları üzerindeki teknik gelenekçiliğin tekelini kırmaya katkıda bulunabilirler. Ama aynı zamanda örgütlü ve sürekli olarak, yalnızca kriz toplu durumunda rastlantısal karşılaşmalarla da kalmayarak, toplumun geleceğine etkili bir biçimde yön verebilecek güçte olanların, özellikle derneklerle sendikaların saflarında görev alabilirler ve medyatik-politik gelenekçiliğin ortaya konmasını, yasakladığı büyük sorular üzerine sert incelemeler, yaratıcı öneriler hazırlamaya çalışabilirler: özellikle de evrensel alanın birleşmesi ve yeni evrensel iş bölümünün ekonomik ve toplumsal sonuçları sorununu ya da adına birçok politik girişimin harcandığı finans pazarlarındaki sözde tunç yasaları, bilişimsel sermayenin en belirleyici üretim güçlerinden biri durumuna geldiği ekonomilerde eğitim ve kültür işlevleri sorununu vb. düşünüyorum.

Bu izlence soyut ve salt kuramsal görünebilir. Ama geçmişte uğruna birçok toplumsal hareketin feda edildiği ve teknokratların ekmeğine bir kez daha yağ süren bir popülizme düşmeden otoriter teknokratçılığı reddedebilir.

Her ne olursa olsun, belki beceriksizce dile getirmek istediğim, –kızdırabileceklerimden ya da canını sıkabileceklerimden de özür dilerim–, bugün toplumu değiştirmek için savaşanlarla gerçek bir dayanışma içine girmektir: gerçekte ulusal ve uluslararası teknokrasiyle ancak ayrıcalıklı alanında, bilimin, özellikle ekonomi biliminin alanında karşı karşıya gelerek, yararlandığı soyut ve sakat bilginin karşısına insanların ve karşılaştıkları gerçeklerin daha saygıdeğer bilgisini çıkararak etkili bir biçimde savaşılabilir.

Paris, Aralık 1995

*"Evrenselleşme" Söyleni ve Avrupa Sosyal Devleti**

Her yerde, gün boyunca –egemen söylem gücünü buradan almaktadır– neo-liberal bakış açısının karşısına çıkarılabilecek hiçbir şey olmadığını, onun kendisini seçeneksiz, apaçık sunduğunun söylendiğini duyuyoruz. Eğer bu tür bir sıradanlığı varsa, bunun nedeni, gazetecilerin ya da sade yuttaşların edilgin olarak, özellikle de belli bir sayıda aydının etkin olarak katıldıkları, simgesel bir yineleyip belletme çalışmasıdır. Bu aralıksız, tuzağa düşürücü, içe işleme yoluyla gerçek bir inanç yaratan aşılamaya karşı araştırmacılara düşen bir görev var gibi geliyor bana. Öncelikle bu söylemin üretimini ve dolaşımını inceleyebilirler. İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Fransa'da bu dünya görüşünün üretilme, yayılma ve belletilme yöntemlerini çok açık bir biçimde dile getiren çalışmalar giderek çoğalıyor. Yer aldıkları ve kendini yavaş yavaş meşru kabul ettiren dergiler ve metinler, bu çalışmaları kaleme alanların nitelikleri bu yazarların söz konusu yazıları üretmek için bir araya geldikleri kolokyumlar üzerinde yapılan bir dizi inceleme, İngiltere ve Fransa'da, neo-liberal bir görüşü çok doğalmış gibi benimsetmek üzere aydınları, gazetecileri, iş adamlarını bir araya getiren sürekli bir çalışmanın nasıl gerçekleştirildiğini göstermişti, gerçekte bu görüş tüm zamanlarda ve tüm ülkelerde varolan muhafazakâr düşüncenin en klasik varsayımlarını ekonomik akılcılıkla giydirmektedir. Aklıma CIA'in finanse ettiği, büyük Fransız aydınlarının yönetiminde ve 20-25 yıl bo-

* Yunan İşçiler Genel Konfederasyonu'nda (GSEE) Atina'da 1996 Ekimi'nde sunulan bildiri.

yunca –bir şeyin yanlış olduğunun anlaşılması zaman alıyor– yorulmak bilmeden, başlangıçta akıntının tersine kürek çekerek, yavaş yavaş gün gibi ortaya çıkan görüşler üreten *Preuves* dergisinin işlevi üzerine yapılmış bir çalışma geliyor[1]. Aynı şey İngiltere'de de gerçekleşti ve Thatchercılık Bayan Thatcher'dan doğmadı. Çok uzun bir süredir, çoğunluğu büyük gazetelerde sütun sahibi aydın topluluklar tarafından hazırlandı.[2] Araştırmacıların ilk olası katkısı, bu incelemelerin herkesçe erişilebilecek biçimlerde yayılmasını sağlamak olabilirdi.

Çok uzun zaman önce başlayan bu aşılama çalışması bugün de sürüyor. Ve bir tansık gibi, düzenli olarak birkaç günlük zaman aralıklarıyla tüm Fransız gazetelerinde, her gazetenin gazeteler evrenindeki konumuna bağlı değişik biçimlerle, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin tansıklı ekonomik durumu üzerine saptamaların yayımlandığı gözlemlenebilir. Gazetelerin ve televizyonların adamakıllı katkıda bulundukları –büyük ölçüde bilinçsizce, çünkü bu sözleri yineleyenler bunu iyi niyetle yapıyorlar– bu simgesel damla damla birikim çok derin etkiler doğuruyor. İşte böylece, neo-liberalizm, sonunda kendini *kaçınılmazlık* görünümü altında sunuyor.

Çok doğalmış gibi benimsetilen bir önvarsayımlar bütünü bu: en üst düzey gelişimin, dolayısıyla üretkenliğin ve rekabet gücünün insan eylemlerinin son ve tek amacı olduğu; ya da ekonomik güçlere karşı koyamayacağı kabul edilir. Veya –ekonominin tüm önvarsayımlarını oluşturan önvarsayımdır bu– ekonomik olanla, istenmeyen bir şey gibi bir köşeye atılıp sosyologlara bırakılan toplumsal olan arasında kökten bir kopuş yaratılır. Başka bir önemli varsayım, bir gazeteyi açtığımızda, radyo dinlediğimizde soğurduğumuz, bizi saran, temelde örtmecelerden oluşan sözcük dağarcığıdır. Ne yazık ki Yunanistan'dan örnek veremiyorum, ama bulmakta güçlük çekmeyeceğinizi düşünüyorum. Örneğin Fransa'da artık patronluk denmiyor, "ulusun canlı güçleri" deniyor, işten çıkarmadan değil, bir sportif örnekseme kullanılarak "yağdan arınma"dan söz ediliyor (güçlü bir beden ince olmalıdır). Bir şirketin 2000 kişiyi işten çıkartacağını bildirmek için "Alcatel'in gözüpek toplumsal planı"ndan söz edilecektir. Ayrıca esneklik, her şeye kolayca

uyabilme yeteneği, kuralsızlaştırma gibi sözcüklerin yananlamları ve birleşimleriyle insanları neo-liberal iletinin, özgürleşmenin evrenselci bir iletisi olduğuna inandırmaya yönelen tüm bir oyun da söz konusudur.

Bana öyle geliyor ki bu *doxa*'ya karşı, onu incelemeye tabi tutarak ve onu üretip aşılayan mekanizmayı anlamayı deneyerek kendini savunmak gerek. Ancak bu, çok önemli olsa da yetmez, karşısına belli sayıda deneysel saptama da konabilir. Fransa vakasında, devlet belli sayıda toplumsal eylem alanını terk etmeye başladı. Sonucunda her türden olağandışı acılardı, üstelik yalnızca büyük sefaletin vurduğu insanları etkilemekle de kalmıyordu. Böylece, büyük kentlerin banliyölerinde gözlemlenen sorunların kaynağında neo-liberal konut politikasının olduğu gösterilebilir. 1970'li yıllarda uygulamaya konan bu konut politikası ("kişiye" yardım) bir yandan önemli bölümü kolektif topluluklarda kalan göçmenlerden oluşan alt-proletarya, öte yandan kendilerine büyük bir güçlük doğuran kredilerle satın aldıkları bireysel konutlara çıkan sabit gelirli çalışanlar ve küçük burjuvazi arasında toplumsal bir ayrımcılığa yol açtı. Bu toplumsal kopuş bir politik önlem tarafından ortaya kondu.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, devletin ikiye bölündüğü görülmektedir, bir yanda toplumsal güvence sağlayan, ama güvence verebilecek kadar sigortalanmış ve güvence altına alınmış ayrıcalıklılara güvence veren bir devlet, öte yanda da halk için baskıcı bir polis devleti vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin en varlıklı, aynı zamanda da en tutucu eyaletlerinden olan, dünyanın en saygın üniversiteleriyle donanmış Kaliforniya'da –bir ara kimi Fransız sosyologlarınca tüm özgürleşmelerin cenneti olarak görülürdü– 1994'ten bu yana hapishanelerin bütçesi, tüm üniversitelerin toplam bütçesinden fazladır. Şikago gettosunun karaderilileri, devleti ancak polis, yargıç, hapisane gardiyanı ve *parole officer*, gibi, hapis cezasına çarptırılmak istemiyorlarsa sürekli karşılarına çıkmak zorunda oldukları cezaları uygulamakla görevli insanlar aracılığıyla tanırlar. Burada, bir anlamda egemenlerin düşünün gerçekleşmesi, Loïc Waquant'ın gösterdiği gibi, giderek güvenliği sağlama işlevine indirgenen bir devlet söz konusudur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde gördüğümüz ve Avrupa'da da belirmeye başlayan, bir *ilerlemenin tersine gelişme* sürecidir. Fransa ve İngiltere gibi, devletin en erken kurulduğu toplumlarda devletin doğuşu üzerine çalışıldığında, öncelikle fiziksel ekonomik gücün bir yönetim altında toplandığı gözlemlenir – ikisi atbaşı gittiğinden savaşlar yapabilmek için, polislik yapabilmek için vb. para gerekir, para almak için de polis güçleri gerekir. Sonra kültür sermayesinin bir yönetim altında toplanması, ardından yetkenin bir yönetim altında toplanması gelir. Bu devlet ilerlediği ölçüde özerklik elde eder, egemen toplumsal ve ekonomik güçlerden bir ölçüde bağımsızlaşır. Devlet bürokrasisi, egemenlerin istençlerini çarpıtacak ve onları yorumlayacak, kimi zaman politikalar esinleyecek duruma gelmeye başlar.

Devletin gerilemesi süreci, neo-liberal politika ve inanışa karşı direnişin, devlet geleneklerinin en güçlü olduğu ülkelerde daha güçlü olduğunu gösterir. Bu da devletin iki biçimde varolmasıyla açıklanır: nesnel gerçeklikte yönetmelikler, bürolar, bakanlıklar vb. kurumlar bütünü biçiminde, aynı zamanda da kafalarda. Örneğin Fransız bürokrasisinin konut finansmanı reformu sırasında, sosyal bakanlıklar, mali bakanlıklara karşı sosyal konut politikasını savunmak için savaştılar. Bu devlet memurlarının bakanlıklarını, konumlarını savunmakta çıkarları vardı, ama aynı zamanda buna inanıyorlardı, inançlarını savunuyorlardı. Tüm ülkelerde devlet bir bakıma toplumsal kazanımlar gerçekliğindeki izdir. Örneğin çalışma bakanlığı, kimi koşullarda bir baskı aracı olabilse de gerçekliğe dönüşmüş toplumsal bir kazanımdır. Ve devlet, göreceli hak ("bu benim hakkım", "bu bana yapılamaz"), "toplumsal kazanımlara" bağlılık biçiminde, çalışanların kafasında varolur. Örneğin Fransa ve İngiltere arasındaki en büyük farklılıklardan biri, Thatcher'laştırılmış İngilizlerin direnebilecekleri kadar direnmediklerini, bunun nedeninin de büyük ölçüde iş sözleşmesinin Fransa'daki gibi devlet güvencesi altında bir anlaşma değil, bir *common law* sözleşmesi olduğunu keşfetmeleridir. Bugün de çelişkili bir biçimde, Kıta Avrupası'nda İngiltere modeli yüceltilirken, aynı anda İngiliz emekçiler Kıta üzerinden bakıyorlar ve kendi işçi

geleneklerinin onlara sunmadığı şeyleri, bir başka deyişle iş hukuku düşüncesini keşfediyorlar.

Devlet birkaç anlama çekilebilir bir gerçekliktir. Egemenlerin hizmetinde bir araç olduğunu söylemekle yetinemeyiz. Kuşkusuz, devlet tümüyle yansız, egemenlerden tümüyle bağımsız değildir, daha eski, daha güçlü, yapılarına daha önemli kazanımlar kaydettiği ölçüde vb. daha büyük bir özerkliği vardır. Uzlaşmazlıkların (örneğin mali bakanlıklar ve toplumsal sorunları çözmekle yükümlü vekilharç bakanlıklar arasındaki) alanıdır. Devletin, ilerlemesinin tersine gelişmesine, bir başka deyişle baskı yapmakla yükümlü bir ceza devletine doğru gerileyip toplumsal yükümlülüklerini, eğitim, sağlık, yardım vb. gibi hizmetleri yavaş yavaş feda etmesine karşı koymak için, toplumsal hareket, uzun süreli işsizlere yardım sağlamakla yükümlü, toplumsal uyumun bozulmasından, işsizlikten vb. kaygı duyan ve ancak "küreselleşme"nin zorunluluklarını ve Fransa'nın dünyadaki yerini tanımak isteyen para babalarına karşı çıkan toplumsal dosya sorumlularından destek görebilir.

"Küreselleşme"den söz ettim: sözcüğün en güçlü anlamıyla bir söylemdir bu, güçlü bir söylem, "yönlendirici-görüş", toplumsal gücü olan, inanılan bir düşüncedir. *Welfare State*'in kazanımlarına karşı savaşın birinci silahıdır: Avrupalı emekçiler dünyanın geri kalan daha güç durumdaki diğer işçileriyle rekabet etmelidir, deniyor. Böylece Avrupalı işçilere asgari ücretin olmadığı, Avrupa maaşlarının 1/4'üyle 1/15'i arasında değişen maaşlar için, günde 12 saat çalıştıkları, sendikaların olmadığı, çocukların çalıştığı vb. ülkeler model olarak veriliyor. Böyle bir model adına da liberalizmin bir başka anahtar sözcüğü esneklik, bir başka deyişle gece işi, hafta sonları çalışma, düzensiz çalışma saatleri, ezelden beri patronların düşlerinde kayıtlı öylesine çok şey benimsetiliyor. Genel olarak neo-liberalizm çok şık ve çağcıl bir görünüşle, en eski patronluğun en eski düşüncelerini geri getiriyor. (Amerika Birleşik Devletleri'nde dergiler, dolar üzerinden maaşlarına göre ve işten atma gözüpekliğini gösterdikleri insan sayısına göre sınıflandırılan bu şok patronlarının ödül kazananlar dizelgesini hazırlıyorlar. Düzenlemeleri devrim gibi göstermek, Almanya'da otuzlu yıllarda,

Thatcher, Reagan ve diğerlerinin döneminde gerçekleşen *muhafazakâr devrimlere* özgü bir niteliktir. Muhafazakâr devrim bugün, daha önce görülmemiş bir biçim alıyor: başka zamanlarda olduğu gibi, eski tarım söylenlerinin eskil izlekleri, toprak ve kanın yüceltilmesi yoluyla ülküselleştirilmiş bir geçmişe başvurmak söz konusu değil. Bu yeni türden muhafazakâr devrim, yeniden canlandırmayı doğrulamak için ilerlemeye, mantığa (bu durumda ekonominin mantığına), bilime başvurur. Kendi mantığına, pazar yasası denen yasaya, dolayısıyla en güçlü yasaya terk edilen ekonomik dünyanın gerçek düzenliliğini tüm uygulamaların kuralları, dolayısıyla ülküsel kurallar biçiminde oluşturur. Finans pazarları denen şeyin egemenliğini, bir başka deyişle en yüksek kazançtan başka yasası olmayan köktenci bir tür kapitalizme dönüşü, gemsiz ve açık, ama akılcılaştırılmış iş yönetimi gibi çağcıl egemenlik biçimlerinin ve pazar araştırması, pazarlama, tecimsel reklamcılık gibi yönlendirme tekniklerinin işin içine sokulmasıyla, ekonomik etkinliğin sınırlarına itilmiş kapitalizmi onaylıyor ve övüyor.

Bu muhafazakâr devrim aldatabiliyorsa, otuzlu yılların muhafazakâr devrimcilerinin eski Kara Orman pastoraliyle görünürde ilgisi kalmadığındandır; çağcıllığın tüm göstergeleriyle süslenir. Hem Şikago'dan gelmiyor mudur? Galileo doğal dünyanın matematik dilinde yazıldığını söylüyordu. Bugün denklemlere yerleştirilen şeyin ekonomik ve toplumsal dünya olduğuna inandırmaya çalışıyorlar bizi. Neo-liberalizm, matematikle (ve medya gücüyle) silahlanarak, 30 yıldan bu yana "ideolojilerin sonu" ya da daha yakın zamanlarda "tarihin sonu" adı altında bildirilen muhafazakâr toplumsal doğrulamanın en üstün gücüne dönüşmüştür.

İşlevi bir yeniden canlandırmayı, vahşi ama akılcılaştırılmış ve utanmaz bir kapitalizme dönüşü benimsetmek olan "küreselleşme" söylemine karşı savaşım vermek için olgulara dönmek gerek. Eğer istatistiklere bakılırsa, Avrupa işçilerinin karşı karşıya kaldıkları rekabetin özellikle Avrupa sınırları içinde kaldığı gözlemlenir. Yararlandığım kaynaklara göre, Avrupa ulusları, ekonomik alışverişlerinin % 70'ini başka Avrupa uluslarıyla yapıyorlar. Avrupa dışı tehdidi de vurgulayarak, gerçek

tehlikenin Avrupa ülkeleri arasındaki rekabet tarafından, kimi kez de *social dumping* diye adlandırılan olgu tarafından oluşturulduğu gizleniyor; toplumsal korunmanın zayıf, ücretin düşük olduğu Avrupa ülkeleri rekabetteki avantajlarından yarar sağlayabilirler, ama direnebilmek için toplumsal kazanımlarını terk etmeye zorlanan başka ülkeleri aşağı çekerek yaparlar bunu. Bu durum, ilerlemiş ülkelerin işçilerinin bu döngüden kurtulmak, kazanımlarını korumak ve bunların tüm Avrupa işçileri arasında genelleşmesini sağlamak için en çok gelişmiş ülkelerin işçileriyle birleşmesinde yarar olduğunu gösteriyor. (Ulusal geleneklerdeki farklılıklardan, özellikle sendikanın devlete göre ağırlığının ve toplumsal korunmanın biçimlerinden dolayı, kolay bir iş değil bu.)

Ama burada bitmiyor. Neo-liberal politikanın herkesin saptayabileceği bütün o etkileri de var. İngiltere'de yapılan belli sayıda araştırma da Thatchercı politikanın öncelikle el emeği işçilerinde, ama aynı zamanda da küçük burjuvazide korkunç bir güvensizlik, bir sıkıntı yarattığını gösteriyor. Geçici ve az ücretli işlerin (işsizlik oranını yapay olarak düşüren) çoğalmasına tanık olunan Amerika Birleşik Devletleri'nde, tam olarak aynı şey gözlemleniyor. Ansızın işten çıkarılma tehdidi altındaki Amerikalı orta sınıf, korkunç bir güvensizliği yaşıyor (bu güvensizlik bir işte önemli olanın, yalnızca çalışma ve sağladığı maaş değil, verdiği güvenlik de olduğunu keşfetmeyi sağlıyor). Tüm ülkelerde geçici konumlu işçilerin oranı, kadrolu çalışanlarmkine göre artıyor. Geçicilik ve esneyebilirlik, zayıf maaşları ödünleyebilecek sürekli iş, sağlık ve emeklilik güvencesi gibi (çoğunlukla "tuzu kurular"ın ayrıcalıkları diye betimlenen zayıf avantajların) yitimine neden oluyor. Özelleştirme de ortak kazanımların yitimini getiriyor. Örneğin Fransa'nın durumunda, yeni işe alınan işçilerin 3/4'ü geçici sıfatlıdır ve bu 3/4'ün yalnızca 1/4'ü sürekli işçi olacaktır. Elbette bu yeni işe alınanlar gençlerdir daha çok. Bu güvensizliğin temelde gençleri etkilemesinin nedeni budur. Fransa'da –bunu *La Misère du monde* adlı kitabımızda da saptamıştık–, özellikle de gençlerin sıkıntısının suç işleme ve pahalıya malolan başka olaylar gibi sonuçlarla doruğa ulaştığı İngiltere'de durum böyledir.

İşte bugün, bütün o etkilere de insanlığın en ender kültürel kazanımlarının ekonomik, toplumsal temellerinin yıkımı ekleniyor. Yazarların, sanatçıların ve bilginlerin savaşımları ve özverileri yoluyla durmadan büyüyen kültürel üretim evrenlerinin pazar karşısında özerkliği gittikçe daha fazla tehdit ediliyor. "Tecimin" ve "tecimsel"in egemenliği her gün, en çıkarcı uşaklara ve yayıncılara –ya da paslaşmalarla dalavere ortaklarına– teslim edilmiş, hemen kazanç baskılarına giderek daha doğrudan bağlanan yayıncılığın bir yönetim altında toplanmasıyla yazına, yazınsal ve sanatsal eleştiriye, özellikle de sinemaya aşılanır (eğer öncü yapımcılara, yapım yolları belki de özellikle dağıtım yolları sunulması için hiçbir şey yapılmazsa on yıl içinde bir Avrupa araştırmacı sinemasından ne kalacağını sorabiliriz kendimize); şirketlerin ya da devletin bürokrasilerinin çıkarlarına doğrudan bağlı komutlara hizmet etmekle ya da erklerin (çıkarcıların yerine geçen) veya paranın sansürü nedeniyle ölüme hükümlü sosyal bilimlerden söz etmiyoruz bile.

Eğer küreselleşme her şeyden önce aklayıcı bir söylense de çok gerçek olduğu bir durum vardır, bu da finans pazarlarının durumudur. Belli bir sayıda hukuksal denetimin azaltılmasının ve iletişim bedellerinin indirilmesini sağlayan çağdaş iletişim araçlarının iyileştirilmesinin yararına birleşmiş, dolayısıyla türdeş olmayan bir finans pazarına doğru yöneliniyor. Bu finans pazarı kimi ekonomilerin, bir başka deyişle en varsıl ekonomilerin, özellikle de parası uluslararası birikim parası olarak kullanılan, bunun için de finans pazarlarında önemli bir özgürlük payı olan ülkenin egemenliği altındadır. Finans pazarı, içinde egemenlerin, bu özel durumda Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük ölçüde oyunun kurallarını belirleyebilecekleri konumda oldukları bir alandır. Finans pazarlarının egemen konumu elinde tutan belli bir sayıdaki ulusun çevresinde bu birleşmesi, ulusal finans pazarlarının özerkliğinde bir azalmaya neden olur. Bize zorunluluğa boyun eğmek gerektiğini söyleyen Fransız maliyeciler ve maliye müfettişleri bu zorunlulukla suç ortaklığı yaptıklarını ve onların aracılığıyla erkten el çekenin ulusal Fransız devleti olduğunu söylemeyi unutuyorlar.

Kısacası küreselleşme bir türdeşleşme değildir, tersine az sayıda egemen devletin erkinin ulusal finans alanlarının bütününe yayılmasıdır. Bunun sonucu Avrupalı işçilerin, örneğin anaparanın ve endüstrilerin el emeğinin ucuz olduğu ülkelere aktarılmasıyla sonuçlarına katlandıkları uluslararası iş bölümünün bir ölçüde yeniden belirlenmesidir. Bu uluslararası sermaye pazarı, ulusal sermaye pazarlarının özerkliğini azaltmaya, özellikle de ulusal devletlerce gittikçe daha az sayıda ülkenin elinde toplanan bir güçle belirlenen döviz kurlarının, faiz oranlarının yönetilmesini yasaklamaya yönelir. Ulusal erkler bir devalüasyonu oluşturabilecek kadar büyük fonları olan öznelerden gelecek saldırı riskine boyun eğmiştir, sol hükümetler de özellikle tehdit altındadırlar kuşkusuz, çünkü finans pazarlarının kuşkusunu uyandırırlar (IMF ülkülerine pek az uyan bir politika izleyen bir sağ hükümet, bir sol hükümete göre daha az tehlikededir, sol hükümet IMF ülkülerine uygun bir politika izlese bile). Yapısal bir baskı uygulayan evrensel alanın yapısıdır bu, düzeneklere bir yazgı görünüşü verir. Belirli bir devletin politikası büyük ölçüde parasal sermayesinin dağıtımının yapısındaki (bu da evrensel ekonomik alanı tanımlar) tutumuyla belirlenmiştir.

Bu düzeneklerin varlığında ne yapılabilir? Öncelikle ekonomik kuramın benimsediği gözle görülmeyen sınırlar üzerinde akıl yürütmek gerekirdi. Ekonomik kuram, bir politikanın harcamalarının değerlendirilmesinde toplumsal harcamalar diye adlandırılanı dikkate almaz. Örneğin Giscard d'Estaing'in 1970'te kararlaştırdığı, konut polikası, uzun vadeli toplumsal harcamaların bile böyle uzun vadeli görünmeyeceğini gösteriyor, çünkü yirmi yıl sonra sosyologların dışında kim anımsar bu önlemi? Kim 1990'da Lyon'un bir banliyösündeki bir ayaklanmayı, 1970'in bir politik kararına bağlayacaktır? Suçlar cezasız, çünkü unutuldular. Tüm eleştirel toplumsal güçlerin ekonomik kararların, toplumsal harcamaların, ekonomik hesaplardan soyutlanması üzerinde durması gerekirdi. Uzun vadede bu iş bıraktırmaların, çekilen acıların, hastalıkların, intiharların, alkolizmin, uyuşturucu tüketiminin, aile içi şiddetin vb. bu kadar şeyin parasal, ama aynı zamanda da acı türünden bedeli ne ola-

cak? Çok utanmazca görünse bile, inanıyorum ki egemen ekonomiye kendi silahlarını doğrultmalı ve iyi anlaşılmış çıkar mantığında tamı tamına ekonomik olan politikanın, zorunlu olarak ekonomik olmadığını anımsatmalı – kişilerin ve malların güvensiz durumda olması, dolayısıyla güvenlik teşkilatı olarak vb. Açıkçası her şeyi, üretimi olduğu kadar adaleti ve sağlığı da, harcamaları olduğu kadar kazançları da bireycileştiren ve örtük biçimde finansal verimlilikle özdeşleştirerek dar ve soyut bir tanım verilen etkinliğin, kuşkusuz, ölçüldüğü amaçlara göre değiştiğini, bugün olduğu gibi hissedarlar ya da yatırımcılar için finansal verimlilik ya da müşterilerle kullanıcıların hoşnutluğu ya da daha geniş olarak üreticilerin, tüketicilerin, böylece gitgide en büyük çoğunluğun hoşnutluğu ve onayı olduğunu unutan ekonomik görüşü kökten bir biçimde gözden geçirmek gerekir. Bu dar ve kısa görüşlü ekonominin karşısına bireysel ve ortak, özdeksel ve simgesel (örneğin ilaç tüketimi: Fransa sakinleştirici tüketiminde rekor sahibi), etkinlikle birleşen (güvenlik gibi), aynı zamanda da eylemsizliği ve geçiciliği göz önünde bulunduran bir *mutluluk ekonomisi*ni koymak gerekir. *Şiddetten korunma yasası*yla kusur gizlenmez: her şiddet bedeli ödenir ve örneğin finans pazarlarının işe son verme, geçicilik biçiminde uyguladıkları yapısal şiddetin, kısa ya da uzun vadede intiharlar, suç işleme, cinayet, uyuşturucu, alkolizm, büyük küçük günlük şiddet biçiminde karşılığı vardır.

Şimdiki durumda aydınların, sendikaların, derneklerin eleştirel mücadeleleri öncelikle devletin zayıflığını hedef almalıdır. Ulusal devletler, finansal güçlerce dışarıdan kemiriliyor, içeriden finansal güçlerle suç ortaklığı yapanlar, bir başka deyişle maliyeciler, yüksek maliye memurları vb. tarafından kemiriliyor. Egemenlik altında olanların, devleti, özellikle devletin toplumsal yüzünü savunmakta çıkarları olduğunu düşünüyorum. Devletin bu savunulması bir ulusçuluktan esinlenmez. Ulusal devlete karşı savaşılabiliyorsa da yerine getirdiği ve ulusal politik bir devletin en az onun kadar iyi yerine getirebileceği "evrensel" işlevleri savunmak gerekir. Eğer faiz oranlarıyla başka ülkelerin mali politikalarını yönetenin Bundesbank olması istenmiyorsa, ulusal, uluslararası ekonomik güçlerden gö-

rece özerk ve Avrupa kurumlarının toplumsal boyutunu geliştirebilecek olan bir uluslarüstü devlet için savaşmak gerekmez mi? Örneğin çalışma saatinin indirilmesini sağlamayı amaçlayan önlemler ancak bir Avrupa makamınca alındıklarında ve Avrupa uluslarının tümüne uygulanabildiklerinde tüm anlamlarını kazanırlar.

Tarihsel olarak devlet bir akılcılaştırma gücüdür, ama egemen güçlerin hizmetindedir. Böyle olmasını önlemek için Brüksel'in teknokratlarına başkaldırmak yetmez. En azından Avrupa bölgesel ölçeğinde krizin yararına Avrupa ülkelerinin az çok hepsini tehdit eden milliyetçi gerilemeye seçenek sunabilecek yeni bir enternasyonalizm yaratmak gerekir. Finans pazarlarının güçlerini denetleyebilecek Avrupa ölçeğinde toplumsal kazanımlar konusunda gerilemeye bir yasak, –Almanların muhteşem bir sözcüğü var– bir *Regrezionsverbot* getirebilecek kurumlar kurmak söz konusu olacaktır. Bunun için sendika makamlarının bu uluslarüstü düzeyde hareket etmeleri kesinlikle vazgeçilmezdir, çünkü savaştıkları güçler buradadır. Dolayısıyla gerçekten neo-liberalizme karşı çıkabilecek gerçek bir eleştirel enternasyonalizmin temellerini yaratmaya çalışmak gerekir.

Son nokta. Neden aydınlar tüm bu konularda anlaşılmaz davranırlar? Tüm görevden çekilme ya da daha kötüsü işbirliği biçimlerini bir bir saymaya kalkışmayacağım – bu çok uzun ve çok gaddarca olur. Yalnızca modern ya da postmodern denen, bırakınız-yapsınlar'la yetinmedikleri zamanlarda skolastik oyunlarıyla meşgul olan ya da akılcı diyaloğun, sözlü savunmasına kendilerini hapseden veya daha kötüsü, postmodern denen değişik bir biçim öneren, gerçekte büyük anlatılara hüküm giydirilmesiyle ya da bilimden nihilistçe vazgeçilmeyle ideolojilerin sonu ideolojisinin "şık köktenci" düşünürlerinin tartışmalarına değineceğim.

Gerçekte neo-liberal ideolojinin gücü, bir tür toplumsal neo-darwinciliğe dayanmasındadır: Harward'da söylendiği gibi utku kazananlar "en iyiler ve en parlak olanlardır" (Nobel ekonomi ödülü sahibi Becker, Darwinciliğin, ekonomik etkenlere yüklenen akılcı hesap yeteneğinin temeli olduğu düşüncesini geliştirmiştir). Egemenlerin enternasyonalinin evrensel dü-

şünün ardında, en yeteneklilerin yönettikleri ve iş sahibi olduklarına ilişkin bir yeti felsefesi vardır, bu da işsiz olanların yetenekli olmadıkları anlamına gelir. *Winner*'lar ve *loser*'lar vardır, soylular sınıfı vardır, benim devlet soylular sınıfı dediğim, bir başka deyişle sözcüğün Ortaçağ'a ilişkin anlamıyla tüm özelliklerine sahip ve yetkelerini eğitimlerine, yani Tanrı'nın bir lütfu gibi düşünülen, ama gerçekte, akıl eşitsizlikleri toplumsal eşitsizlikler olduğundan, toplum tarafından dağıtıldığını bildiğimiz akla borçlu olan insanlardır. Yetenek ideolojisi, biraz efendilerin ve kölelerinkine benzeyen bir karşıtlığı haklı göstermek için çok elverişlidir: bir yanda çok ender bulunan ve yüksek ödeme yapılan yetenekleri ve etkinlikleri olan, işverenlerini seçebilecek durumdaki (ötekiler, en iyi durumda, işverenlerince seçilirken) uluslararası iş pazarında çok yüksek gelirleri elde edecek güçte, çok meşgul (dünyayı dolaşan, bir uçaktan ötekine atlayan, dört yaşam yaşasalar da düşlerinden bile harcayamayacakları kadar düşsel gelirleri olan bu çılgın kadrolu memur çiftleri üzerine çok güzel bir makale okudum), bütün haklara sahip kadın erkek yurttaşlar, sonra da öte yanda geçici işlere ya da işsizliğe adanan bir insan kitlesi.

Max Weber egemenlerin hep "ayrıcalıklarının Tanrının bir adaleti" olduğuna ya da daha iyisi bir toplumsal doğrulamasına, bir başka deyişle ayrıcalıklı olmalarının kuramsal aklanmasına gerek duyduklarını söylerdi. Yetenek, bugün egemenlerce –bu onların çıkarıdır– olduğu gibi, başkaları tarafından da benimsenen toplumsal aklamanın merkezindedir.[3] Çalışmadan dışlananların sefaletinde, uzun süreli işsizlerin sefaletinde, geçmişe göre fazladan bir şey vardır. Her zaman biraz vaaz verici olan anglosakson ideolojisi, ahlaksız yoksullar ve *deserving poor*'lar –hak eden yoksullar–, merhamete yaraşan yoksulları ayırt ediyordu. Bu etik aklamaya bir düşünsel aklama eklenir. Yoksullar yalnızca ahlaksız, alkolik, bayağılaşmış olmakla kalmazlar, budala, aptaldırlar da. Yalnızca toplumsal yazgıları değil, insanların bu yazgıyla kazandıkları imajları da yaratan okul nedeniyle sefalet de toplumsal acıya katılır (bu da kuşkusuz egemenlik altındakilerin edilgenliğini, onları harekete geçirmenin güçlüğünü vb. açıklamaya yardımcı olur). Platon'un bizim

teknokratlarımızın yeteneğinin, düşünürlerin, gardiyanların, sonra da halkın sahip olduğuna benzeyen bir toplumsal dünya görüşü vardı. Bu felsefe içkin durumda okul sistemine kayıtlıdır. Çok güçlüdür, çok derin olarak içselleştirilmiştir. Bağlanımcı aydından "sorumsuz" aydına nasıl geçildi? Bir ölçüde, aydınlar kültürel sermayeyi ellerinde tuttuklarından ve egemenler arasında egemen olunanlardan da olsalar, egemenlerin bir bölümünü oluşturduklarından. Bu, iki yanlılıklarının, savaşımlarda azalan bağlanımlarının temellerinden biridir. Bu yeti ideolojisine bulanık bir biçimde ortak olurlar. Başkaldırdıkları zaman da bu, 33'te Almanya'da olduğu gibi, yetileri, diplomaları göz önüne alındığında kendilerine verilmesi gerekenin hepsini alamadıklarını ileri sürmelerindendir.

Atina, Ekim 1996

Notlar

1 P. Grémion, *Preuves, une revue européenne à Paris*, Paris, Julliard, 1989 ve *Intelligence de l'anti-communisme, le congrès pour la liberté de la culture à Paris*, Paris, Fayard, 1995.

2 K. Dixon, "Les Evangélistes du Marché", *Liber*, 32, Eylül 1997, s. 5-6; C. Pasche ve S. Peters, "Les premiers pas de la Société du Monde-Pélerin ou les dessous chics du néolibéralisme" Les Annuells (L'avènement des sciences sociales comme disciplines académiques) 8, 1997, s., 191-216.

3 Bkz. P. Bourdieu, "Le rascisme de l'intelligence", *Questions de Sociologie* içinde, Paris, Minuit Yayınları, 1980, s. 264-268.

*Tietmeyer Düşüncesi**

Burada "ek bir ruh" getirmek için bulunmak istemezdim. Kültürün yeniden ele alması istenen toplumsal bütünleşme, bir politikanın, bir ekonomi politikasının doğrudan sonucudur. Sosyologlardan da sıklıkla ekonomistlerin yol açtığı zararı onarmaları bekleniyor. Öyleyse, hastanede geçici tedaviler denen şeyi önermek yerine, doktorun hastalığa katkısı üzerine soru sormak isterim. Gerçekte üzüldüğümüz toplumsal hastalıklar, büyük ölçüde, iyileştirilecekleri varsayılanlara uygulanan çoğunlukla hoyrat tıp tarafından üretilmiş olabilir.

Bu nedenle, beni Atina'dan Zürih'e getiren uçakta "deutche mark'ın büyük papazı" diye tanıtılan Alman Bankası başkanıyla yapılan bir konuşmayı okuyunca, burada tam anlamıyla yazınsal metin yorumlaması gelenekleriyle tanınmış bir merkezde olduğumdan, 17 Ekim 1996 tarihli *Le Monde*'da bulacağınız bir metnin bir tür yorumsal çözümlemesine girişmeyi isterim.

İşte "deutche mark'ın büyük papazının" söylediği: "Bugün söz konusu olan, sürekli bir gelişme için elverişli koşulları oluşturmak ve yatırımcılarda güven yaratmaktır. Öyleyse kamu bütçelerini denetlemek gerekir." Bir başka deyişle –sonraki tümcelerde daha da açık olacak– kendi kültürel yatırımlarını kendileri üstlenmeyi yeğleyen yatırımcılara güven vermek için, sosyal devleti ve daha başka şeylerle birlikte masraflı toplumsal ve kültürel politikaları olabildiğince çabuk gömmek. Hepsinin romantik müziği, dışavurumcu resmi sevdiğine eminim ve Alman Bankası başkanı üzerine hiçbir şey bilmesem de boş za-

* "Kültürel sorun olarak toplumsal bütünleşme" üzerine Fransız-Alman kültürel görüşmeleri sırasında Fribourg Üniversitesi'nde (Almanya), Ekim 1996'da sunulan bildiri.

manlarında bizim ulusal bankamızın başkanı M. Trichet gibi şiir okuduğuna ve mesenlik yaptığına inanıyorum. Devam ediyorum: "Öyleyse kamu bütçesini denetlemek, vergi ve dolaylı vergi düzeyini uzun vadede katlanılabilir düzeye getirmek için indirmek gerekir." Dinleyin: Yatırımcıların vergi ve dolaylı vergi düzeyini, yine aynı yatırımcılar tarafından katlanılabilir kılıncaya dek düşürmek, böylece gözlerinin korkmasını önlemek ve yatırımlarını dışarıya taşımalarını teşvik etmek. Okumamı sürdürüyorum: "Sosyal güvenlik sistemini yeniden yapılandırmak." Bu *welfare state*'i ve toplumsal koruma politikalarını gömmek demek, çünkü bunlar yatırımcıların güvenini yıkmak için, meşru sakınımlarını uyandırmak için yaratılmıştır, gerçekte ekonomik kazanımlarının –toplumsal kazanımlardan söz ediliyor, öyleyse ekonomik kazanımlardan da söz edilebilir–, anaparalarının demek istiyorum, işçilerin toplumsal kazanımlarıyla uyumlu olmadığından ve bu ekonomik kazanımların ne pahasına olursa olsun, 1995 Aralığı'nda sık sık *tuzu kurular, ayrıcalıklılar* diye adlandırılan gelecek Avrupa yurttaşlarının çoğunluğunun zayıf ekonomik ve toplumsal kazanımlarını yıkıma uğratsa da kuşkusuz korunması gerektiğinden emindirler.

M. Hans Tietmeyer yatırımcıların toplumsal kazanımlarının, ekonomik kazanımlarının demek istiyorum, toplumsal koruma sisteminin sürmesi durumunda varolamayacağına inanmıştır. Demek ki "acilen" yeniden yapılandırılması gereken bu sistemdir, çünkü yatırımcıların ekonomik kazanımları bekleyemez. Hiçbir şeyi abartmadığımı size kanıtlamak için de M. Hans Tietmeyer'i, Alman idealist felsefesinin büyük soy kütüğüne kendini yazdıran yüksek makam düşünürünü okumayı sürdürüyorum: "Öyleyse kamu bütçesini denetlemek, vergi ve dolaylı vergi düzeyini uzun vadede katlanılabilir düzeye getirmek için indirmek gerekir. Toplumsal koruma sistemini yeniden yapılandırmak, emek pazarındaki katılıkları yıkmak gerekir, öyle ki "ancak biz emek pazarında bir esneklik çabası gösterirsek" –eğer "biz gösterirsek" çok güzel– "gelişmenin yeni bir evresi yeniliğe erişecektir." Tamam. Büyük sözcükler yumurtlandı ve M. Hans Tietmeyer büyük Alman idealizmi geleneğinde, bize bugün finans pazarlarında geçerliliği olan örtme-

ceci retoriğin parlak bir örneğini verir: örtmece, yatırımcılarda sürekli olarak güven uyandırmak için –bunun tüm ekonomik sistemin a'sı ve b'si, temeli ve sonul amacı, geleceğin Avrupa'sının *telos*'u olduğunu anlayacaktık– vazgeçilmezdir. Öte yandan gelişmenin parlak ve yararlı gibi gösterilen bu yeni evresinde, eğer işçilerin vazgeçilmez çabaları elde edilmek isteniyorsa, onları da göz önünde bulundurmak, onlarda güvensizlik ya da umutsuzluk uyandırmamak gerekir. Çünkü örtmecede belirgin bir biçimde ustalığa yükselen M. Hans Tietmeyer: "ancak *biz* emek pazarında bir esneklik çabası gösterirsek gelişmenin yeni bir evresi yeniliğe erişecektir," dese bile, her şeye karşın bu çabanın beklendiği kişiler işçilerdir. Bu göz kamaştırıcı retorik çalışması şöyle çevrilebilir: Cesaret işçiler! Hep birlikte *sizden* istenen esneklik çabasını gösterelim.

Gazetesini okuyan ve kusursuz reklamverenler olan yatırımcıların cesaretini kırmaktan kendisi de çekinen *Le Monde* gazetesi, euro'nun dış paritesi, dolar ve yen bağıntısı üzerine soğukkanlı bir soru sormak yerine, M. Hans Tietmeyer'e yatırımcının dilinin anahtar sözcüklerine: *emek pazarındaki katılık* ve *emek pazarındaki esneklik* sözcüklerine verdiği anlamı sorabilirdi. İşçiler eğer *Le Monde* gibi ciddiyeti tartışılmaz bir gazeteyi okusalardı, anlaşılması gerekeni hemen anlayacaklardı: gece çalışması, haftasonları çalışma, düzensiz saatler, artan baskı, stres vb. Görülüyor ki "emek-pazarında" belli bir sayıda sözcüğe iliştirilmeye elverişli bir tür Homeros'a yaraşır sıfat gibi işler ve M. Hans Tietmeyer'in dilini ölçmek için, örneğin finans pazarlarının esnekliğinden ya da katılığından söz etmek denenebilirdi. M. Hans Tietmeyer'in basmakalıp söyleminde bu kullanımın yabancılığı, aklında "finans pazarlarının katılıklarını yıkmanın" ya da "finans pazarlarında bir esneklik çabası göstermenin" onun kafasında sorun olmayacağını varsaymaya izin veriyor. M. Hans Tietmeyer'in "biz", "eğer biz çaba gösterirsek"inin inandırabileceğine karşıt olarak, bu esneklik çabasının işçilerden, yalnızca işçilerden istendiğine ve şantaja yakın tehdidin tümcenin içinde olduğunu düşünmeye izin veren budur: "ancak biz emek pazarında bir esneklik çabası gösterirsek gelişmenin yeni bir evresi yeniliğe erişecektir." Açıkçası: "Hep yatı-

rımcıların güveninin yok olmasını önlemek için, bunun yarın *bize* getireceği gelişme adına, bugün *siz* toplumsal kazanımlarınızı bırakın." İlgili işçilerin çok iyi bildikleri, De Gaulle'cülüğün eskiden kendilerine sunduğu katılım politikasını özetlemek için: "Bana saatini ver, sana saati söyleyeyim," dedikleri bir mantık.

Son bir kez, bu yoruma göre M. Hans Tietmeyer'in sözlerini okuyorum: "Bugün söz konusu olan sürekli bir gelişme için elverişli koşulları oluşturmak ve yatırımcılarda güven yaratmaktır, öyleyse..." –Bu "öyleyse"yi dikkate alın– "...kamu bütçelerini denetlemek, vergi ve dolaylı vergi düzeyini uzun vadede katlanılabilir düzeye getirmek için indirmek, toplumsal koruma sistemini yeniden yapılandırmak, emek pazarındaki katılıkları yıkmak gerekir, öyle ki ancak biz emek pazarında bir esneklik çabası gösterirsek gelişmenin yeni bir evresi yeniliğe erişecektir." Eğer böyle sıradışı olan bir metin, böyle sıradışı bir biçimde sıradışı olan bir metin, görülmeden geçilmek ve günlük gazetelerdeki yazıların bir günlük yazgısını tanımakla karşı karşıya bırakılmışsa, bunun nedeni, metnin bizim gibi gazete okuyucularının büyük çoğunluğunun beklenti ufkuna göre kusursuzca düzenlenmiş olmasıdır. Bu da böyle yaygın bir "beklenti ufkunun" nasıl üretildiği ve yayıldığı sorusunu ortaya koyar (çünkü benim mesleğim kapsamında olmayan ileti algılama kuramlarına eklenmesi gerekenin en azı, bu "ufkun" nereden çıktığını sorgulamaktır). Bu ufuk, bir toplumsal çalışmanın ya da daha iyisi politik çalışmanın ürünüdür. Eğer M. Hans Tietmeyer'in sözcükleri böylesine kolay sindirilebiliyorsa, her yerde geçerli olduklarındandır. Her yerdeler, tüm ağızlarda geçer akçe gibi dolaşırlar, tam olarak bir paradan istikrarlı ve hiç kuşku yok ki deutsche mark kadar istikrarlı ve güveni, inancı, inanı hak eden bir para için olduğu gibi, duraksamadan benimsenirler: "sürekli büyüme", "yatırımcıların güveni", "kamu bütçeleri", "toplumsal koruma sistemi", "katılık", "emek pazarı", "esneklik", bunlara "küreselleşmeyi" (yine beni Atina'dan Zürih'e getiren uçakta okuduğum bir başka gazeteden aşçıların da Fransız mutfağını savunmak için "küreselleşmeden" söz ettiklerini öğrendim, bu da çok geniş bir yayılmanın göstergesi),

"esnekliği", "pazar fiyatlarının düşürülmesini" –hangilerinin olduğu aydınlatılmadan–, "rekabeti", "üretkenliği" vb. eklemek gerekirdi.

Ekonomik işleyiş söylemi, bir ekonomi yorumunun kötü uyarlanıp damgalanan sözcüklerinin genelleşmiş dolaşımına katılabilmek için yeterli üstünkörü bilgisi olan bir yığın insanın, politikacıların, gazetecilerin, sade vatandaşların katkısıyla işin ilerlemesine çalışanların alanının dışında dolaşabilir ancak. Medyatik yinelemenin oluşturduğu etkinin bir belirtisi, gazetecinin sorularının bir bakıma M. Tietmeyer'in beklentilerini karşılamaya yönelmesidir: vereceği yanıtları önceden o denli sindirmiştir. Bu edilgen suç ortaklıkları yoluyla neo-liberal denen, oysa tutucu, bireysel üreticilerin yarışan isteklerinden başka denetimi olmayan üretici güçlerin önceliği üzerine kurulu tarihsel kaçınılmazlık, başka bir çağın inancına dayanan bu görüş, yavaş yavaş aşılanmıştır. Benim kuşağımdan da bu kadar çok insanın kolayca Marksist yazgıcılıktan neo-liberal yazgıcılığa geçmiş olması rastlantı değildir belki de: iki durumda da ekonomizm, politikayı değersiz kılıp en yüksek derecede gelişme, rekabetçilik, üretkenlik gibi bir dizi tartışılmaz amaç aşılayarak sorumluluktan arındırır ve salıverir. Alman Bankası'nın başkanını bir düşünce ustası gibi görmek, böyle bir felsefeyi benimsemektir. Şaşırtabilecek olan, yazgıcı iletinin serbestleşme, kuralsızlaştırma vb. düşüncesi çevresinde, tüm bir dizi sözcük dağarcığına ilişkin oyunlarla, bir yeniden canlandırmayı bütün tutucu devrimlerin mantığına uygun olarak bir devrim gibi göstermeyi amaçlayan bir dizi örtmeceyle ya da sözcüklerle, iki yanlı sözcük oyunlarıyla –örneğin "yeniden yapılandırma" sözü– kendine özgürleşme iletisi görüntüsü vermesidir.

M. Hans Tietmeyer'in söyleminin anahtar sözcüğü *pazarların güveni*ne geri dönelim. Önüne tüm erklerin yerleştirildiği tarihsel seçimi gün ışığına çıkarma değeri taşıyor: pazarların güveni ile halkın güveni arasında seçim yapmak gerekir. Politikacılara karşı takınılan tutum üzerine geçenlerde yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre, araştırmaya katılan kişilerden üçte ikisi onları, dinlememekle ve Fransızların ne düşündüklerini dikkate almakta yetersiz olmakla eleştiriyor, bu özellikle FN

(Milliyetçi Cephe) –öte yandan bir an bile FN ve IMF arasında bağ kurmayı düşünmeden FN'nin önüne geçilemez yükselişine üzülünür– partizanlarında yaygın bir suçlama. (Politikacılar konusunda bu umutsuzluk özellikle 18-34 yaş arası gençlerde, işçilerde ve memurlarda, ayrıca Komünist Parti ve Milliyetçi Cephe sempatizanlarında belirgin. Tüm politik partilerin partizanlarında göreceli olarak yüksek olan bu güvensizlik oranı, PS (Sosyalist Parti) sempatizanlarında % 64'e ulaşıyor, bu da FN'nin yükselişiyle bağıntısız değil.) Yurttaşların güvensizliğiyle ilişkili olarak, bedeli ne olursa olsun kurtarılmak istenen finans pazarları güvene getirilirse, hastalığın kökünün nerede olduğu belki daha iyi görülür. Ekonomi, birkaç ayrıklık dışında ekonomik olanla, ekonomizmi belirleyen toplumsal olan arasındaki haklı gösterilemez kopuş üzerine kurulan soyut bir bilimdir. Bu kopuş, "düzen ve ekonomik sürekliliğin" korunmasından başka amaç tanımayan tüm politikaların, M. Hans Tietmeyer'in sofu papazı olduğu bu yeni Mutlağın, birilerinin sürdürdüğü ve hepimizin bedelini ödediği başarısızlığının temelindedir.

Fribourg, Ekim 1996

*Araştırmacılar, Ekonomi Bilimi ve Toplumsal Hareket**

1995 Aralığı'nın toplumsal hareketi, yaygınlığı, özellikle de amaçlarıyla benzersiz bir hareket oldu. Ve eğer Fransız halkının, aynı zamanda uluslararası topluluğun, nüfusun büyük bir kesimi için son derece önemli sayıldıysa, bunun nedeni toplumsal savaşımlara bütünüyle yeni amaçlar benimsetmesindendir. Bu hareket, bulanık olarak, taslak üzerinde, günümüzde politik makamlarda ve söylem üretimi makamlarında iktidarda olan tutucu devrimcilerin ve egemen politikanın aşıladığıyla çatışan gerçek bir toplum tasarısı getirdi.

Halk Meclisi gibi bir girişime araştırmacıların ne getirebileceğini kendime sorarken, bu tutucu devrimin tümüyle kültürel ve ideolojik boyutunu bulgulayarak, bu girişimin gerekliliğine inandım. Eğer Aralık hareketi kamuoyunca çok geniş bir biçimde onaylandıysa, bunun nedeni özel bir toplumsal katogerinin değil –bu özel katogeri özellikle etkilendiğinden vurucu güç olsa bile– tüm toplumun, hatta bir toplumlar bütününün toplumsal kazanımlarının bir savunması gibi belirmesidir: Bu kazanımlar kamusal eğitimle, kamu taşımacılığıyla, kamusal olan her şeyle ve bu arada devletle, –bize inandırılmak istenenin tersine– kaçınılmaz olarak gerilemeyen ya da eskil olmayan bu kurumla ilgilidir.

Bu hareketin Fransa'da ortaya çıkması rastlantı değildir. Tarihsel nedenleri vardır. Ancak gözlemcileri etkilemesi gereken şey, bu hareketin bir anafor gibi, Fransa'da beklenmedik,

* Toplumsal Hareket Halk Meclisi'nin açılış töreni oturumunda sunulan bildiri, Paris, 23-24 Kasım 1996.

değişik biçimlerde yürütülmesi –yol işçilerinin hareketi, kim bu biçimde olmasını beklerdi?– ve Avrupa'da da böyle olmasıdır: şu anda İspanya'da, birkaç yıl önce de Yunanistan'da, Fransız hareketinden esinlenen ve onunla kaynaşmayı açıkça isteyen Almanya'da; Kore'de – simgesel ve uygulayımsal nedenlerden dolayı daha da önemlidir bu. Bana öyle geliyor ki bu anafor türünde savaşım kuramsal, özellikle de uygulayımsal birliğin arayışındadır. Fransız hareketine, neo-liberalizme ve yeni tutucu devrime karşı simgesel boyutu son derece önemli olan evrensel savaşımın öncüsü gözüyle bakıldı. Oysa tüm ilerici hareketlerin zayıflıklarının, bu boyutun önemini küçümsemelerinden ve her zaman onunla savaşacak silahlar üretmemelerinden kaynaklandığını düşünüyorum. Toplumsal hareketler, iletişim danışmanları, televizyon danışmanları vb. kullanan düşmanlarına göre birçok simgesel devrimde geridirler.

Birçok kuramın kuramsal ve uygulayımsal yanlışı –başta Marksist kuram olmak üzere– kuramın etkinliğini göz önüne almayı unutmak olmuştur. Bu yanlışı artık yapmamalıyız. İşimiz kuramlarla silahlanan düşmanlarla ve bana öyle geliyor ki, burada söz konusu olan, onlara düşünsel ve kültürel silahlar doğrultmak. İşbölümünden ötürü, kimileri bu savaşı yürütmek açısından ötekilerden daha iyi silahlanmış, çünkü meslekleri bu. Onların belli bir bölümü de çalışmaya koyulmaya hazır. Ne getirebilirler? Öncelikle belirli bir yetke. Aralık'ta hükümeti destekleyen insanlar nasıl adlandırıldı? Uzmanlar diye, oysa hepsi bir ekonomist olmanın başlangıç dönemlerinin ilk adımlarının çeyreğinde bile değildiler. Bu yetke etkisinin karşısına, başka bir yetke etkisi koymak gerekir.

Ama bununla da kalmıyor. Toplumsal hareket üzerine ve işçilerin bilincinin temeline dek uygulanan bilimsel yetke gücü çok büyüktür. Bir yılgınlık biçimi doğurur. Gücünün nedenlerinden biri de hepsi kendi aralarında anlaşmış görünen insanların elinde bulunmasıdır – uzlaşma genellikle doğruluğun göstergesidir. Bir başka nedeni de bugün düşüncenin, özellikle matematiğin kullandığı, görünüşte en güçlü araçlara dayanmasıdır. Belki bugün, egemen ideoloji adı verilenin işlevi, matematiğin belli bir kullanımına dayanır (bu aşırıdır elbette, ama bu-

gün akılcılaştırma çalışmasının çoğunlukla haklı gösterilemez şeyleri haklı göstermek için nedenler bulma olgusu, ekonomi matematiğini çok güçlü bir araç olarak görme olgusuna dikkat çekmenin bir yoludur). Açıkça tutucu bir düşünceyi katıksız mantıkla giydiren bu ideolojiye nedenler, savlar, çürütmeler, tanıtlamalarla karşılık vermek, dolayısıyla bilimsel çalışma yapmak önemlidir.

Neo-liberal düşüncenin güçlerinden biri, kendini bir tür "varlığın büyük zinciri" olarak tanıtmasıdır. Bir uçta tanrının olduğu, sonra da bir zincir halkaları dizisiyle daha alçakgönüllü gerçeklere gidilen eski dinbilimsel eğretilemedeki gibi. Neo-liberal belirsizlikte Tanrı'nın yerinde, en yüksekte bir matematikçi, aşağıda da ekonomi konusunda pek bir şey bilmeyen, ancak az bir teknik sözcük dağarcığı cilasıyla biraz bildiğine inandırabilen bir *esprit* ideoloğu vardır. Bu çok güçlü zincirin bir yetke etkisi vardır. M. Trichet'nin ya da Bundesbank'ın başkanı M. Tietmeyer'in veya şu ya da bu deneme yazarının sözüne yetke veren kuramın, özellikle toplumsal gücünün bir bölümünün sonucu olan militanların bile kuşkuları vardır. Tanıtlamaların bir zincirlemesi değildir bu, matematikçiden bankacıya, bankacıdan gazeteci-düşünüre ve deneme yazarından gazeteciye giden bir yetke zinciridir. Bu aynı zamanda, paranın, her tür ekonomik ve toplumsal avantajın, uluslararası çağrıların, saygınlığın dolaştığı bir kanaldır. Biz sosyologlar, haber vermeden bu ağların sökümüne girişebilir ve görüşlerin dolaşımının nasıl bir erk dolaşımıyla desteklendiğini gösterebiliriz. Örnekler vermek gerekirdi, ama ünlü "uzmanların dilekçesi"ni imzalayanlar listesini dikkatlice okumak yeterli. Asıl ilginç olan, olağan durumda yalnız çalışan insanlar arasındaki –onların sık sık televizyonlardaki ikiye iki sözde tartışmalara çıktığını görsek bile–, vakıflar, birlikler, dergiler arasındaki gizli saklı ilişkilerin gün ışığına çıkmasıdır.

Bu insanlar toplu olarak, bir uzlaşma yolunda ekonomik eğilimleri yazgıya dönüştürmeye dayanan bir yazgıcı söylem kullanırlar. Oysa toplumsal yasalar, ekonomik yasalar vb. ancak izin verildiği ölçüde uygulanır. Eğer muhafazakârlar da bırakınız-yapsınlar'ın tarafındaysa, genellikle bu yan tutan yasalar muhafaza ettiği ve muhafaza etmek için bırakınız-yapsınlar'a

gereksinim duydukları içindir. Özellikle, bize sürekli olarak sözü edilen finans pazarlarının yasaları, yerine getirilmek için bırakınız-yapsınlar'a gereksinim duyan muhafaza yasalarıdır.

Geliştirmek, kanıtlamak, özellikle de çeşitlendirmek gerekirdi. Söylediğimin biraz basitleştirici yanı için özür dilerim. Toplumsal hareketle ilgili olan, varolmakla yetinebilir; böylece yeterince sıkıntı yaratır ve ondan aklamalarını göstermesi de artık beklenmeyecektir. Oysa toplumsal harekette toplanan aydınlara hemen: "Peki ne öneriyorsunuz?" diye sorulur. İzlencenin tuzağına düşmek zorunda değiliz. Bunun için yeterince parti ve araç var. Bizim yapabileceğimiz, bir karşı-izlence değil, araştırmacıları, militanları, militanların temsilcilerini vb. birleştirerek disiplinlerarası ve uluslararası bir ortak araştırma aygıtı yaratmaktır, araştırmacılar iyi belirlenmiş bir göreve getirilmelidir: hareketin içindeki insanlarla birleşerek, çalışma ve düşünce topluluklarına etkin biçimde katılabilirler, çünkü meslekleri budur.

Bu da belli bir sayıda işlevi birden hesaptan çıkarır: araştırmacılar yol arkadaşları değildirler, bir başka deyişle, dilekçeleri imzalayan, kullanıldıktan sonra kurtulunan rehineler ve kefiller, bir işe yaramayan ünlü adamlar ve kanıtlar da değildirler; ayrıca düşünsel yaşamda uygulayamadıkları düşünsel görünüşlü güçleri, toplumsal hareketlere uygulamaya gelen Jdanovcu yoz bürokratlar değildirler; ders vermeye gelen uzmanlar da değildirler –anti-uzman uzmanlar bile değildirler–; toplumsal hareket ve geleceği üzerine tüm soruları yanıtlayacak peygamberler de değildirler. Bunun gibi makamların işlevlerini tanımlamaya yardım edebilecek insanlardır. Ya da buradaki kişilerin sözcü olarak değil de o basmakalıp söylemi, temel düşünceleri, örgütün alışkanlıklarını vestiyerde bırakarak, görüşlerle, kanıtlarla, tartışma ve araştırma alanına gelen yurttaşlar olarak tanıtıldıklarını anımsatabilecek insanlardır. Her zaman kolay değildir bu. Örgütün geri gelme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan alışkanlıkları arasında, komisyonlar kurulması, çoğunlukla önceden hazırlanan bireşim önergeleri vb. vardır. Sosyoloji, toplulukların nasıl işlediğini ve toplulukları bozmak için onları işleten yasalardan nasıl yararlanılacağını öğretir.

Araştırmacılar ve militanlar arasında yeni iletişim biçimleri bulmak gerekir, aralarında yeni bir işbölümü olabilir bu. Araştırmacıların, belki herkesten daha iyi yerine getirebilecekleri görevlerden biri, medyanın yineleyerek yayınlamasına karşı savaştır. Hepimiz gün boyunca iyi kurulmuş tümceler dinliyoruz. "Küresel köy", "küreselleşme" vb.'den konuşulduğunu duymadan radyoyu açamıyoruz artık. Bir şeye benzemiyor gibi görünen, ama tüm bir felsefeyi, tüm bir dünya görüşünü aktaran, yazgıcılığı, boyun eğmeyi getiren sözcükler bunlar. Sözcükleri eleştirerek, yetke etkisi açısından kesinlikle çok önemli bir işlev gören televizyonun nüfuzuna karşı savaşmak için, meslekten olmayanların özel direniş silahlarıyla donanmalarına yardım ederek, bu yineleyerek yayınlamaya karşı koyabiliriz. Bugün, televizyonla birlikte ve televizyona karşı özel savaşım izlenceleri olmadan toplumsal savaşlar yürütülemez. Politik savaşçının el kitabı olması gereken, Patrick Champagne'ın *Faire l'opinion* adlı kitabına gönderme yapıyorum.[1] Bu savaşımda, medyatik aydınlara karşı savaş çok önemlidir. Kendi hesabıma, bu insanlar uyumamı önlemiyorlar, yazdığım zaman da onları hiç düşünmüyorum, ama politik bakış açısından son derece önemliler ve araştırmacıların bir kesiminin zamanlarının ve enerjilerinin bir bölümünü, onların eylemine militan biçimde karşı koymaya ayırmayı kabul etmeleri, istenen bir şeydir.

Bir başka amaç, yeni simgesel eylem biçimleri bulmaktır. Bu noktada, birkaç tarihsel ayrıklık dışında toplumsal hareketlerin geciktiğini düşünüyorum. Patrick Champagne, kitabında kimi büyük seferberliklerin, çok küçük ama gazetecilerin ilgisini çekecek biçimde hazırlanmış gösterilere göre nasıl gazetelerde ve televizyonda daha az yer alabileceğini gösteriyor. Kuşkusuz gazetecilere karşı savaşmak söz konusu değil, onlar da geçicilik baskılarına ve bunun tüm kültürel üretim mesleklerinde yol açtığı sansür sonuçlarına boyun eğmiş durumdalar. Ama burada yapacağımız da buna dahil olmak üzere, söyleyebileceklerimizin ya da yapabileceklerimizin süzgeçten geçirileceğini, bir başka deyişle gazetecilerin bu konuda söyleyecekleriyle çoğunlukla hiçe indirgeneceğini bilmek çok önemlidir. İşte onların raporlarında yayımlayamayacakları bir saptama...

Bitirirken, sorunlardan birinin, düşünen olmak olduğunu söyleyeceğim – büyük bir sözcük bu, ama nedensiz kullanılmadı. Amacımız yalnızca sorular bulmak değil, soruları bulmanın bir biçimini bulmak, yeni bir karşı çıkış ve karşı çıkışın örgütlenmesi çalışması, militan çalışması yapmak. Bu, biz araştırmacıların düşleyebileceğimiz, araştırmalarımızın bir bölümünün, günümüzde sık sık olduğu gibi, gazeteciler ve düşman yorumcularca vb. yolu kesildiği ya da bozulduğu için yitip gitmelerinin yerine, toplumsal harekete yararlı olmalarıdır. "Raison d'Agir" gibi topluluklar çerçevesinde, militanlara araştırmanın en ileri kazanımlarını iletmeyi sağlayacak yeni anlatım biçimleri bulmayı diliyoruz. Ancak bu, araştırmacılar açısından bir dil ve ruh durumu değişikliğini de öngörür.

Toplumsal harekete geri dönersek, biraz önce söylediğim gibi, neo-liberalizmin emperyalizmine karşı savaşımın anafor biçiminde –ayrıca Belçika'da öğrencilerin ve hocaların grevlerini, İtalya'daki grevleri vb. anabilirdim– genellikle birbirleriyle ilişkisi olmayan (gericiliğin kimi biçimleri gibi her zaman sevimli olmayan biçimler de alabilen) savaşımlara işimiz düşüyor. Öyleyse en azından uluslararası bilgiyi birleştirmek ve ağızdan ağıza dolaştırmak gerekir. Sovyet emperyalizminçe ele geçirilen ve saptırılan enternasyonalizmi yeniden keşfetmeliyiz. Bir başka deyişle, kavganın olması gereken yerin düzeyine yerleşebilecek kuramsal düşünce biçimlerini ve eylem biçimlerini keşfetmeliyiz. Eğer egemen ekonomik güçlerin çoğunluğunun evrensel, uluslarötesi düzeyde etkili oldukları doğruysa, boş bir yerin, uluslarötesi savaşların yerinin olduğu da doğrudur. Bu yer, düşünülmediğinden, kuramsal olarak boştur, yeni muhafazakâr devrimi, en azından Avrupa ölçeğinde, engelleyebilecek güçlerin gerçek bir uluslararası örgütü olmadığı için de uygulayımsal olarak boştur.

Paris, Kasım 1996

Not

1 P. Champagne, *Faire l'opinion*, Paris, Minuit Yayınları, 1993.

*Yeni Bir Enternasyonalizm İçin**

Bugün Avrupa halkları tarihlerinin bir dönüm noktasındalar, çünkü işçilerin onuru için yapılan birçok yüzyılın toplumsal savaşlarının, düşünsel ve politik savaşlarının kazanımları tehdit altında. Orada burada, burada, sonra da orada, Avrupa bütününde, hatta dışarıda Kore'ye kadar, gözlemlenen hareketler, görünüşe göre gerçek bir eşgüdümden yoksun olan, Almanya'da, Fransa'da, Yunanistan'da, İtalya'da vb. birbirini izleyen bu hareketler, alanlara ve ülkelere göre değişik biçimler alan, bununla birlikte hep aynı niyetten esinlenen bir politikaya karşı başkaldırılardır da. Bu politika, ne denirse densin, uygarlığın en yüksek kazanımlarından olan toplumsal kazanımları yıkmaktır; bunlar evrenselleştirmenin, tüm evrene yaymanın, "küreselleşmeyi" ve ekonomik ve toplumsal açıdan geri kalmış ülkelerin rekabetini bahane etmek yerine, onları tartışma konusu yapmak için küreselleştirmenin söz konusu olduğu kazanımlardır. Hiçbir şey, kimilerinin bir tutuculuk, eskillik biçimi gibi göstermek istedikleri bu kazanmların savunulmasından daha doğal ve meşru değildir. İnsanlığın kültürel kazanımlarının, Kant ya da Hegel'in, Mozart'ın ya da Beethoven'in savunulmasını tutucu diye mi kınayacağız? Söz ettiğim toplumsal kazanımlar, erkeklerin ve kadınların uğrunda savaşıp acı çektiği çalışma hakkı, toplumsal güvenlik de onlar kadar aynı önem ve değere sahiptir, öte yandan yalnızca müzelerde, kütüphanelerde ve akademilerde varlıklarını sürdürmekle kalmazlar, insanların yaşamında canlı ve etkilidirler, her gün varoluşlarını yönetirler. İşte bunun için, en hoyrat ekonomik güç-

* Üçüncü Hesse DGB Forumu'nda sunulan bildiri, Frankfurt, 7 Haziran 1997.

lerin bağlaşığı olanların, kimi zaman "ayrıcalık" diye tanımlanan kazanımlarını savunarak, tüm erkeklerin ve kadınların, Avrupa'nın ve başka yerlerin kazanımlarını savunanları kınayanların karşısında, bir tür rezalet duygusuna kapılmama engel olamıyorum.

Birkaç ay önce M. Hans Tietmeyer'e karşı ortaya attığım sorgulama çoğunlukla yanlış anlaşıldı. Çünkü M. Hans Tietmeyer'in aracılık ettiği neo-liberal düşüncenin mantığına göre sorulmuş bir soru olduğundan, kötü sorulmuş bir soruya bir yanıt gibi anlaşıldı. Bu görüşe göre, euro'nun ortaya çıkışının simgelediği parasal birleşme, Avrupa'nın politik birleşmesinin zorunlu önkoşulu, kaçınılmaz ve yeterli koşuludur. Bir başka deyişle, Avrupa'nın politik birleşmesinin, zorunlu ve kaçınılmaz olarak ekonomik birleşmeden doğduğu düşünülüyor. Bu da parasal birleşmeye ve M. Hans Tietmeyer gibi savunucularına karşı çıkmanın, politik birleşmeye karşı olmak, kısacası "Avrupa'ya karşı" olmak gibi göründüğü anlamına gelir.

Oysa hiç ilgisi yok. Söz konusu olan, devletin, (günümüzde varolan Ulus devletler ya da yaratılacak Avrupa devleti), özellikle toplumsal hakların korunmasında kendi haline bırakılan ekonominin dizginsiz düzeneklerine tek karşı koyabilecek olan sosyal devletin işlevi. M. Hans Tietmeyer'inki gibi finans pazarlarına aracı hizmeti veren bir Avrupa'ya karşı çıkılırken, uyumlu bir politikayla bu pazarların gem vurulmayan şiddetine karşı engel oluşturacak bir Avrupa istenebilir. Ancak hiçbir şey, hazırladıkları bankacılar Avrupa'sından böyle bir şey umma izni vermez bize. Parasal birleşmeden toplumsal birleşmeyi sağlaması beklenemez. Tam tersine: gerçekte ortaklarının zararına *euro* alanında rekabet güçlerini korumak isteyecek devletler, toplumsal harcamaları azaltıp maaş harcamalarını indirmekten başka yol bulamayacaklardır; *toplumsal dumping* ve *maaş dumping*'i, iş pazarının "esneyebilirliği", faiz oranlarıyla oynama olanaklarından yoksun devletlere bırakılan tek çare olacaktır. Bu düzeneklerin etkisine, her zaman "kemer sıkmayı" öğütleyiveren Bundesbank ve yöneticileri gibi "para yetkelerinin" baskısı da eklenecektir kuşkusuz. Yalnızca bir Avrupa sosyal devleti, para ekonomisinin *bütünlüğü bozucu* eylemine karşı

koyabilecektir. Ama M. Hans Tietmeyer ve neo-liberaller, ekonominin serbest işleyişine basit engeller gibi gördükleri ulusal devletleri de, haydi haydi bir bankaya indirgemek istedikleri bir uluslarüstü devleti de istemiyorlar. Ulus devletlerden de (ya da topluluğun devletlerinin bakanlar kurulundan) erklerini ellerinden alarak kurtulmak istiyorlarsa, bunun nedeni, onlara artan bir yetkeyle toplumsal politika konusunda baskılar getiren bir uluslarüstü devlet yaratmak için değildir kuşkusuz, çünkü devletlerin özellikle toplumsal politikalardan bedeli ne olursa olsun kurtulmalarını isterler.

Böylece, Avrupa'nın politik birleşmesine karşı olmadan, tek bir para üzerine kurulmuş bir Avrupa'nın birleşmesine karşı çıkılabilir; tam tersine, Avrupa Bankası'nı denetleyebilecek, daha açıkçası pazarların uyumlu işleyişi karşısındaki çok sayıda engeli olduğu gibi (sosyal) devletin tüm izlerini de silmeyi isteyen neo-liberal felsefeye göre, tümüyle katıksız boyuta indirgenmiş birliğin toplumsal sonuçlarını önceden kestirerek denetleyebilen bir Avrupa devleti yaratılmasına çağrı yapılabilir.

Uluslararası rekabetin (özellikle Avrupa içi) *tek bir ülkede*, sizin "gerileme yasağı" dediğiniz şeyin ortaya konulmasına engel oluşturduğu kesindir. Çalışma süresinin indirilmesi ve ekonomik atılım konularında çok iyi görülmektedir bu (çalışma süresinin indirilmesinin, kısmi verimliliğin olası artışı nedeniyle ve işsizlik için harcanan çok büyük tutarların geri alınmasına olanak tanıyacağından, kendi kendini finanse edeceği olgusuna karşın). Bunu çok iyi anlamış olan John Major, utanmazca şöyle der: "Sizin toplumsal vergileriniz olacak, bizim de işimiz." Kimi şirketleri toplumsal hakların yıkımının göreceli olarak daha "ileri" olduğu Fransa'ya taşımaya başlayan Alman patronlarının da çok iyi anladığı gibi. Oysa rekabetin özde Avrupa içi olduğu ve Alman işçilerden işlerini alanların Fransız işçileri oldukları, bunun tersinin de olduğu doğruysa, –*Avrupa ülkelerinin dış alışverişlerinin dörtte üçüne yakını Avrupa alanının sınırları içinde gerçekleştiği için* durum budur– ücretleri azaltmadan çalışma süresinin azaltılmasının sonuçlarının, ancak böyle bir önlemin Avrupa ölçeğinde kararlaştırılıp uygulamaya konması koşuluyla çok yumuşatılabileceği görülür.

Yeni teknolojilere talebin ya da yatırımın artırılması politikalarında da durum aynıdır. Yarı-becerililerin dönüp dolaşıp yineledikleri gibi, olanaksız ya da yıkıcı olan, böylesine uzun zaman tek bir ülkede yürütülmüş bu teknolojiler, kıta ölçeğinde akla yatkın olacaktır. Aynı zamanda da daha genel olarak insan davranışlarının, özellikle de etkinlik ve dinlenmenin özdeksel ve simgesel tüm kazançlarını, tüm bedellerini göz önünde tutabilecek gerçek bir mutluluk ekonomisinin ilkeleriyle yönlendirilmiş her eylem için geçerlidir. Kısacası, toplumsal kazanımların yıkıcısı olan para Avrupa'sının, her ülkenin, her ülkenin çalışanlarının, özellikle toplumsal *dumping*'in karşısına, başka ülkelerin çalışanlarına yönelttikleri tehditleri etkisiz kılabilecek birleşme üzerine kurulmuş toplumcu bir Avrupa'yı çıkarmak zorunludur.

Böyle bir bakış açısında, basit bir soyut izlenceden çıkmak için, yeni bir enternasyonalizm bulmak söz konusu olacaktır, bu iş de en çok sendika örgütlerine düşer. Ancak enternasyonalizm, tarihsel biçimiyle Sovyet emperyalizmine bağımlılığıyla değerden düşürülmesinin yanında, sendikal yapıların ulusal oluşu (devlete bağlı ve büyük bir bölümü devlet tarafından kurulmuş) ve farklı tarihsel geleneklerle ayrılmış olmasıyla da büyük engellerle karşılaşır: örneğin, Almanya'da toplumsal ilgililerin büyük bir özerkliği vardır, oysa Fransa'da güçlü bir devlet karşısında zayıf bir sendika geleneği vardır; yine toplumsal koruma biçimleri çok büyük farklılık gösterir, vergiyle nişanlandığı İngiltere'den Almanya'ya ve ödentilerle desteklendiği Fransa'ya kadar. Avrupa ölçeğinde aşağı yukarı hiçbir şey yoktur. *Euro*'nun gardiyanlarının uğraşmadıkları "Sosyal Avrupa" denilen olgu, birkaç büyük ilkeye indirgeniyor; uygulanması üye ülkelerin insafına bırakılan asgari hakların bir platformunu tanımlayan "temel toplumsal hakların ortak yasası"yla örneğin. Maastrich Sözleşmesi'ne eklenen toplumsal protokol, çalışma koşulları, bilgi, çalışanlara danışılması, erkekler ve kadınlar arasında fırsat eşitliği alanlarının çoğunluğunda yönergeler benimsemeyi öngörür. Avrupalı "toplumsal ilgililerin" bir kez Bakanlar Kurulu'nca kabul edildikten sonra yasa gücü kazanan ortak anlaşmaları tartışma yetkisi olduğu da öngörülmüştür.

Tüm bunlar iyi güzel, ama böyle anlaşmaları Avrupalı patronlara kabul ettirebilecek toplumsal güç nerede? Avrupa Sendikalar Konfederasyonu gibi uluslararası makamlar, örgütlenmiş bir patronluk karşısında zayıflar (örneğin CGT gibi belli bir sayıda sendikayı dışarıda tutuyorlar) ve çelişkili olarak toplumsal haklar söz konusu olsa bile çoğunlukla, neredeyse her zaman, girişimi ortak kurumlara (ve teknokratlara) bırakıyorlar. Kimi çokuluslu şirketlerdeki anlaşmazlıklarda, şirket komiteleri güçlü bir başvuru yeri olabilir, ama basit danışma yapıları olarak, karşılarında bir ülkeyi ötekine karşıtlaştıran ya da ötekinden ayıran çıkar farklılıklarını bulurlar. Savaşımların Avrupa eşgüdümü çok gecikmiştir. Sendika örgütleri büyük fırsatların geçip gitmesine izin verdiler, örneğin Almanya'da 35 saat için yapılan, Avrupa düzeyinde sürdürülmeyen grev ya da Fransa'da ve daha birçok Avrupa ülkesinde, 95 sonu ve 96 başında kemer sıkma ve kamu hizmetlerinin yıkılması politikalarına karşı yapılan büyük hareketler gibi. Aydınlar –özellikle Almanya'da– egemen söylemin aracılığını yapmadıklarında, sessiz kaldılar.

Sendikal, düşünsel ve popüler düzeyde yeni bir enternasyonalizmin temellerini nasıl yaratmalı? Dar görüşlü, yalnız kendi eğilimlerine yer veren iki olası eylem biçimi seçilebilir. Bu durumda harekete geçmemenin, bir bakıma deneme yazarlarının ve gazetecilerin sürekli "propaganda", algılanmayan ve olduğu gibi algılanmayan propaganda eyleminin yol açtığı yılgınlığın sonucu olduğu ölçüde, aydınların özel katkısını gerektiren halkların seferberliği var önce. Böyle bir seferberliğin toplumsal temelleri var: eğitim düzeyinin yükseltilmesiyle, okula ilişkin niteliklerin değerinin azalması, bunun sonucu olarak da yapısal olarak değerinin düşmesi, ayrıca öğrenciler ve el işçileri arasındaki kopuşla (yaşlılar ve gençler arasında, kadrolular ve geçiciler ya da proleterleştirilmişler arasındaki kopuş sürüp gider, ama gerçek bağlar, örneğin, krizden etkilenen eğitimli işçi topluluklarıyla yaratılır) okul sistemindeki bağıntıların değişiminin etkilerini anacağım yalnızca. Ama ayrıca ve özellikle, Almanya'da çok güçlü olan çok geniş orta sınıf söylenine karşı, anapara gelirlerinin toplam varlığı % 60 artar-

ken, ücretli çalışmanın gelirinin sabit kalmasıyla, toplumsal eşitsizliklerin büyümesiyle birlikte, toplumsal yapının dönüşümü de var. Bu uluslararası seferberlik eylemi, düşüncelerle savaşta önemli bir yer edinildiğini, (özellikle Fransa'da toplumsal hareketlerin yakasını bırakmayan ve toplumsal mücadele içindeki düşünsel mücadelelerde tam yerlerini hazırlamayı yasaklayan "işçi yanlısı" gelenekten koparak) özellikle de egemen makamların ve onların uşak düşünürlerinin durmadan üretip yaydıkları yanlış istatistiklerle, İngiltere'de ya da ABD'de vb. tam istihdama ilişkin söylenlerinin eleştirisine önemli bir yer verildiğini varsayar.

Bir uluslarötesi devleti gerçekleştirebilecek bir enternasyonalizmin yararına ikinci bir müdahale biçimi, şimdiki durumda ve geleceğin toptan bakış açısından yoksun olan ortak genel çıkarı yönetemeyen ulusal devletler üzerinde ve ulusal devletlerle eylemdir. Ulusal devletler üzerinde, bir yandan ulusal devletle birleşmiş tarihsel kazanımları savunmak ve güçlendirmek; öte yandan bu devletleri ulusal devletlerin en ileri toplumsal kazanımlarını (daha fazla kreş, okul, hastane ve daha az ordu, polis ve hapisane) toplayarak bir Avrupa toplumsal devletinin yaratılmasına çalışmaya, birleşen bir pazarın ortaya konulmasına ve serbest rekabetin ücretliler için getireceği olası toplumsal sonuçlara engel olmak için toplumsal önlemlerin hazırlanmasıyla, boyun eğdirmeye zorlamak için ulusal devletlere etkimek gerek. (Ön plana ekonomik ve toplumsal politikaların düzenlenmesini koyup *euro*'ya girişini yeni bir anlaşmaya erteleyen İsveç örneğinden esinlenilebilir burada.) Toplumsal bağ, paraların değişim değeri eşitliği kadar önemlidir ve toplumsal uyum gerçek bir parasal birliğin başarısının koşuludur.

Eğer toplumsal uyum ve onun neden olup gerektirdiği dayanışma, kesin bir öncelik durumuna gelirse, şimdiye kadar ekonomik göstergelere özgü olan (Maastrich Anlaşması'nın ünlü % 3'ü gibi) aynı kesinlik kaygısıyla belli bir sayıda amacı birden görüşmeye getirmek gerekir: *asgari ücretler*in belirlenmesi (bölgesel ayrılıkları göz önüne almak için bölgelere göre farklılaştırılmış); böylece dolaylı olarak işin aşırı vergilendirilmesine neden olan finansal etkinliklerin kamu harcamalarına

katkısını azaltan, *yolsuzluğa ve vergi kaçakçılığına karşı* ve doğrudan rakip etkinlikler arasında toplumsal *dumping*'e karşı önlemlerin hazırlanması; geçiş sıfatıyla bölgeler arasındaki farklılığı kabul edecek, ama varolduğu noktalarda birleşip varolmadığı yerde gelişerek toplumsal politikaları bütünleştirmeyi amaçlayacak bir *ortak toplumsal hak*kın kaleme alınması: örneğin maaşlı işi de, başka bir gelir kaynağı da olmayan kişiler için asgari bir gelirin düzenlenmesi, iş üzerindeki vergilerin azaltılması, eğitim gibi toplumsal hakların gelişmesi, bir iş ve konut hakkının hazırlanıp Avrupa toplumsal yasalarını yaymayı ve genelleştirmeyi amaçlayan toplumsal alanda bir dış politikanın oluşturulması; genel çıkara uygun bir *ortak yatırım politikası*nın tasarlanması ve ortaya konulması: işlerin azaltılmasının iyi yönetim ve verimlilik güvencesi olduğu inancı gibi tümüyle kurgusal ve/veya kısa vadeli kazanç düşünceleriyle yönlendirilen ya da genel çıkara tümüyle karşıt önvarsayımlar üzerine kurulu finansal etkinliklerin özerkleşmesinin sonucu olan yatırım stratejilerinin tersine, yenilenemeyen kaynakların ve çevrenin korunmasını güvenceye almayı, Avrupa ötesi taşımacılık ve enerji ağlarının gelişmesini, sosyal konutun yaygınlaşmasını ve kentsel yenileşmeyi (özellikle ekolojik kent taşımacılığıyla) sağlık ve çevre korunması alanında araştırma-geliştirme yatırımını, daha riskli görünen ve finans dünyasında tanınmayan biçimler alan (küçük şirketler, bağımsız iş) yeni etkinliklerin finansmanını amaçlayan stratejilere ayrıcalık vermek söz konusu olacaktır.[1]

Tutarsız önlemlerin basit bir listesi gibi görünebilecek olan bu şey, gerçekte neo-liberalizmin yazgıcılığından kopma, politikleşerek "yazgıcılıktan kurtarma" ve neo-liberalizmin doğallaştırılmış ekonomisi yerine, insan istenci ve girişimciliği üzerine kurulu, üretkenliğin ve verimliliğin sıkı sıkıya iktisadi olan tapıncının tanımadığı kendini gerçekleştirme kazançlı ve acı bedelli hesaplarında yerini hazırlayan bir mutluluk ekonomisi koyma isteğinden esinlenir.

Avrupa'nın geleceği Almanya'daki ilerici güçlerin ağırlığına (sendikalar, SPD, Yeşiller), Bundesbank'ın ve Alman hükümetinin "güçlü" *euro* politikasına karşı çıkma gücüne ve isten-

cine çok bağlıdır. Daha bugünden birçok ülkede, özellikle Fransa'da dile getirilen bir Avrupa politikasının yeniden yönlendirilmesi için hareketi canlandırma ve devralma yeteneklerine de çok bağlı olacaktır. Kısacası yazgımızın finans pazarları ya da "küreselleşme" mekanizmaları gibi yüce, bağımsız ve kayıtsız güçlerin ellerinde olduğuna sizi inandırmak isteyen tüm kötülük peygamberlerine karşı, sizi inandırmak umuduyla, geleceğin, aynı zamanda bizim ve tüm Avrupalıların geleceği olan sizin geleceğinizin siz Almanlara ve sendikacılara çok bağlı olduğunu belirtiyorum.

Frankfurt, Haziran 1997

Not

1 Bu önerilerden bir bölümünü Yves Salesse'den ödünç alıyorum, *Propositions pour une autre Europe, Construire Babel*, Félin Yayınları 1997.

*Televizyon, Gazetecilik ve Politika**

Televizyon Üzerine'nin, en gözde Fransız gazetecilerde uyandırdığı tepkilerin aşırı şiddeti nasıl açıklanmalı? Açığa vurdukları haklı öfke, kuşkusuz bir ölçüde sözün, biçemin, devinimlerin, mimiklerin, gülümsemelerin yazılı olmayan eşliğini, bir başka deyişle iyi niyetli bir izleyici için, anlaşılmak ve inandırmak kaygısıyla yüreklendirilen bir söylemle, tüm önceden yalanlamalarıma karşın, aralarından çoğunun orada görmek istedikleri yergi yazıları arasındaki tüm farkı birden gösteren her şeyi kaçınılmaz olarak yok eden *kopya etkisi*ne yüklenebilir. Ancak daha çok, yeniyi "açıklamalar" diye adlandırılanla özdeşleştirmeye eğilim ya da toplumsal dünyanın en doğrudan görünen yüzünü, yani bireyleri, işlerini, özellikle de kötü işlerini ayrıcalıklı kılma eğilimi gibi, sıklıkla ortadan kaldırmanın, davanın bakış açısıyla, eylemleri ve düşünceleri yönlendiren, ve bilgisi, hoşnutsuz kınamadan çok, anlayışlı bağışlayıcılığı destekleyen (bir konuyu ancak görüntüler, hem de heyecan uyandırıcı görüntüler varsa ele alan, böylece bir sansür biçimine götürebilecek olan görünenin önceliği) görünmez yapıların ve düzeneklerinin (burada gazetecilik alanındakiler) zararına, gazetecilik düşüncesinin en kendine özgü niteliklerinin bazılarıyla açıklanır. Ya da buraya erişmek için kullanılan yöntemden çok, (varsayılan) "sonuçlarla" ilgilenmeye eğilim. On yıllık araştırmamın sonucu *La Noblesse d'État* adlı kitabım çıktığında, *Grandes Écoles*'ler üzerine, eski öğrencilerin dostluk birliği başkanının "lehte", benim ise "aleyhte" konuşacağım bir televiz-

* Bu metin *Televizyon Üzerine*'nin İngilizce basımında Sonsöz olarak yayımlanmıştır. (P. Bourdieu, *Sur la télévision*, Paris, Lier-Raison d'Agir, 1996)

yon tartışma programına katılmamı öneren ve reddedebilmemi anlamayan şu gazeteciyle ilgili böyle bir anım var. Yine kitabım *Televizyon Üzerine*'ye çatan "büyük kalemler" burada kullanılan yöntemi, yalnızca ve basitçe ayraç içine koydular (özellikle de alan olarak gazetecilik evreninin incelenmesini), böylece onu, hem de bilmeden birkaç kalem kavgası gürültüsünün arasına serpiştirilmiş sıradan tavır almalar dizisine indirgediler.

Buna karşılık, yeni yanlış anlamalar tehlikesini göze alarak, gazetecilik alanının ilkesini, gazetecilik alanının yapısında ve yarattığı gazetecilerin özel çıkarlarında bulan politik alanın tümüyle özel bir görünüşünü nasıl üretip aşıladığını göstermeye çalışarak yeniden açıklamak istediğim bu yöntemdir.

Gazetecilik, özellikle de televizyon dünyası gibi sıkıcı olma korkusunun ve ne pahasına olursa olsun eğlendirme kaygısının egemen olduğu bir evrende, politika en çok televizyon izlenen saatlerin olabildiğince dışına çıkarılan, pek coşku verici olmayan hatta bunaltıcı, değerlendirilmesi ve işlenmesi zor, ne pahasına olursa olsun ilginç kılınması gereken bir konu gibi görünmeye yargılıdır. Heryerde, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kadar Avrupa'da da, gözlemlenen gitgide daha çok başyazar ve araştırmacı-muhabirini eğlence programı sunucusuna; haber, inceleme, söyleşi ve ciddi tartışma programlarının ya da röportajlarının katıksız eğlence programları, özellikle de *talk show*'ların parayla tutulmuş, birbirinin yerini alabilen konuklarının (bağışlanmaz bir suç, örnek olarak yalnızca bir kaçının adını andım) anlamsız gevezelikleri uğruna harcama eğilimi işte bundan dolayıdır. Bu kurmaca alışverişlerde söyleneni ve söylenemeyecek olanı gerçekten anlamak için, Amerika Birleşik Devletleri'nde *panelist* olarak adlandırılanların seçilme koşullarını ayrıntılı incelemek gerekecekti: her zaman yararlanılabilir olmak, bir başka deyişle her zaman gelip katılmaya hazır olmak, ama aynı zamanda her şeyden konuşmayı (bu, İtalya'da *tuttologo* tanımının kendisidir) ve gazetecilerin sordukları tüm sorulara, en tuhaf ve en kaba olanlarına bile yanıt vermeyi kabul ederek oyun oynamak; her şeye, bir başka deyişle tüm ödünlere (konu üzerine, öteki katılımcılar üzerine vb.) hazır olmak, tüm uzlaşmalara ve gizli anlaşmalara uygun

olmak, böylece de kendine "medyatik" ünün doğrudan ve dolaylı tüm yararlarını sağlamak, basın organlarında saygınlık, kazanç getiren konferanslar vermeye çağrılar vb., özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve giderek Avrupa'da kimi yapımcıların yönettiği ön görüşmelerde *panelist*'leri seçmek, açık ve parlak sözcüklerle, karmaşık bilgilerin yer kaplamasını önleyerek basit tutum takınmalar hazırlamakla uğraşmak (özdeyişe göre: "*The less you know, the better off you are*").

Ama bu demagojik yalınlaştırma politikasını haklı göstermek için, halkın beklentilerini ileri süren gazeteciler (demokratik bilgilenme ya da eğlendirerek öğretme isteğinin tam tersine) halka kendi eğilimlerini, kendi görüşlerini yansıtmaktan başka birşey yapmazlar; özellikle sıkma, *rating*'i düşürme korkusu dolayısıyla, onları tartışma üzerine savaşa, diyalektik üzerine polemiğe öncelik vermeye, savları arasındaki karşıtlaşmaların, bir başka deyişle tartışmanın konusu olan bütçe açığı, vergilerin indirilmesi ya da dış borç yerine, kişiler (özellikle politikacılar) arasındaki çatışmaları öncelikli kılmak için her şeyi kullanmaya götürdüğünde. Yetkilerinin özünün bir gözlem ve bir soruşturmanın nesnelliğinden çok, bağlantıların ve gizini açmaların içli dışlılığı (hatta söylentiler ve dedikodular) üzerine kurulan bir politika dünyasının bilgisine dayandığı için, söz konusu olanlardan çok, oyunla ve oyuncularla, tartışmanın özünden çok, katıksız taktik sorularla, politik alanın mantığındaki söylemlerin içeriğinden (Fransa'da son seçimler sırasında olduğu gibi, tartışmaya katıksız saptırmalar uydurmaya ya da aşılamaya kadar gitmediklerinde, sorun, sol ve sağ arasındaki tartışma, iki kişiyle mi –muhalefet lideri Jospin ile sağcı başbakan Juppé arasında– ya da dört kişiyle mi –bir yanda Jospin ve komünist ittifakı Hue, öte yanda Juppé ve merkezdeki ittifakı Léotard arasında– yürütülmesini bilmekmiş gibi, yansızlık görünüşü altında, sol partiler arasında olası ayrılıkları göstererek tutucu partileri desteklemeye özgü bir politik aşılama olan bir müdahale olması) çok, politik etkisiyle (koalisyonların, bağlaşımların ya da kişiler arasında anlaşmazlıkların) ilgilenerek, her şeyi, uzmanı oldukları bir alana indirgeme eğilimlidirler gerçekte. Bütün haklara sahip üyeler olmamakla birlikte çok etkili öz-

neler oldukları ve politikacılara vazgeçilmez simgesel hizmetler önerecek güçte oldukları (zaten bunları kendilerine de sağlayamazlar, yalnızca bugün toplu olarak tam anlamıyla paslaştıkları yazın alanının dışında) politika evrenindeki anlaşılmaz konumlarından ötürü, Thersites'çi bakış açısına ve politika alanındaki tutumlarda birleşen çıkarlarda (bir parti ya da bir "akım" içindeki rekabetler gibi) onları en yarar gözetmeyen tavır almaların ve en içten inançların nedenlerini aramaya götüren bir kendiliğinden kuşku felsefesi biçimine eğilimlidirler.

Tüm bunlar onları, gerek politik yorumlarının gerekçelerinde, gerek görüşmelerinin sorularında olsun, birbirlerine düşüren rekabete bağlı çıkarlarca yönlendirilen, inançsız hırslı dalaverelere bırakılan bir tür arena olarak politika dünyasının *edepsiz görüşünü* üretmeye ve önermeye götürür. (Bu arada politikacıların politikacıları ve ünlerini yaratmaya giderek daha çok katkıda bulunan ve gerçek "boynuzlular" olan büyük televizyon yayınları ya da ötekiler gibi gazetecilik alanının ve onun en kendine özgü kurumlarının gereksinimlerine göre kendini uydurarak politik açıdan başarılı olmak için gittikçe daha çok gerekli olan, zorunlu olarak ahlak dışı olmasada, bilinçli olarak düzenlenen bu politik pazarlama türünde yardım etmekle görevli aracılar, danışmanlar ve öğüt verenlerin etkisiyle yüreklendiklerini de belirtelim.) Politika mikrokozmosuna, burada gelişen olaylara ve ona yüklenebilir sonuçlara olan bu özel ilgi, halkın bakış açısıyla ya da en azından politik tavır alışların kendi varoluşları ve toplumsal dünyada ortaya çıkarabileceği gerçek sonuçlardan en kaygılı kesimlerle bir kopuş üretmeye yönelir. Özellikle televizyon yıldızlarında ekonomik ve toplumsal ayrıcalıkla birleşen toplumsal uzaklıkla büyük ölçüde pekiştirilip artan bir kopuş. Gerçekte, altmışlı yıllardan başlayarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa ülkelerinin çoğunda medyatik yıldızların son derece yüksek ücretlerine –Avrupa'da 100.000 dolar ve daha fazla, Amerika'da[1] milyonlarca dolar düzeyinde– *talk show*'larla, konferans turneleriyle, gazetelere düzenli katkılarla, özellikle meslek topluluklarının toplantıları fırsatıyla "düzenlemelerle" birleşen, sıklıkla pek aşırı olan ücretleri eklerler. Böylece gazetecilik alanında erkin ve ayrıcalıkların

bölüşümünün yapısının dağılması, simgesel kapitallerini (konferanslar ve "düzenlemeler"pazarında saygınlıklarını korumak için zorunlu) sürekli yayında olma politikasıyla sürdürmek ve artırmak zorunda olan kapitalist küçük girişimcilerin yanında, geçicileştirme yoluyla bir otosansür biçimine mahkûm edilen geniş bir alt-proletarya geliştikçe durmadan artar.[2]

Bu sonuçlara, daha önce andığım *scoop* saplantısıyla yeni ve ulaşımı en güç habere tartışmasız öncelik vermek eğilimi ya da en özgün ve en tuhaf, yani çok sık olarak en utanmaz yorum için rekabeti destekleyen olur olmaz şeyler vaat etme ya da işlerin akışı konusunda bellek yitimine uğramış kehanet oyunu, bir başka deyişle, hem pahalı olmayan (spor bahislerine yakın), hem gazete makalelerinin neredeyse tam kopukluğunun ve birbirini izleyen konformizmin hızlı dolaşımının getirdiği unutuş tarafmdan korunduğu için, tümden cezasız kalacağına emin olunan rekabetin kestirimler ve tanılar gibi sonuçları eklenir.

Tüm bu düzenekler genel bir politikadan uzaklaştırma ya da daha doğrusu politikadan düş kırıklığına uğratma sonucunu üretmekte elbirliği eder. Eğlence arayışı, bunu açıkça isteme gereksinimi olmadan, politik yaşamın önemli ancak sıkıcı görünen bir soruyu ortaya çıkardığı her seferinde dikkati bir gösteriye (ya da bir skandala) çevirmeye ya da daha incelikli bir biçimde "aktüalite" olarak adlandırılana, O. J. Simpson davası örneğinde olduğu gibi çeşitli olaylarla *show* arasında yarı yolda, başı sonu olmayan, kronolojik olarak aynı zamana denk düşmenin rastlantılarıyla yan yana gelen, tüm öncüllerinden ve nedenlerinden ayrılarak, yalnızca anlık, güncel olarak, görünene indirgeyerek gülünçlüğe indirgenene eğilir (Türkiye'deki bir deprem ve bütçe kısıtlamaları tasarısının sunumu, bir spor utkusu ve heyecanlı bir dava).

Ayrımına varılmaz değişiklikler için, bir başka deyişle Avrupa'nın sapması tarzında, gözden kaçan ve algılanamaz kalan, etkilerini ancak zamanla tam olarak açığa vuran tüm süreçler için ilgi yokluğu, gazetecileri dünyanın bir anlık ve kopuk bir tasarımını üretmeye iten günü gününe düşünce mantığının ve önemliyle yeninin (*scoop* ve açığa vurmaların) ayırt edilmesini aşılayan *yapısal bellek yitimi*'nin etkilerini artırır. Zaman, özellik-

le de ilgi ve ön bilgi yokluğu (belgeleme çalışmaları sıklıkla aynı konuya ayrılmış makalelerin okunmasıyla sınırlı olduğundan), sık sık olayları, içinde bulundukları ilişkiler dizgesine (örneğin vergiler konusunda politikaya bağlı olan emek pazarına bağlı aile yapısı durumu vb.) yerleştiremezler (örneğin bir okuldaki şiddet eylemi) ve böylece görünür saçmalıklarından koparmaya yardım edemezler. Elbette karşılık olarak gazeteciler bu konuda "haber etkisiyle" hemen görünür olmayan sonuçlu eylemlerin zararına, kısa vadeli girişimlerini vurgulamaya yönlendirdikleri politikacılar ve özellikle hükümet sorumlularının eğilimiyle yüreklendirilirler.

Bu tarihsizleştirilmiş ve tarihsizleştirici, indirgenmiş ve indirgemeci bakış açısı dizisel gerçekleşmesini, televizyon aktüalitelerinin sonunda hepsi birbirine benzeyen, birbirini izleyen görünüşteki anlamsız sorunların, yoksul halkların kesintisiz geçidi, açıklamasız beliren, çözümsüz kaybolacak, bugün Zaire, dün Biafra, yarın da Kongo olan ve böylece tüm politik zorunluluktan arıtılmış, ancak en fazla belli belirsiz bir insani ilgi uyandırabilen art arda gelen olayların verdiği dünya imgesinde bulur. Tarihsel bir bakış açısı olmadan birbirini izleyen bu bağıntısız trajediler, gazetecilik açısından alışılmış dememek için geleneksel, özellikle de şaşırtıcı ve örtmesi pahalı olmayan, kurbanlarının trenlerin raydan çıkmaları ve daha başka kazalardan daha fazla dayanışma ya da politik başkaldırı uyandıramayacağı, yine çok "gündem"de olan doğal felaketlerden, kasırgalardan, orman yangınlarından, su baskınlardan tam olarak ayrılmaz.

Böylece rekabetin baskıları, televizyonları şiddet, suç, etnik savaşlar ve ırkçı kinle dolu bir dünya imgesi üretmeye ve her şeyden önce, kendini geri çekmesi ve koruması gereken, hiçbir şey anlaşılmayan ve bu konuda hiçbir şey yapılamayacak olan birbirini izleyen anlamsız yıkımlar, anlaşılmaz ve kaygı verici, tehdit edici çevrenin günlük seyrini önermeye yöneltmek için mesleki göreneklerle birleşirler. Böylece, nasıl suç ve şiddet durmadan artarak güvenlikçi görüşün kaygı ve korkularını kışkırtıyorsa, yavaş yavaş, başkaldırı ve kızgınlıktan çok, geri çekilmeye ve boyun eğmeye yönelten, harekete geçirmekten ve

politikleştirmekten uzak, ancak yabancı düşmanlığı kaygılarını artırmaya katkıda bulunabilen tarihin kötümser bir felsefesi de oluşur. Dünyanın ölümlülerin çoğuna tutunma noktası sunmadığı duygusu, yüksek düzey bir sporda sporcular ve izleyiciler arasındaki ayrıma neden olan türde politik oyun, özellikle en az politikayla ilgilenenlerde, kuşkusuz yerleşik düzenin korunmasına uygun yazgıcı bir bağlantısızlığa yönelten bir profesyoneller işi olduğu düşüncesiyle birleşir.

Amaçları (en geniş izleyici kitlesinin arayışı, dolayısıyla "en iyi satma" olanağı veren "en küçüğün" arayışı olan) ve düşünce biçimleriyle çalışma koşullarında reklamcılara gitgide yaklaşan televizyon yapımcılarının mesleki utanmazlığın sınırını ya da panzehirini "post-modern" denen belli bir "kültürel eleştiri"yle izleyicilerin (özellikle *zapping*'le açıklanan) etkin utanmazlığında bulabileceğini, varsaymak için, halkın "direniş" kapasitelerine (yadsınamaz ama sınırlı kapasiteler) olan inanca gerçekte sıkı sıkıya bağlı olmak gerekir: kimi "post-modern" yorumlarla televizyon yapımcılarının ve reklamcıların yönlendirici utanmazlığının getirdiği "ironik ve üstmetinsel" iletilerin üçüncü ya da dördüncü derece eleştirel "okuma"sının düşünsel vaat yarışına girme elverişliliğini evrensel saymak, skolastik yanılsamanın, popülistliğin en sapkın biçimlerinden birine düşmektir gerçekte.

Paris, Haziran 1997

Notlar

1 Bkz. James Fallows, *Breaking the News. How Media Undermine American Democracy*, New York, Vintage Books, 1997.

2 Bkz. Patrick Champagne, "Le journalisme entre précarité et concurrence", *Liber*, 29, Aralık 1996, s. 6-7.

Televizyon Üzerine'*ye Dönüş**

SORU- Televizyon Üzerine'*de basının görünmez yapısı üzerine profesyonellerin bilincini uyandırmak gerektiğini söylüyorsunuz. Profesyonellerin ve halkın aşırı medyalaşmış bir dünyada medya mekanizmalarının karşısında hâlâ bu körlükte yaşadıklarına mı inanıyorsunuz? Yoksa aralarında bir suçortaklığı mı var?*

PIERRE BOURDIEU- Profesyonellerin kör olduğunu düşünmüyorum. Sanıyorum bir çifte bilinç durumunda yaşıyorlar: bir yanda, kimi zaman kinizmle, kimi zaman da bilinçsizce istedikleri gibi kullandıkları (aralarından en *güçlülerinden* söz ediyorum) medya aygıtının kendilerine sunduğu olanaklardan en fazla yararı sağlamaya yönelmelerine yol açan pratik bir görüş; bir de, yaptıklarının gerçeğini herkesin önünde yadsımaya, gizlemeye, hatta gizlenmeye götüren kuramsal, ahlakçı ve kendileri için hoşgörüyle dolu bir bakış açısı. İki kanıt: "Büyük kalemlerin" birbirleriyle yarışırcasına, daha önce bilinmeyen yeni hiçbir şey getirmediğini (eğitim konulu kitaplarım üzerine olduğu gibi daha önce gözlemleyebildiğim tipik Freudcu bir mantıkla) söyleyerek hep birlikte ve şiddetle kınadıkları kitabıma yönelik tepkiler; ve gazetecilerin Lady Diana'nın ölümündeki rolü konusunda, bu olmayan-olayın kimi zaman oluşturduğu gazetecilik madenini, utanma duygusu sınırlarının ötesinde kullanarak ürettikleri abartılı ve ikiyüzlü yorumlar. Bu çifte bilinç –güçlülerde çok alışılmış: Eski Roma kâhinlerinin gülmeden bakışabildikleri söylenirdi– özel alışverişlerde olsun, hatta soruşturmayı yürüten sosyoloğun isteğine göre –bunun örneklerini kitabımda veriyorum, özellikle "aileler" konu-

* *Televizyon Üzerine*'nin (Çev.: Turhan Ilgaz, YKY, 1997) Brezilya dilinde yayımlanmasıyla P. R. Pires'le *O Globo*'da (Rio de Janeiro) yayınlanan söyleşi.

sunda– kamu açıklamalarında olsun, uygulamalarının nesnel betimlemesini hem rezilce ortadan kaldırabilmelerine ya da zehirli yergi diye ilan edebilmelerine, hem de açıkça eşanlamlısını dile getirebilmelerine neden oluyor. Böylece Thomas Ferenczi 7-8 Eylül'de, *Le Monde*'da Lady Diana olayını *Le Monde*'un ele alışı konusunda okuyucuların eleştirilerine yanıt olarak gerçekten, "*Le Monde*'un değiştiğini" ve kibarca "toplum olayları" diye adlandırdığı meselelere giderek daha fazla yer verdiğini yazar – üç ay önce dile getirilmesine katlanamadığı gerçekler. *Televizyon tarafından aşılanan* manevi çöküş, gün gibi ortada olduğu anda, moderniteye uyum sağlamak ve "merak artırmak" gibi uygun düşen ahlakçı bir tonla özümseniyor. [1998 Ocağı için ekleme: editoryal seçimlerde tecimsel kaygıların durmadan büyüyen ağırlığının bilincinde olan okuyucularını kandırmak için özellikle görevlendirilen "medyatör" de böylece, yargıç ve taraf olunabileceğine inandırmak için, her hafta aynı gereksiz yinelemeli savları bıkmadan yineleyip durarak, tüm güzel söz söyleme sanatını sergiler. Parlaklığını yitirmiş bir yazar tarafından, bitme aşamasındaki bir şarkıcıyla yapılan söyleşi konusunda *Le Monde*'u "bir demagoji biçimine" sapmaktan dolayı kınayanların karşısına, 18-19 Ocak 1998 *Le Monde*'unda gazetenin "açılma isteğini" koyar yalnızca: "Bu kişiler ve başkaları der, geniş bir pay alırlar, çünkü bizi çevreleyen dünya üzerine gerekli bir aydınlatma getirirler ve çünkü aynı nedenden dolayı okuyucularımızın büyük bir bölümünün ilgisini çekerler"; sonraki hafta, bir aydın-gazetecinin Cezayir'deki durum üzerine kibar röportajını aydın geleneğinin tüm eleştirel ülkülerine ihanetle suçlayanlara, 25-26 Ocak 1998 *Le Monde*'unda gazetecinin aydınları yeğlemesi gerekmediği yanıtını verir. Gazetenin çizgisinin savunucusunun haftalar boyunca kuşkusuz aşırı sakınımı nedeniyle böyle ürettiği seçilen metinler, bu gazetenin en büyük sakınımsızlığıdır: gazeteciliğin en derin bilinçaltı burada, okurların meydan okumalarıyla bir tür uzun haftalık inceleme seansında yavaş yavaş ortaya çıkar.] Öyleyse, egemen profesyonellerde, aynı çıkarlarla ve her türden suçortaklığıyla birbirine bağlı büyük gazetecilerin *Nomenklatura*'sında bir çift bilinç söz konusudur[1]. Tabandaki gazetecilerde, röportaj taşeronlarında, satır başına para alan basit gazetecilerde, geçiciliğe yazgılı gazeteci-

likte, gerçek olarak gazeteciliğe ilişkin işler yapan tüm tanınmamışlarda, hiç kuşku yok ki bilinçlilik daha çoktur, çoğunlukla da çok doğrudan olarak dile gelir. Televizyon evreni üzerine belli bir bilgiye, başka şeylerin yanında onların tanıklıkları yardımıyla ulaşılabilir.[2]

S.- "Gazetecilik alanı" diye adlandırılanın oluşumunu inceliyorsunuz, ama bakış açınız "sosyolojik alan"ınki. Bu iki alan arasında bir uyuşmazlık olduğuna inanıyor musunuz? Sosyoloji "gerçekleri", medya da "yalanları" mı gösteriyor?

P.B.- Gazetecilik bakış açısını kolayca *manici* olan –bu en belirleyici özelliklerinden biridir– çok ayırt edici dikotomiye getiriyorsunuz. Gazetecilerin gerçeklik, sosyologların da yalan ürettikleri de oluyor elbette, bir alanda tanım gereği her şey vardır! Ancak kuşkusuz farklı oranlarda ve farklı olasılıklarla... Kuşkusuz sosyoloğun birinci işi bu soru sorma biçimini gözalıcı biçimde yaymaktır. Bu kısa kitabımda, birçok kez ele aldığım gibi, sosyologların bilinçli ve eleştirel gazetecilere (böylesi çok var, ama ille de televizyonların, radyoların, gazetelerin yönetim bölümlerinde olması gerekmez), özellikle de, çoğunlukla düşman olarak gördükleri araştırmacılarla birleşerek onları etkileyen ekonomik ve toplumsal güçlerin önüne geçmek için biraz verimlilikle çalışma olanağı verecek olan bilme, anlama ve gerektiğinde eylem araçları, sağlayabileceklerini söylüyorum. Şimdilik (özellikle uluslararası *Liber* dergisi yoluyla) gazetecilerle araştırmacılar arasında böyle uluslararası bağlantılar yaratmaya, gazeteciliği etkileyen, gazeteciliğin de tüm kültürel üretimi, oradan da tüm toplumu etkilemesine neden olan baskı güçlerine karşı *direniş* geliştirmek için çabalıyorum.

S.- Televizyon simgesel bir baskı gücü olarak tanıtılıyor. Televizyonun ve medyanın demokratik olanağı nedir?

P.B.- Medya sorumlularının sahip oldukları ve bu medyalar konusunda yansıttıkları imgeyle, eylemlerinin ve etkilerinin gerçeği arasındaki uyumsuzluk çok büyük. Medya, bütün içinde, izleyicilerin kuşkusuz birincil olarak en depolitize kesimlerini, erkeklerden çok kadınları, daha bilgililerden çok daha az bilgilileri,

varlıklılardan çok yoksulları etkileyen bir depolitizasyon etkenidir. Bu çok kızdırabilir, ama politik bir soruya eklemlenmiş bir yanıt ya da çekimser kalma olasılığının istatistiksel incelemesiyle çok iyi biliniyor (özellikle politika konusunda bu olgunun sonuçlarını son kitabım *Méditations pascaliennes*'de uzun uzun geliştiriyorum). Televizyon (gazetelerden çok daha fazla), gittikçe daha fazla, dünyanın depolitize, mikroptan arındırılmış, renksiz bir görünüşünü öneriyor, gazetecileri de giderek kendi demagojisine ve tecimsel baskılarına boyun eğme eğilimine çekiyor. Lady Diana olayı, kitabımda söylediklerimin kusursuz bir canlandırmasıdır, bir tür aşırı uçlara geçiştir. Her şey birden vardır: şaşırtmaca yapan değişken; uzaktan etki, yani belirsiz ve evrensel, özellikle de tümüyle apolitik insani davaları sorumluluk almadan savunması. Gençliğin Paris'teki papalık kutlamasının hemen ardından ve Rahibe Teresa'nın ölümünden hemen önce gelen bu olay nedeniyle son sürgülerin de attığını duyumsuyoruz. (Bildiğim kadarıyla, kürtaj ve kadınların özgürlüğü konusunda ilerici biri olmayan Rahibe Teresa, insanlığın busofu savunucularının açmasına katkıda bulundukları ve kaçınılmaz olarak gördükleri yaralara pansuman yapmalarından hiçbir başka engel görmeyen ruhsuz bankacılar tarafından yönetilen bu dünyaya tam olarak uygun düşer.) İşte böylece, *kazadan on beş gün sonra Le Monde* bu kaza konusunda soruşturmayı baş sayfadan verebildi, öte yandan televizyon haberlerinde Cezayir'deki kıyımlar ve İsrail-Filistin raporlarının gelişimi, haber bülteninin sonunda birkaç dakikaya indiriliverdi. Ayraç içinde, demin diyordunuz ki: gazetecilere yalan, sosyologlara gerçek; size Cezayir'i yeterince iyi tanıyan bir sosyolog olarak, Cezayir'deki kıyımların gerçek sorumluları üzerine son derece açık, sert ve yürekli bir dosya hazırlayan Fransız gazetesi *La Croix*'ya hayranlığımı dile getirebilirim. Kendime sorduğum soru –şimdiye kadar yanıtı olumsuz– başka gazetelerin, özellikle de büyük bir ciddilik savındaki öteki gazetelerin bu incelemeleri yeniden ele alıp almayacakları...

S.- 60'lı yıllarda Umberto Eco tarafından önerilen ünlü dikotomiyi yineleyerek "düzeni benimseyenler"e karşı bir "kıyamet" olduğunuz söylenebilir mi?

P.B.- Bu söylenebilir. Gerçekten de çok "düzene bağlı" var. Egemen yeni düzenin gücü de aydınların giderek daha büyük bir kesimini "düzene katma"nın özel yollarını bulmayı bilmesinden (kimi durumlarda satın almak ve başka durumlarda ayartmak denebilir) gelir, tüm dünyada da böyledir. Bu "düzene bağlılar", çoğunlukla eski modele göre eleştirenler (ya da yalnızca solcular) olarak yaşamayı sürdürüyorlar. Bu da yerleşik düzene katılma yararına olan eylemlerine çok büyük bir sembolik etki sağlamaya katkıda bulunuyor.

S.- Lady Di olayında medyanın işlevi konusunda görüşünüz nedir? Medyaların işleyişi üzerine varsayımımızı doğruluyor mu?

P.B.- Benim bildirdiğimin, en kötüde neredeyse umulmayan tam bir canlandırılması bu. Monako ve İngiltere'nin ve başka yerlerin prenslik ve krallık aileleri, *soap opera* ve *telenovela* konularının tükenmez dağarcık türleri gibi saklanacak. Öyle ya da böyle, Lady Diana'nın ölümünün yol açtığı büyük *happening*, İngiltere'de ya da başka ülkelerdeki küçük burjuvaziyi coşturan gösteriler dizisi içindeki yerini alacak, *Evita* ya da *Jesus Christ Superstar* tarzındaki büyük müzikal komediler gibi, ağlatan televizyon dizileri, duygusal filmler, yüksek tirajlı romanlar, kolay pop müzik, ailevi diye nitelenen eğlenceler gibi, konformist ve kinik, kiliselerin gözü yaşlı ahlakçılığıyla burjuva eğlencelerinin estetik tutuculuğunu bir araya getiren televizyon ve radyoların gün boyu akıttıkları tüm o kültürel endüstri ürünleri gibi.

S.- Medyatikleşmiş dünyada aydınların olası işlevi nedir?

P.B.- Kimi zaman esenlik dönemlerinde kendilerine mal etme eğiliminde oldukları büyük olumlu rolü, esinlenmiş peygamber rolünü oynayabilecekleri kesin değil. Kendi varlıklarının ve özgürlüklerinin temellerini yıkma tehdidinde bulunan güçlerle, yani pazarın güçleriyle suçortaklığına ve işbirliğine girmekten sakınmayı bilseler, yine fena olmazdı. Kitabım *Les Règles de l'art*' da gösterdiğim gibi, hukukçuların, sanatçıların, yazarların politik, dinsel, ekonomik güçler karşısında özerkliklerini kazanmaları ve kendi öz kurallarını, kendilerine özgü değerlerini, özellikle gerçeğin değerlerini kendi evrenlerine, mikrokozmoslarına, kimi

zaman da gerçek bir başarıyla toplumsal dünyaya (Dreyfus davası sırasında Zola'yla ve Cezayir savaşı sırasında 121'lerle vb.) benimsetebilmeleri için birçok yüzyıl gerekmiştir. Özgürlüğün kazanımları her yerde tehdit altındadır, yalnızca albaylar, diktatörler ve mafyalarca da değil; daha aldatıcı, ama şunları ya da bunları ayartmaya özgü şekillerin biçimini alan, yeniden canlanan güçler, pazarın güçleri tarafından tehdit edilirler: kimileri için matematik biçimcilikle donanmış "küreselleşmiş" ekonominin gelişmini bir yazgı olarak betimleyen ekonomistin şekli olacaktır bu; başkaları için hem şık hem kolay bir yaşam biçiminin (tarihte ilk kez züppeliğin ayartmaları kitle tüketiminin kendine özgü *jean, tee-shirt* ve *Coca-cola* gibi modalarına ve ürünlerine bağlıdır), ileticisi uluslararası rock, pop ya da rap starının şeklidir; daha başkaları için postmodern diye adlandırılan ve kültürlerin melezleşmesinin, yalandan devrimci ululama aracılığıyla ayartmaya özgü bir "kampüs köktenciliği" vb. "Düzene bağlı" aydınların dilinde olan ünlü "küreselleşme"nin bir gerçeklik olduğu bir alan varsa eğer, bu kitle kültürü üretiminin, televizyonun (özellikle Latin Amerika'nın kendine bir uzmanlık alanı sağladığı ve Lady Di türü bir dünya görüşü yayan *telenovela*'ları düşünüyorum), sinema ve kitle basını, hatta daha kaygı verici olan "tarihin sonu", "postmodernizm" ya da... "küreselleşme" gibi evrensel dolaşımdaki izlekler ya da sözcüklerle günlük gazeteler ve haftalık yayınlar için "toplumsal düşünce"nin alanıdır, sanatçılar, yazarlar ve araştırmacılar (özellikle sosyologlar) bu *en kötünün "küreselleşmesi"*nin kültür ve demokrasi için en zararlı etkilerini yenecek güçtedirler ve yenmelidirler.

Paris, Eylül 1997

Notlar

1 Bu suç ortaklıkları üzerine, bakınız S. Halimi, *Les Nouveaux chiens de garde*, Paris, Liber-Raisons d'agir, 1997.

2 Örneğin A. Accardo, G. Abou, G. Balbastre, D. Marine tarafından sunulmuş kusursuz incelemeler, *Journaliste au quotidien. Outils pour une socioanalyse des pratiques journalistiques*'de bulunabilir, Bordeaux, Le Mascaret, 1995.

*Geçicilik Bugün Her Yerde**

Burada iki günden beri yapılan ortak düşünme çalışması tümüyle özgün, çünkü karşılaşma ve yüzleşme fırsatı olmayan insanları, yönetsel ve politik sorumluları, sendikacıları, ekonomi ve sosyoloji araştırmacılarını, çoğunlukla geçici çalışanları ve işsizleri bir araya getirdi. Tartışılan konulardan birkaçını anımsatmak istiyorum. İlki, bilgiççe toplantılardan örtük bir biçimde dışlananı: Tüm bu tartışmalardan sonuç olarak ne çıkıyor ya da daha kabaca, tüm bu düşünsel tartışmalar ne işe yarıyor? Bu sorudan en çok kaygılananlar, çelişkili bir biçimde araştırmacılar ya da bu soruyu en çok (özellikle şimdi burada olan ekonomistleri, dolayısıyla toplumsal gerçeklikten ya da yalnızca gerçeklikten kaygılananların çok az olduğu bir meslek için pek temsil edici olmayanları düşünüyorum) doğrudan kendilerine soranlar araştırmacılar (bu da çok iyi kuşkusuz). Bu hem kaba hem de saf soru, araştırmacılara sorumluluklarını anımsatıyor; sorumlulukları çok büyük olabilir; en azından sessizlikleriyle ya da etkin suç ortaklıklarıyla ekonomik düzenin korunmasına katkıda bulunduklarında.

Geçiciliğin bugün her yerde olduğu açıkça ortaya çıktı. Özel sektörde, ama aynı zamanda geçici ve vekillik görevlerini artıran kamu sektöründe, endüstriyel şirketlerde, ama aynı zamanda kültürel üretim ve yayım kurumlarında, eğitimde, gazetecilikte, medyada vb., işsizlerin uç durumunda özellikle belirginleşen aynı etkileri doğuruyor aşağı yukarı: Varoluşun, başka şeylerle birlikte, cismani erk yapılarından da yoksun

* Geçiciliğe karşı Avrupa görüşmeleri sırasında sunulan bildiri, Grenoble, 12-13 Aralık 1997.

kalarak bozulması, birbirinin ardı sıra gelen, dünyayla, zamanla, uzamla tüm bağıntıların bozulması. Geçicilik, onunla karşı karşıya kalan kadını ya da erkeği derinden etkiler; tüm geleceği belirsiz kılarak bütün akılcı kestirimleri ve özellikle de en katlanılmaz olan şimdiye başkaldırmak için gereken geleceğe duyulan şu asgari inancı ve umudu yasaklar.

Doğrudan etkiledikleri üzerindeki bu geçicilik etkilerine, bir de görünüşte dokunmadığı tüm ötekiler üzerindeki etkileri eklenir. Hiçbir zaman unutulmasına izin vermez: her zaman, tüm beyinlerde varolur (kuşkusuz liberal ekonomistlerinkinin dışındaki tüm beyinlerde, belki onların kuramsal hasımlarından birinin saptadığı gibi *bağımlılık ilişkisi*nin onları güvensizlikten kurtaran köklü konumunun temsil ettiği bu korumacılık türünden yararlandıkları için...). Bilinçlerin ve bilinçaltlarının yakasını bırakmaz. Aşırı boyutlarda diplomalı olmasından dolayı, yalnızca en alttaki yetenek ve teknik donanım düzeyinde bulunabilen önemli bir sayıda yedekte olanların varlığı, her çalışana yeri doldurulamayacak hiçbir şeyi olmadığını ve işinin bir anlamda ayrıcalık, kırılgan ve tehdit altında bir ayrıcalık olduğu duygusunu vermeye katkıda bulunur. (Bu zaten ilk yanlışlıkta işverenlerinin, ilk grevde de gazetecilerin ve her türden eleştirici açıklamalar yapanların ona anımsattığıdır.) Nesnel güvensizlik bugün, yüksek derecede gelişmiş bir ekonominin merkezinde, çalışanların bütününü, üstelik doğrudan dokunmadıklarını da etkileyen, genelleşmiş bir öznel güvensizlik oluşturuyor. Bu her çağda aynı "ortak mantık" türü (çok sevmesem de dediğimin anlaşılması için bu deyimi kullanıyorum), işsizliğin ve kalitesiz işlerin oranının yüksekliğinden acı çeken işsizliğin hiç yakasını bırakmadığı az gelişmiş ülkelerde gözlemlenebilen (60'lı yıllarda Cezayir'de yaptığım gibi) yılgınlığın ve geri çekilmenin temelindedir.

İşsizler ve geçici çalışanlar, ekonomik hesaptan ya da tümüyle başka bir sıralamaya göre, politik örgütlenmeden başlamak üzere, tüm akılcı denen tutumların koşulu olan geleceği tasarlama güçleri incitildiğinden, harekete geçirilebilir değildirler. Çelişkili olarak, en eski ve en güncel kitabım olan

Travail et travailleurs en Algérie'de[1] gösterdiğim gibi, bir devrimci tasarı oluşturmak için, bir başka deyişle şimdiki zamanı tasarlanan bir geleceğe başvurarak değiştirmenin eni konu düşünülmüş tutkusu için, gelecek üzerinde asgari bir kazanım gerekir. Emekçinin, sömürülen ve yasalarca korunmayan emekçiden farklı olarak, beklenen geleceğe uyumlu olarak bugünü değiştirme tutkusunu tasarlamak için sunulan bu asgari güvencesi ve güvenliği vardır. Ancak şunu da belirtelim ki hâlâ savunacak bir şeyi, yitirecek bir şeyi, yıpratıcı ve düşük ücretli bile olsa, bir işi olan biridir aynı zamanda ve çok sakınımlı, hatta tutucu olarak betimlenen birçok davranışının temelinde daha aşağı düşme, yeniden alt-proletaryaya inme kaygısı vardır.

İşsizlik, bugün birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, çok yüksek oranlara ulaştığında ve geçicilik nüfusun büyük bir bölümünü, işçileri, tecim ve endüstri görevlilerini, aynı zamanda gazetecileri, öğretim elemanlarını, öğrencileri etkilediğinde, iş ender, bedeli ne olursa olsun istenen, çalışanları işverenlerin merhametine bırakan bir şey durumuna gelir, işverenler de her gün görülebildiği gibi, kendilerine böylece verilen güçten yararlanıp kötüye kullanırlar. İş için rekabet, iş içinde rekabetle katmerlenir, bu da yine iş için rekabetin bir biçimidir, bundan kimi zaman, ne pahasına olursa olsun, şantaja ve işten çıkarılmaya karşın, sakınmak gerekir. Zaman zaman şirketlerin de itiraf ettiği gibi vahşi olan bu rekabet, herkesin herkese karşı, tüm dayanışma ve insanlık değerlerinin yıkıcısı olan gerçek bir savaşının, kimi zaman düpedüz bir şiddetin temelindedir. Günümüzün erkek ve kadınlarının ayırıcı özelliği olduğunu düşündükleri utanmazlıktan yakınanlar, yakınmalarını bunu kolaylaştıran ya da gerektiren ve ödüllendiren ekonomik ve toplumsal koşullara aktarmayı unutmamalıydılar.

Böylece, geçicilik doğrudan etkilediklerine (ve harekete geçemeyecek duruma getirdiklerine) ve ünlü "esnekliğin" gelişi –ekonomik olduğu kadar politik nedenlerden de esinlendiği anlaşılacaktır– gibi *geçicileştirme* stratejilerinin kullandığı ve uyandırdığı kaygıyla, dolaylı olarak tüm ötekilere etkir. Geçiciliğin ünlü "küreselleşmeyle" özdeşleştirilen bir *ekonomik yazgı-*

nın değil de, bir politik istencin ürünü olduğundan kuşkulanmaya başlıyoruz. "Esnek" şirket, bir bakıma güçlendirmeye bile bile katkıda bulunduğu bir güvensizlik durumunu kullanır: harcamaları azaltmaya, ancak aynı zamanda çalışanı işini kaybetme tehlikesine atarak bu azaltmayı da olası kılmaya çalışır. Özdeksel ve kültürel, kamu ve özel tüm üretim evreni, böylece örneğin *işletmenin bulunduğu başka ülkelerde yerleşmesi*yle geniş bir geçicileştirme sürecine götürülür: buraya kadar bir ulusdevlete ya da bir yere bağlı olan (otomobil için Detroit ve Turin) şirket, bir kıta ya da gezegen ölçeğinde üretim bölümlerini, teknolojik bilgileri, iletişim ağlarını, çok uzak yerler arasında dağıtılmış eğitim yerlerini birleştirerek eklemlenen "ağ şirket"le gittikçe ayrışmaya yönelir.

Anaparanın hareketliliğini ve emeğin, bedelinin daha az, ücretlerin daha düşük olduğu ülkelere doğru yer değiştirmesini kolaylaştırarak ya da düzenleyerek, çalışanlar arasındaki rekabetin genişlemesini dünya ölçeğinde kamçılar. Az ya da çok sıkılıkla ulusal toprağa bağlı olan ve dış pazarları fethetmeye giden ulusal (hatta ulusallaştırılmış) şirket, yerini çalışanlarını yalnızca yurttaşlarıyla ya da demagogların inandırmak istedikleri gibi ulusal toprakta yerleşen, gerçekte kuşkusuz geçiciliğin ilk kurbanları olan yabancılarla değil, dünyanın öbür ucunun sefalet maaşlarını kabul etmek zorunda kalmış çalışanlarıyla rekabete sokan çokuluslu şirkete bırakmıştır.

Geçicilik, çalışanları boyun eğmeye, sömürülmeyi kabullenmeye zorlama amaçlı, genelleştirilmiş ve sürekli bir durumun kurumsallaştırılması üzerine kurulu yeni bir tür *egemenlik biçimi*ne kayıtlıdır. Etkileri açısından köklerin vahşi kapitalizmine çok benzese de geçmişte örneği görülmemiş olan bu egemenlik biçimi kavramını belirtmek için, burada biri hem çok yerinde, hem de çok anlamlı olan *esnek-sömürü* kavramını önerdi. Bu sözcük en önemli toplumsal kazanımlara, en iyi örgütlü sendikal direnişe sahip ülkelerin çalışanları arasında –ulusal bir toprağa ve bir tarihe bağlı bir o kadar özellik– ve toplumsal açıdan daha geri olmayan ülkelerin çalışanları arasında, özellikle üretim alanının çıkar yoluyla yönlendirilmesiyle, rekabeti yerleştirip direnişleri kırarak ve görünüşte doğal olan, kendini ak-

lama yolu da bu görünüş olan mekanizmalarla akılcı güvensizlik yönetimini çok çağrıştırır. Geçiciliğin ürettiği bu söz dinler düzenlemeler, sayıları azalan çalışanlar, ama gittikçe daha çok çalışanlarla, sayıları giderek artan çalışmayanlar arasındaki bölünmeye dayalı, giderek daha "başarılı" olan bir sömürünün önkoşuludur. Bana öyle geliyor ki bir tür toplumsal doğanın esnek olmayan yasalarınca düzenlenen bir ekonomik rejim gibi tanıtılan, gerçekte ancak tümüyle politik erklerin etkin ya da edilgin suçortaklığıyla kurulabilen bir *politik rejim*dir öyleyse.

Bu politik rejime karşı, politik savaş olasıdır. Amaç olarak öncelikle, iyiliksever ya da iyiliksever-militan eylem gibi, sömürü kurbanlarına tüm şimdiki ve olası geçicileri, geçiciliğin yıkıcı etkilerine karşı ortak çalışmaya (onlara yaşamak "tutmak" ve tutunmak, özsaygılarını korumak, yapılarının bozulmasına, öz imgelerinin alçaltılmasına, yabancılaşmaya direnmek için yardım ederek), özellikle de *uluslararası ölçekte*, bir başka deyişle geçiciliğin politik sonuçlarının uygulandığı düzeyde, bu politikaya karşı savaşmak ve farklı ülkelerin çalışanları arasında kurmayı amaçladığı rekabeti yok etmek için harekete geçmeye yüreklendirmeyi belirleyebilir. Ancak çalışanları, iş ya da iş için daha iyi ücret üzerine kurulmuş, izin verdiği çalışma ve sömürüye (ya da *esnek-sömürüye*) hapseden eski savaşların mantığından kurtarmak da denenebilir. Bu, çalışmanın yeniden bölüştürülmesi (Avrupa ölçeğinde haftalık çalışma süresinin oldukça azaltılmasıyla) üretim zamanı ve yeniden üretim zamanı, dinlenme ve boş zaman arasında bölüşümün yeniden tanımlanmasından ayrılamayacak bir yeniden bölüşümdür.

Özneleri tümüyle ekonomik sorunları çözmekle meşgul, sözcüğün en dar anlamıyla saymanlara indirgeyen, sıkı sıkıya hesapçı ve bireyci bir görüşün terk edilmesiyle başlaması gereken bir devrim. Ekonomik sistemin işlemesi için, çalışanların kendi üretim ve yeniden üretim şartlarını sağlamaları bir yana, aynı zamanda, işletmeye, işe, işin gerekliliğine vb. olan inançlarından başlamak üzere ekonomik sistemin kendisinin işleyiş şartlarını da sağlamaları gereklidir. Geleneksel ilkelere uygun ekonomistlerin, bildikleri ekonominin işleyişinin gizli ekono-

mik ve toplumsal üretiminin ve yeniden üretiminin sorumluluğunu örtük olarak bireylere ya da çelişkili olarak, bir yandan da yıkılmasını öğütledikleri devlete bırakarak, öncelikle soyut ve bozulmuş hesaplarından dışladıkları bir o kadar şey.

Grenoble, Aralık 1997

Not

1 P. Bourdieu, *Travail et travailleurs en Algérie*, Paris-La Haye, Mouton, 1963 (A. Dabrel, J.-P. Rivet, C. Seibel'le birlikte); *Algérie 60. Structures économiques et structures temporelles*, Paris, Minuit Yayınları, 1977.

*İşsizlerin Hareketi, Toplumsal Bir Tansık**

İşsizlerin bu hareketi benzersiz, sıradışı bir olaydır. Yazılı ve sözlü basın boyunca bize söylenip durulanın tersine, bu Fransız ayrıcalığı gurur duyabileceğimiz bir şeydir. Sonuçta tüm bilimsel çalışmalar, işsizliğin etkilediklerini yıktığını, savunmalarını ve bozguncu eğilimlerini yok ettiğini gösterdiler. Eğer böyle bir yazgı bozulabiliyorsa, hareketi yüreklendiren, destekleyen ve düzenleyen bireylerin ve derneklerin yorulmak bilmez çalışması nedeniyledir. Sol politika sorumlularının ve sendikacıların da onsuz bir toplumsal harekete benzeyen hiçbir şeyin olmayacağı çok iyi bilinen militan çalışmanın erdemlerini tanıyacak yerde, hile yapmalarını (doğmakta olan sendikalara karşı eskilerin o patroncu söylemini yeniden bularak) olağandışı bulmaktan alamıyorum kendimi. Kendi açımdan, toplumsal hareket için halk meclislerinde toplanan sendikalarda ve derneklerde, erdemlerini ve iyiliklerinin hepsini hemen keşfedemeyeceğimiz bir *toplumsal tansık* oluşturmayı olanaklı kılan herkese hayranlığımı ve gönül borcumu –girişimleri bana çoğunlukla umutsuz göründüğü ölçüde eksiksiz– dile getirmeye can atıyorum.

Bu hareketin ilk kazanımı kendisidir, varlığının kendisidir: işsizleri ve onlarla birlikte, sayıları her gün artan tüm geçici çalışanları görünmezlikten, yalnızlıktan, kısaca varolmamaktan çekip çıkarıyor. İşsizler, onlar gibi işi olmamanın çoğunlukla unutuluşa ve utanca sürüklediği erkekleri ve kadınları yeniden gün ışığına çıkararak, varlığa ve belli bir gurura kavuşturuyor.

* 17 Ocak 1998'de École Normale Supérieure'ün işsizlerce işgali sırasında yapılan konuşma.

Ancak özellikle ekonomik ve toplumsal düzenin temellerinden birinin kitle işsizliği ve hâlâ bir işi olan herkese yönelttiği tehdit olduğunu anımsatıyorlar. Bencil bir hareketin içinde kapalı kalmaktan uzak, diyorlar ki işsizden işsize fark olsa bile, yoksul yardımından başka hiçbir geliri olmayanlar arasındaki, hakkın son demlerinde ya da dayanışmanın özel ödeneğindeki işsizler arasındaki farklar, işsizleri tüm geçici çalışanlardan ayıran farklardan kökten farklı değildir. İşsizlerin, kendilerini çalışanlardan, özellikle de çalışanların arasında kendilerini unutulmuş hissedebilecek geçici çalışanlardan ayıran "ulamsal" (eğer öyle denilebilirse!) talepler üzerinde durarak, unutma ve unutturma tehlikesine girilen temel gerçekliktir bu.

Üstelik işsizlik ve işsiz, işin ve çalışanın yakasını bırakmaz. Geçiciler, vekiller, yedekler, arada sırada çalışanlar belirli süreli bir sözleşmeye bağlı olanlar, endüstri, tecim, eğitim, tiyatro ya da sinemada vekaleten görev yapanlar, bu sınırsız farklılıklar onları işsizlerden ve birbirlerinden ayırsa da işsizlik korkusuyla, çoğunlukla da işsizliğin üzerlerinde uygulanmasını sağladığı şantaj tehdidi altında yaşarlar. Geçicilik, işten çıkarma şantajı üzerine kurulmuş tüm yeni egemenlik ve sömürü stratejilerini olası kılar. Bu şantaj bugün özel şirketlerde, hatta kamu şirketlerinde uygulanır ve çalışma evreninin tümüne, özellikle de kültürel üretim şirketlerine seferberliği ve hak istemeyi yasaklayan ezici bir sansür dayatır. Çalışma koşullarının genelleşen bozulması, işsizliği olası kılmış ya da işsizlik tarafından kolaylaştırılmıştır, çünkü bu kadar Fransızın işsizlerinki gibi bir hareketin savaşımında dayanışma içinde olduklarını kendilerine söylediklerini ve duyumsadıklarını belli belirsiz bilirler. İşte bu nedenle, sözcüklerle oynamadan, varlıkları harekete geçmemenin temel etkeni olanların seferberliğinin, seferberlik için, politik yazgıcılıktan kopuş için en olağanüstü yüreklendirme olduğu söylenebilir kuşkusuz.

Fransız işçilerin hareketi, tüm Avrupa'nın işsizlerine ve geçici çalışanlarına da bir çağrı oluşturuyor: bozguncu yeni bir hareket belirdi ve bu hareket, her ulusal hareketin kendine mal edebileceği bir savaş aracı durumuna gelebilir. İşsizler tüm çalışanlara, bir bakıma bağlı olduklarını; varlıklarının ağırlığını on-

lara ve çalışma koşullarına öylesine duyuran işsizlerin, bir politikanın ürünü olduklarını; her ülkede çalışanları ve çalışmayanları ayıran sınırları, öte yandan da aynı ülkenin çalışanları ve çalışmayanlarıyla başka ülkelerin çalışanlarını ve çalışmayanlarını ayıran sınırları aşabilen bir seferberliğin, işsizlerin, az ya da çok geçici bir işi olmanın kuşkulu "ayrıcalığı"na sahip olanları sessizliğe ve olacağa boyun eğmeye mahkûm ettirebilecek bir politikaya karşı koyulabileceğini anımsatıyorlar.

Paris, Ocak 1998

*Olumsuz Aydın**

Orada günler boyunca, yıllarca Cezayirli mültecileri kabul etmek, onları dinlemek, *curriculum vitae*'larını yazmalarına ve bakanlıklara başvurmalarına yardımcı olmak, yargı yerlerinde onlara eşlik etmek, idari makamlara mektuplar yazmak, ilgili yetkelere heyetle gitmek, vizeleri, izin kâğıtlarını, oturma izinlerini istemekte direnmek için orada olan, 1993'ten, ilk cinayetlerden başlayarak, yalnızca olabildiğince yardım ve koruma sağlamak için değil, aynı zamanda bilgilenmek ve bilgilendirmek, karmaşık bir gerçekliği anlamak ve anlatmak için hareket geçenler ve yorulmak bilmeden halk konuşmalarıyla, basın konferanslarıyla, gazetelerde yazılarla, Cezayir krizini tek boyutlu görüşlerden kurtarmak için savaşanlar, kimilerince bile bile sürdürülen belirsizliklerden koparak, dünyanın karmaşıklığına saygıyı anımsatmak amacıyla kayıtsızlığa ya da yabancı düşmanlığına karşı savaşmak için birleşen tüm bu ülkelerden tüm bu aydınlar, tüm çabalarının bir çırpıda bozulabileceğini, yıkılabileceğini bulguladılar.

Cezayir yetkeleri ya da ordusu tarafından programlanan, belirlenen, gözlenen, muhafız takımıyla yapılan bir yolculuğun sonunda iki makale yazıldı. Bunlar ne kadar yavanlıkla, yanlışlarla dolu olsalar ve tümüyle basitleştirici bir sonuca yönelseler de yapay merhameti, insancıl öfkelenmeyle cilalanmış ırkçı nefreti doyurmak için çok elverişliydiler ve en büyük Fransız günlük gazetesinde yayınlanacaklardı. Gerici liberalden "kökünden sökücüler"in *passionaria*'sına** , oradan çıkarcı çevreciye

* Ocak 1998'de yazılan bu metin yayınlanmadan kaldı.

** Politik bir davayı kimi zaman şiddetle ve heyecan uyandırıcı bir biçimde savunan militanlar. (Ç.N.)

kadar tüm medyatik aydın sınıfının ve politikacıların kodamanlarını toplayan birlikçi bir miting. Yansız bir görünüş altında, tümüyle tek yanlı bir televizyon yayını. Ve oyun oynandı. Sayaç yeniden sıfıra geldi. Olumsuz aydın görevini yerine getirdi: kim gırtlak kesicilerle, saldırganlarla ve katillerle dayanışma içinde olduğunun söylenmesini ister ki – özellikle başka bir tarihsel gerekçe olmadan "İslam delileri" diye tanımlanan, tüm doğu fanatizmlerinin yoğunlaştırılmış, ırkçı küçümsemeye etik ve laik meşruluğun tartışılmaz kanıtlamasını vermek için elverişli, İslamcılığın karalanmış adı altında sarmalanmış insanlar söz konusu olduğunda?

Sorunu böyle abartılı sözcüklerle ortaya koymak için büyük bir aydın olmaya gerek yok. Oysa bu sığ simgesel güvenlik harekâtının sorumlusunun, aydını tanımlayan her şeyin, erkler karşısında özgürlüğün, kabullenilmiş görüşlerin eleştirisinin, basitleştirici seçenekleri yıkmanın, sorunların karmaşıklığının geri verilmesinin bu saltık anti-tezinin, gazeteciler tarafından tam uygulamalı aydın olarak kutsanmasını sağlayan budur.

Yine de bu güçlere yüz kez çarptıkları için tüm bunları bilmelerine karşın, hepsi kendi sınıfında ve kendi araçlarıyla eylemlere girişmeye başlayacak her türden insan tanıyorum. Eylemleri başarılı olursa oportünistler ve son anda kanısını değiştirenler tarafından ilgililere sunulan dikkatsiz, hafif ya da kötü yürekli raporlar tarafından yok edilme veya geri alınma tehdidi altındadır. Medyatik gevezeliğin kesintisiz dalgasıyla örtülmeye yazgılı açıklamalar, çürütmeler, yalanlamalar yazmakta direten bu insanlar, işsizler hareketinin gösterdiği gibi karanlık ve öylesine umutsuz bir çalışmanın sonucunda, politikanın bir tür sanat için sanatı gibi, zamanla Sisifos'un kayasını biraz ve geri dönüşsüz ilerletebileceklerine inanmışlardır.

Çünkü bu arada kendilerini iktidara getirmeye katkıda bulunan toplumsal hareketleri etkisizleştiren politik "sorumlular", binlerce "evraksızı" beklenti içinde bırakmayı ya da onları kaçtıkları ülkeye, belki Cezayir'e doğru sakınımsızca kovmayı sürdürüyorlar.

Paris, Ocak 1998

Neo-Liberalizm, (Gerçekleşmekte Olan) Sınırsız Bir Sömürü Ütopyası

Ekonomik dünya, egemen söylemin istediği gibi, öngörülebilir sonuçların mantığını dizginsizce gözler önüne seren ve tüm kusurları otomatik olarak verdiği yaptırımlarla olsun, daha istisnai olarak silahlı gücü IMF, OECD ve onların benimsettiği şiddetli politikalar, el emeğine ödenen bedelin düşmesi, kamu harcamalarının azaltılması ve işin esnekliği aracılığıyla olsun, gemlemekte hızlı davrandıkları saf ve kusursuz bir düzen midir gerçekten? Ve böylece *politik izlenceye* dönüşen neo-liberalizm gerçekten de bir ütopyanın uygulamaya konmasıysa, gerek duyduğu ekonomik kuram yardımıyla gerçeğin bilimsel betimlemesi gibi düşünmeye varan bir ütopya mıdır?

Bu koruyucu kuram, kaynağından başlayarak şaşırtıcı bir soyutlama üzerine kurulmuş saf matematiksel bir kurgudur (gerçeğin bilinçli seçiciliğinin anlayışı olarak nesnenin oluşturulması amacıyla, her bilimsel tasarının oluşturucusu olan kaçınılmaz soyutlama hakkını savunan ekonomistlerin inanmak istedikleri gibi indirgenemeyen): bireysel akılcılıkla özdeşleştirilen akılcılığın, katı olduğu kadar dar bir anlayışı adına, akılcı düzenlemelerin ekonomik ve toplumsal koşullarını (özellikle de neo-liberal düşüncenin temeli olan ekonomik olgulara uygulanan sayman düzenlemesini) ve uygulanmalarının koşulu olan ya da daha açıkça bu düzenlemelerin ve bu yapıların üretiminin koşulu olan ekonomik ve toplumsal yapıların koşullarını göz önüne almamaya dayanır. Böylece yapılmayan şeyin ölçüsünü vermek için, ürün ve hizmetlerin üretiminde olduğu kadar, üreticilerin üretiminde de belirleyici bir işlev gören bir

zamanda, hiçbir zaman *olduğu gibi* ele alınmayan eğitim sistemini düşünmek yeter. "Katıksız kuram"ın Walrasçı söyleninde yazılı bu başlangıçtan gelen yanlıştan, ekonomi disiplininin tüm eksikleri, tüm kusurları ve rekabet üzerine kurulmuş, etkinlik getiren, tümüyle ekonomik mantıkla hakkaniyet kuralına bağlı toplumsal mantık arasında, yalnızca kendi varlığıyla varolmasını sağladığı keyfi karşıtlığa sarılan uğursuz diretme çıkar.

Bundan başka, bu toplumsallıktan ve tarihsellikten başlangıçta arındırılmış "kuram"ın bugün hiç olmadığı kadar kendini gerçek kılacak, deneysel olarak doğrulayabilecek yöntemleri vardır. Sonuçta, neo-liberal söylem ötekiler gibi bir söylem değildir. Erving Goffman'a göre, düşkünler yurdundaki psikiyatrik söylem türünde "güçlü" bir söylemdir, bir güç ilişkileri dünyasının şimdiki gibi olmasına, ekonomik ilişkilere egemen olanların ekonomik seçimlerini yönlendirerek ve tam anlamıyla kendi simgesel gücünü bu güç ilişkilerine ekleyerek katkıda bulunur, bu nedenle bu dünyanın tüm güçleri onunla olduğundan, savaşmak için fazla güçlü ve zordur.[1] Politik eylem programına dönüşen bu bilimsel bilgi programı adına, "kuramın" gerçekleşme ve işleyiş koşullarını yaratmayı amaçlayan (görünüşte tümüyle olumsuz olduğundan yadsınan) çok büyük bir *politik çalışma* tamamlanır; *ortak kazanımların yöntemli yıkılma programı* (neo-klasik ekonomi şirketleri, sendikalar ya da aileler söz konusu olsa da bireylerden başkasını tanımak istemez).

Hareket, katıksız ve kusursuz bir pazarın neo-liberal ütopyasına doğru finansal kuralsızlaştırma politikasıyla olası kılınan ve katıksız pazar mantığına engel oluşturabilecek *tüm ortak yapıları sorgulamayı* amaçlayan bütün politik önlemlerin (en yenisi yabancı şirketleri ve yatırımları ulusal devletlere karşı koruma amacı güden AMI, çok taraflı yatırım anlaşmasıdır) dönüştürücü ve belirtmek gerekir ki *yıkıcı* eylemiyle tamamlanır: Hareket alanı durmadan azalan *ulus*; örneğin, bireysel yetilere göre değişen ücretlerin ve kariyerlerin bireyselleştirilmesiyle, bunun sonucu olarak da çalışanların yalnızlaşmasıyla *çalışma toplulukları*; çalışanların haklarını *savunma toplulukları*, sendikalar, dernekler, topluluklar; hatta pazarın yaş sınıflarına göre ku-

ruluşuyla tüketim alanında denetiminin bir bölümünü yitiren *aile*. Toplumsal gücünü çıkarlarını dile getirenlerden, hisse senedi sahiplerinden, finans işlemcilerinden, endüstricilerden, tutucu ya da bırakınız-yapsınlar'ın güven verici görevden çekilmelerini benimseyen sosyal demokrat politikacılardan, kendi düşkünlüklerini öven bir politikayı aşılamaya sarıldığı oranda şirket kadrolarından farklı olarak sonuçlarını ödeme tehlikesiyle belki de hiç karşı karşıya olmayan yüksek maliye memurlarından alan neo-liberal program, ekonomi ve toplumsal gerçeklikler arasında toptan kopuşu kolaylaştırmaya, böylece de gerçekte kuramsal betimlemeye uygun, kendini ekonomik etkenlerin yol açtığı bir baskılar zinciri gibi sunan bir ekonomik sistem oluşturmaya yönelir.

Bilişim tekniklerinin ilerlemesine bağlı finans pazarlarının küreselleşmesi, benzeri görülmemiş bir anapara hareketliliği sağlar ve anında çıkarlarına, bir başka deyişle yatırımlarının kısa vadeli getirisine pek düşkün yatırımcılara (ya da hisse senedi sahiplerine) her an en büyük şirketlerin getirisiyle karşılaştırma yapma ve bunun sonucu olarak başarısızlıklara yaptırım uygulama olanağı verir. Böyle bir tehdit altındaki şirketler de pazarların gereksinimlerine kendilerini giderek daha çabuk ayarlamalıdırlar; bu, söylendiği gibi "pazarların güvenini", bu arada da kısa vadeli bir verimlilik elde etme kaygısıyla istemlerini *manager*'lara mali yönergelerle gittikçe daha iyi aşılayabilen, onlar için kurallar belirleyebilen ve iş verme konusunda politikalarını yönlendirebilen hisse senedi sahiplerinin desteğini yitirme tehdidi altında yapılır. Esnekliğin saltık egemenliği, böylece belirli süreli sözleşmelerle işe almalarla ya da geçici görev vekillikleriyle, "toplumsal planlarla" ve şirketin içinde çok işlevliliğe zorlanan özerk şubeler arasındaki, takımlar arasındaki, son olarak da maaş ilişkisinin *bireyselleşmesi*yle bireyler arasındaki rekabetin kurulmasıyla düzenlenir. Maaş ilişkisinin bireyselleşmesi: bireysel amaçların belirlenmesi; bireysel değerlendirme görüşmelerinin düzenlenmesi; maaşların bireyselleşen artışı ya da bireysel yetenek ve değerler doğrultusunda primler verilmesi; bireyselleşen kariyerler, güçlü hiyerarşik bağımlılık altındaki basit ücretlilerden oluşan kimi kadroların ba-

ğımsızmış gibi, aynı zamanda satışlarından, ürünlerinden, şubelerinden, dükkânlarından vb. sorumlu tutuldukları, "öz-sömürüyü" sağlamaya yönelik "sorumluluk verme" stratejileri; kadroların işlerinin çok ötesinde "katılımcı yönetim" tekniklerine uygun olarak, ücretlilerin "katılımını" yaygınlaştıran "özdenetim" gereksinimi; yalnızca sorumluluk görevlerinde ve geciktirilemez işlerde söz konusu olmakla kalmayan işle aşırı kuşatarak, dayanak noktalarını ve toplu dayanışmaları zayıflatmakta ve ortadan kaldırmakta yarışan bir o kadar akılcı egemenlik altına alma tekniği.[2]

İşe ve işletmeye katılma yollarını acı ve *stres*te[3] bulan Darwinci bir dünyanın uygulama kurumu, güvensizlik ve hiyerarşinin tüm düzeylerinde, en yükseklerinde bile, özellikle kadrolarda sürekli işsizlik ve *geçicilik tehdidiyle uysallaştırılmış işgücü yedeği ordusu*nun varlığının ürettiği *geçicileştirilmiş yapılarda* suçortaklığı bulmasaydı, böylesine bütüncül olarak başaramazdı kuşkusuz. Bireylerin özgürlüğünün korunması altına yerleştirilmiş tüm bu ekonomik düzenin sonul ilkesi, gerçekte işten çıkarma tehdidinin esinlediği işsizliğin, geçiciliğin ve *korkunun yapısal şiddetidir*: bireyci mikro ekonomik modelin "uyumlu" işleyişinin koşulunun ve çalışmaya bireysel "güdüleme" ilkesinin kaynağı, bir kitle olayında, yedek işsiz ordusunun varlığında bulunuyor son incelemede. Öte yandan, işsizlik yalıttığına, yalnızlaştırdığına, harekete geçmekten alıkoyduğuna, dayanışmadan kopardığına göre, yalnızca tek bir ordu yoktur.

Bu yapısal şiddet, iş sözleşmesi denen (sözleşmeler kuramıyla ustaca akılcılaştırılmış ve gerçeklikten uzaklaştırılan) şey üzerinde ağırlığını duyumsatıyor. Şirket söylemi, hiçbir zaman tüm cismani güvenceleri ortadan kaldırarak sürekli katılımın elde edildiği bir çağda olduğu kadar güvenden, ortaklaşa çalışmadan, bağlılıktan ve şirket kültüründen söz etmemişti (işe alınanların dörtte üçü belirli süreli; geçici işlerin oranı durmadan artıyor, bireysel işten çıkarma hiçbir sınırlamaya bağlı değil). Öte yandan, bu katılım ancak kuşkulu ve anlamı belirsiz olabilir, çünkü geçicilik, işten çıkarılma korkusu, *downsizing*, işsizlik gibi, bunalım, yılgınlık ya da konformizmi (işletme literatürünün saptadığı ve eleştirdiği bir o kadar kusur) doğurabilir.

Durgunluğun, içkin süreklilik ilkesinin olmadığı bu dünyada, egemenlik altındakiler kartezyen bir evrendeki yaratıkların konumundadırlar: Varlıklarının "sürekli yaratımından" sorumlu bir gücün keyfi kararına bağlıdırlar – fabrikanın kapanması, yatırım yapmama ve şirketin ülke değiştirmesi tehdidinin gerçekliğine tanıklık ettiği ve anımsattığı gibi.

Böylece tüm çalışanları etkileyen, gelecek ve kendisi üzerine derin güvensizlik ve belirsizlik duygusu, özel niteliğini yedekler ordusuna atılmışlar ve işlerini okullarına bağlı olarak güvenceye alınmışlar arasındaki bölünmeye borçludur. Bu bölünmelerin temelinde yer alan okul açısından güvenceye alınmış yeti, aynı zamanda, "teknikleştirilmiş" şirkette kadrolar ya da "teknisyenler" ve basit işçiler ya da Vİ'ler (vasıfsız işçi), yani endüstriyel düzenin yeni paryaları arasındaki bölünmelerin de temelindedir. Elektroniğin, bilgisayarın ve nitelik gereksinimlerinin genelleşmesi, tüm ücretlileri yeni acemilik dönemlerine zorlar ve şirkette okul sınavlarının benzerlerini sürdürtür, güvensizlik duygusunu başka bir duyguyla, hiyerarşiyle, bilerek sürdürülen *erdemsizlik*le artırmaya yönelir. Mesleksel düzen ve gitgide tüm toplumsal düzen, bir "yetiler" ya da daha kötüsü "akıllar" düzeni üzerine kurulmuş gibi görünür. Belki çalışma ilişkilerinin teknik yönlendirilmesinden ve kesintisiz bir dikkatin, sürekli yeniden buluşun konusu olan boyun eğmeyi ve itaati sağlamak amacıyla özellikle düzenlenen stratejilerden çok, işçiliğin ve yeni komut tekniklerinin yönetiminin yeni biçimleri için sürekli buluşunun gerektirdiği, personele, zamana, araştırmaya ve çalışmaya yapılan çok büyük yatırımdan çok, özel şirkette ve gittikçe artan biçimde kamu işlevinde de düzeni ve disiplini kuran, okula bağlı olarak güvenceye alınmış yetilerin hiyerarşisine olan inançtır: kendilerini okulların yüksek soyluluğuyla bağlantılı düşünmek zorunda olan, buyruk işlerine, memurların ve teknisyenlerin küçük okul soyluluğuna yazgılı, uygulama işlerinde yerleştirilmiş ve her zaman *yararlılıklarını göstermek* zorunda olduklarından hep askıya alınan, geçiciliğe ve hep belirsizlik içinde güvensizliğe yazgılı, işsizliğin erdemsizliğine sürgün edilme cezasıyla tehdit edilen çalışanlar, birey olarak kendilerinin ve topluluklarının düş kırıklı-

ğına uğratan bir imgesini tasarlayabilirler ancak; eskiden bir gurur nesnesi olan tüm teknik ve politik mirasına dayanan ve geleneklerde köklenen işçi topluluğu, eğer hâlâ böyle varoluyorsa, yılgınlığa, değerini yitirmeye ve politik düş kırıklığına yazgılıdır, bu da militancılık krizinde ya da daha kötüsü faşist eğilimli aşırılık tezlerine umutsuz bağlanmada dile gelir.

Böylece zorunluluğu egemenlerin kendilerine de benimsetilen neo-liberal ütopyanın bir tür cehennem çarkını nasıl gerçekleştirdiği görülüyor – kimi zaman George Soros ve şu ya da bu emeklilik fonu başkanınca uyguladıkları gücün yıkıcı etkilerinin kaygısıyla engellenen, Bill Gates'in cömertlikleri gibi, silmek istedikleri mantıktan esinlenen ödünleyici eylemlere yöneltilen egemenler. Bu bakımdan birçok ortak noktası olan eski zamanların marksizmi gibi bu ütopya, şaşırtıcı bir inancı, *Free trade faith*'i ortaya çıkarır. Bu inanç yalnızca özdeksel açıdan maliyeciler, büyük şirketlerin patronları vb. gibi bunu yaşayanlarda uyanmakla kalmaz, bundan varoluşlarının haklı gösterilmesini sağlayanlarda, örneğin ekonomik etkinlik adına pazarların gücünü kutsallaştıranlarda, akılcılık modeline göre kurumsallaştırılmış bireysel kazancın en üst düzeye çıkarılmasının tümüyle bireysel araştırmasında, anapara sahiplerini sıkabilecek yönetsel ya da politik engellerin kaldırılmasına gereksinim duyan, merkez bankalarının bağımsız olmasını isteyen ekonominin efendileri için, başta iş pazarı olmak üzere tüm pazarlardaki düzenlemelerin ortadan kalkmasıyla, bütçe açıklarının ve enflasyonun yasaklanmasıyla, kamu hizmetlerinin genelleşen özelleştirilmesiyle, kamusal ve toplumsal harcamaların azaltılmasıyla ulusal devletin ekonomik özgürlüğün gereklerine boyun eğmesini öğütleyen yüksek devlet memurları ve politikacılarda da uyanır.

Ekonomistlerin gerçek inananların ekonomik ve toplumsal çıkarlarını zorunlu olarak paylaşmasalar da matematiksel mantık görüntüsü altında sundukları ütopyanın ekonomik ve toplumsal sonuçları konusundaki ruh durumları ne olursa olsun, neo-liberal ütopyanın üretilmesine ve yeniden üretilmesine belirleyici katkılarını yapmak için ekonomi bilimi alanında yeterince özel çıkarları vardır. Tüm varlıkları ve özellikle de tümüy-

le soyut, kitaplardan edinilen ve kuramcı tüm düşünsel yetişimleriyle gerçek ekonomik ve toplumsal dünyadan ayrılarak, başkalarının başka zamanlarda felsefe alanında yaptıkları gibi, mantığın olgularıyla, olguların mantığını karıştırmaya özellikle eğilimlidirler. Uygulayımsal olarak hiçbir zaman deneysel doğrulama açısından sınama fırsatı bulamadıkları modellere güvenerek, içinde matematik oyunların saflığını ve billur saydamlığını bulamadıkları, çoğunlukla gerçek gerekliliğini ve derin karmaşıklığını anlayamadıkları öteki tarihsel bilimlere yüksekten bakmaya yönelerek, müthiş bir ekonomik ve toplumsal değişime katılıp işbirliği yapıyorlar. Kimi sonuçları onları korkutsa da (sosyalist partiyle bedeli bölüşebilirler ve erk makamlarındaki temsilcilerine aklı başında öğütler verebilirler) bu değişim onları bütünüyle hoşnut etmez de değildir; çünkü, özellikle "spekülatif balonlar" diye adlandırdıklarına isnat edilebilen, yaşamlarını adadıkları aşırı-aklı başında (kimi delilik türlerinde olduğu gibi) ütopyaya gerçeklik kazandırmaya yönelir.

Yine de büyük neo-liberal ütopyanın ortaya konuluşunun hemen görülen sonuçlarıyla dünya oradadır: yalnızca ekonomik açıdan en ileri toplumların gittikçe büyüyen bölümünün sefaleti ve acısı, gelirler arasındaki farkın olağandışı artışı, tecimsel düşüncelerin giderek işe karışması nedeniyle kültürel üretimin, sinemanın, yayının vb., dolayısıyla kültürel ürünlerin özerk evrenlerinin ilerleyen yitiminin değil, aynı zamanda ve özellikle cehennem çarkının etkilerine karşı koyabilecek, başta *kamu* düşüncesiyle birleşen tüm evrensel değerleri elinde tutan devlet olmak üzere tüm ortak makamların yıkılışı, her yerde de ekonominin ve devletin yüksek çevrelerinde ya da işletmelerde yüksek matematiğe, esnekliğe uygun yetişmiş *winner* tapmcıyla birlikte bu toplumsal darwincilik türünün aşılanması, herkese karşı savaşı ve tüm uygulamaların kurallarıyla *kinizm*'i oluşturur. Tüm değerlerin altüst olması üzerine kurulu yeni ahlak düzeni, konumsal öz saygılarını Daewoo ya da Toyota gibi çokuluslu şirketlerin patronlarına daha çok dalkavukluk etmek için ya da bir Bill Gates önünde zekâ gülümsemelerini ve zekâ göstergelerini yarıştırmak için alçaltan devletin tüm bu yüksek temsilcilerinin medyanın suç ortaklığıyla yayılan gösterisinde kesinlenir.

Böyle bir politik-ekonomik rejimin doğurduğu olağandışı acı kitlesinin bir gün uçuruma koşuşu durdurabilecek bir hareketin temelinde olması beklenebilir mi? Gerçekte, burada olağanüstü bir çelişkinin karşısındayız: yeni düzenin, yalnız ama özgür bireyin düzeninin gerçekleşmesi yolunda karşılaşılan engeller, bugün katılıklara ve eskilliklere yüklenebilmesine ve tüm doğrudan, bilinçli müdahaleler en azından dolaylı yoldan da olsa devletten geldiklerinde, kendi çıkarlarına göre davranan ve ekonomik öznelerin çıkarlarını iyi bilmeyen devlet görevlilerinden esinlendiği bahanesiyle saygınlıklarını yitirmelerine, dolayısıyla katıksız ve anonim bir mekanizmanın, (aynı zamanda çıkarların uygulanma yeri olduğu da unutulan) pazarın yararına silinmesinin istenmesine karşın, toplumsal düzenin kaosta çökmemesini sağlayan gerçekte dağılma sürecindeki eski düzenin kurumlarıyla öznelerinin sürekliliği ya da varolmayı sürdürmesi ve geçicileştirilmiş nüfusun artan hacmine karşın, tüm kategorilerden toplumsal görevlilerin çalışması, ayrıca tüm toplumsal, ailesel ve öteki dayanışmacılardır. Liberalizme geçiş, cinsel yönden kendini tutma sapkınlığı gibi uzun vadeli, en korkunç sonuçlarını böylece gözden saklayan, farkına varılmaz, dolayısıyla görülmez biçimde tamamlanır. Bu sonuçlar, daha eski düzenin barındırdığı kaynaklardan, önerdiği yardım ve dayanışmanın uygulamalı ya da hukuksal modellerinden, desteklediği yapılardan (hemşirelerde sosyal yardımlarda vb.), kısacası şimdiki toplumsal düzenin bütün bir bölümünü doğal düzenlemeye düşmekten koruyan toplumsal sermaye birikiminden (yenilenmediği ve yeniden üretilmediği takdirde eriyip gitmeye yazgılı, ancak hemen yarın da tükenmeyecek olan sermaye) alan eski düzeni savunanlarca şimdiden uyandırdığı direnişlerle gizlenir çelişkin olarak.

Ancak, tutucu güçler diye değerlendirmenin fazla kolay olduğu bu "koruma" güçleri, bir başka bağıntıda yıkıcı güçler durumuna gelebilecek olan yeni düzenin kurulmasına *direniş* güçleridir – özellikle neo-liberal "düşünürlerin" geçmişin ve bugünün toplumsal hareketlerinin tarihsel kazanımlarıyla birleşen sözcüklerin, geleneklerin, betimlemelerin mirasını değerden düşürmek ve saygınlığını yitirtmek için durmak bilmeyen

çalışmasına karşı tam anlamıyla simgesel bir savaş sürdürebilmesi koşuluyla, ayrıca uygun düşen kurumları, iş hakkını, sosyal yardımı, sosyal güvenliği vb., onları aşılmış bir geçmişin eskilliğine yollama ya da daha kötüsü gerçeğe olan benzerliğine karşı, onları yararsız veya kabul edilmez ayrıcalıklar olarak oluşturma isteğine karşı savunmayı bilmemiz koşuluyla. Bu savaş kolay değildir ve çoğunlukla altüst edilmiş cephelerde sürdürülecektir. Tutucu devrimciler *korumaya ya da canlandırmaya yönelen altüst etmenin* çelişkili isteğinden esinlenerek, devrimci diye betimledikleri tutucu eylemlerin neden olduğu savunma tepkilerini, gerici direnişlere dönüştürmek ve kazanılmış hakların korunmasında, bir başka deyişle gerileyen önlemlerin bozulmasıyla ya da yıkılmasıyla tehdit edilen bir geçmişte kökleri olan –en belirgin örnekleri sendikacıların ya da daha kökten biçimde eskilerin, toplulukların koruyucularının işten atılmasıdır– hak talepleri ya da başkaldırı "ayrıcalıklarını" eskil ve gerici savunma diye eleştirmek için elverişli bir durumda bulunuyorlar.

Birkaç akla yatkın umut dahi korunabiliyorsa, nedeni şimdi bile devlet kurumlarında, ayrıca görevlilerin düzenlemelerinde (özellikle devletin küçük soyluluğu gibi bu kurumlara en çok bağlı olanlarda) çok geçmeden eleştirilecekleri gibi, yalnızca yitmiş bir düzenin ve bununla ilgili "ayrıcalıkların" savunması görüntüsü altında, gerçekte sınamaya direnmek için yeni bir toplumsal düzen bulmaya ve kurmaya çalışan güçlerin olmasıdır. Bu toplumsal düzenin tek yasası bencil çıkarın ve bireysel kazanç tutkusunun aranması olmayacaktır ve *ortaklaşa hazırlanıp onanmış amaçların akılcı izlenmesine* yönelen topluluklara yer verecektir. Bu topluluklar, dernekler, sendikalar, partiler arasında devlete, ulusal devlete ya da daha iyisi uluslarüstü, bir başka deyişle Avrupa devletine (evrensel bir devlete doğru aşama), yani finans pazarlarında gerçekleşen kazançları etkili bir biçimde denetleyip vergilendirebilecek; ayrıca ve özellikle bu sonuncuların iş pazarında uyguladıkları yıkıcı eylemi sendikaların yardımıyla örgütleyeceği, kendisinden istensin ya da istenmesin, birkaç matematik işlem yanlışı bedeline bile olsa, yeni inanışın insanın tamamlanması-

nın en yüce biçimi gibi sunduğu sayman görüşünden (bir başka zamanda "tüccar" denirdi) asla çıkılmayacağı *kamu çıkarı*'nın hazırlanması ve savunulmasını düzenleyerek karşı koyabilecek bir devlete nasıl özel bir yer verilmez?

Paris, Ocak 1998

Notlar

1 E. Goffman, *Asiles. Études sur la condition sociales des malades mentaux*, Paris, Minuit Yayınları, 1968.

2 Tüm bunlar üzerine "Çalışmada yeni egemenlik biçimleri"ne ayrılmış (1 ve 2) *Actes de la recherche en sciences sociales*'in iki sayısına başvurulabilir, 114, Eylül 1996 ve 115, Aralık 1996 ve özellikle Gabrielle Balazs ve Michel Pialoux'nun "Crise du travail et crise du politique" adlı giriş yazısına başvurulabilir, 114, s. 3-4.

3 C. Dejours, *Souffrance en France. La banalisation de l'injustice sociale*, Paris, Seuil Yayınları, 1997.

İKİNCİ KİTAP

Önsöz

Burada, oluşum sürecindeki Avrupa toplumsal hareketine katkıda bulunmak amacıyla, çoğu yayınlanmamış (en azından Fransızca olarak yayınlanmamış) birkaç halk konuşmasını kronolojik sırada bir araya topladım. Yinelemeleri önlemek için, özel bir zamanın ya da yerin beklentilerine bağlı durum ve koşulları belirten izleri korumayı da deneyerek kimi zaman kısaltım bunları. Kuşkusuz bana, özellikle de dünyanın durumuna bağlı nedenlerden ötürü, yaşamlarını toplumsal dünyanın incelemesine adama şansı olanların bu dünyanın geleceğinin konu olduğu savaşımların uzağında, yansız ve kayıtsız kalamayacakları düşüncesine vardım. Bu savaşımların önemli bir bölümü, içinde egemenlerin kendiliğinden ya da aylık verilen –Brüksel'de Komisyon'un, Konsey'in, Parlamento'nun koridorlarında sık sık görünen profesyonel lobicilerin binlercesinin onlarcası gibi– binlerce suçortaklığına bel bağlayabildikleri kuramsal savaşımlardır. Neo-liberal incil, ekonomik gelenekçilik öylesine evrensel olarak aşılanmış ve öylesine oybirliğiyle kabul edilmiştir ki tartışma ve karşı çıkış etkilerinin dışında görünür. Gerçek üretim, dağıtım ve müdahale şirketlerinde yoğunlaşmış ve örgütlenmiş düşünsel çalışmanın engin gücünün uzun süren ve direşken çalışmasının ürünüdür[1]: örneğin, yalnız Amerikan Ticaret Odaları Birliği –AMCHAM– yalnızca 98 yılında, on kitap ve altmıştan fazla rapor yayınlamış, Avrupa Komisyonu ve Parlamentosu'yla birlikte yaklaşık 350 toplantıya katılmıştır.[2] Bu tür örgütlerin, halkla ilişkiler ajanslarının, endüstri ya da bağımsız şirket lobilerinin vb. listesi de birçok

sayfayı doldurmuş olacaktı. Kültürel sermayenin yoğunlaşması ve harekete geçirilmesi üzerine kurulu bu erklere karşı, yalnızca benzer, ama bambaşka amaçlara yönelmiş bir seferberliğe dayalı bir karşı çıkma gücü etkili olabilir.

Bugün, XIX. yüzyılda bilimsel alanda kendini gösteren ve dünyayı ekonominin kör güçlerine bırakmayı reddederek, kuşkusuz ülküselleştirilmiş bir bilimsel dünyanın değerlerini toplumsal dünyanın bütününe yaymayı isteyen geleneği yeniden canlandırmak gerekir.[3] Burada yaptığım gibi, özerkliklerini korumak ve mesleklerine bağlı değerleri aşılamak için araştırmacıları harekete geçmeye çağırırken, onlardan, fildişi kulelerine kapanmanın erdemli kolaylıklarını seçerek akademik alanın dışında bir müdahalede haksız olarak bilimsel nesnellikle özdeşleştirilmiş ünlü "değerlere ilişkin yansızlıkta" tehlikeli bir kusur görenleri kızdırma, üstelik de kendisine karşı savunmayı istediğim akademik erdem adına yanlış anlaşılma, hatta sınanmadan kınanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğumun bilincindeyim. Ama ne pahasına olursa olsun, bilimin kazanımlarını acıklı bir biçimde eksik oldukları yere, kamu tartışmasına sokmak –gazeteleri, radyoları ve televizyonları sürekli işgal eden geveze ve yetersiz denemecilere sakınıma geçiş vermeyi anımsatmak– gerektiğine inandım; bir bakıma yanlış anlaşılan *homo academicus*'a gazetecilik ve politik evrenin halka özgü tartışmalarına karışmayı yasaklayan bir bilimsel erdemle, bir bakıma uzmanların daha kolay, aynı ölçüde daha iyi ödenen düşünce ve yazma alışkanlıklarının etkisiyle, tümüyle akademik çıkarlar bakımından, çalışmalarının ürününü yalnızca benzerlerince okunan bilimsel yayınlar için saklamak bakımından, bilgi kentinin duvarları arasında kapalı kalan eleştirel enerji serbest bırakılacaktır böylece. Baş başayken, gazetecilerin ya da merkez bankalarının başkanlarının kuramlarını kullanma biçimlerini küçümsediklerini dile getiren birçok ekonomist, eğer ekonomi biliminin, bilimsel olarak doğrulanamaz ve politik olarak kabul edilemez politikaların doğrulanmasına getirdikleri katkının, sessizliklerinin, yok sayılmaktan çok uzak bir ölçüde sorumlu olduğu anımsatılınca, kuşkusuz güceneceklerdir.

Bilgileri bilgi kentinden dışarı çıkarmak ya da daha zoru, araştırmacıları politik evrene sokmak ama hangi eylem, hangi politika için? Aydınların katılımının, partilerce az ya da çok ahlaksızca kullanılan yalın simgesel güvence olan, toplu bildiri imzalayıcı ya da dayanışmacı aydının veya bilgilerini paylaştırarak ya da ısmarlama, ölçü üzerinden bir bilgi sağlayan eğitimbilimci ya da uzman aydının katılımının sınanmış modellerinin şu ya da bu türüne geri dönmek mi? Ya da araştırmacılar ve toplumsal hareketler arasında bir "birleşme" düşüncesine ödün vermeden ayrılmanın reddi ve kurumsallaşma karşıtı boş düşüncelerine ödün vermeden araçsalcılığın reddi üzerine kurulabilecek yeni bir ilişki bulgulamak mı? Ve araştırmacılarla militanları yeni seferberlik ve eylem biçimlerine götüren ortak bir eleştiri ve öneri çalışmasında toplayabilecek yeni bir *örgütlenme* biçimi tasarlamak mı?

Ama bu politik eyleme hangi biçimi vermeli? Ulusal, Avrupa ölçeğinde ya da evrensel, hangi ölçekte yürütmeli? Geleneksel savaşım ve hak davası hedefleri, güçlülerin görünmez yönetiminin uygulandığı yerlerden uzaklaşmak için iyi yapılmış tuzaklar durumuna gelmediler mi? Devletler çelişkili bir biçimde, ekonomik yoksun bırakmalara götüren ekonomik önlemlerin (denetimsizleştirme) kaynağında olmuşlardır ve "küreselleşme" politikasını eleştirenler kadar, partizanlarının da söylediğinin tersine, onları yoksun bırakan politikaya güvencelerini vererek rol oynamayı sürdürürler. Yurttaşların, hatta yöneticilerin yoksun kaldıklarını görmelerini, gerçek bir politikanın alanlarını ve konularını bulgulamalarını engelleyerek bir *siper* işlevi görürler. Dikkatleri figüranların, başkasının suçunu üzerine alan kişilerin, vekillerin –ulusal politik günlük gazetelerin ilk sayfasında ve seçim çekişmelerinde çatışan bu özel isimler– yerine geçtikleri[4] güçleri gizleyen siperlik ya da daha doğrusu *maske* işlevleri hak taleplerini, hoşnutsuzlukları ve karşı çıkışları gerçek hedeflerinden saptırır.

Politika yurttaşlardan uzaklaşmayı sürdürdü. Ancak, etkili bir politik eylemin amaçlarının kimilerinin, Avrupalı işletmelerin ve örgütlerin dünyanın yönlendirilmesinde belirleyici bir gücü elde tuttuğu ölçüde Avrupa düzeyinde konumlandı-

ğını düşünmekte haklıyız. Kendimize amaç olarak da Avrupa'yı politikaya ya da politikayı Avrupa'ya geri vermeyi, bunu da donandığı son derece anti-demokratik kurumların demokratik dönüşümü için savaşarak yapmayı belirleyebiliriz: Tüm demokratik denetimlerden kurtarılmış bir Merkez Bankası, gizliden gizliye çalışan ve uluslararası lobilerin baskısı altında her şeyi kesip atan seçilmemiş bir memurlar komitesi, tüm demokratik ve bürokratik denetimlerin dışında, çok büyük güçleri elinde toplayan, yanlış bir yürütme karşısında ne Avrupa Bakanlar Konseyi'ne karşı, ne yanlış bir yasama karşısında Parlamento'ya karşı, yani kendisi de baskı grupları karşısında neredeyse tümüyle eli kolu bağlı ve Avrupa nüfusunun tümünün oy hakkı olduğu bir seçimin ona verebileceği meşruluktan yoksun makama karşı sorumlu olmayan bir Komisyon. Dünyayı giderek tek yönetim altında toplanan bir ekonomik gücün uygulanmasının önündeki tüm engellerden kurtarmayı amaçlayan uluslararası örgütlerin komutlarına giderek daha çok boyun eğen bu kurumların gerçek bir dönüşümü ancak, geçmişin tüm kültürel ve toplumsal kazanımlarıyla varsıl ve tüm evrene duraksamasız açık, yürekli ve bilinçli bir toplumsal yenilenme tasarısıyla güçlü bir politik Avrupa'nın, hem açık hem uyumlu bir görünümünü hazırlayabilecek ve aşılayabilecek geniş bir Avrupa toplumsal hareketiyle gerçekleşebilir.

Bana, yapılması gereken en acil iş özdeksel, ekonomik, özellikle de *örgütsel* araçlar bulmak, tüm yetkin araştırmacıları, bugün yalnızca marjinal yayınlarda, gizli raporlarda ya da belli bir topluluk üyelerinden başkasının anlayamayacağı dergilerde özel ve yalıtılmış gücül düşünceler durumunda varolan bir incelemeler ve ilerleme önerileri bütününü ortaklaşa tartışmak ve hazırlamak için, çabalarını militan sorumlularla birleştirmeye isteklendirmek gibi geliyor. Sonuçta, ne kadar titiz ve eksiksiz olursa olsun hiçbir belgeci derlemenin, partiler, dernekler ya da sendikalar içinde hiçbir tartışmanın, hiçbir kuramcı sentezinin bütün Avrupa ülkelerinin eyleme dönük tüm araştırmacılarıyla tüm deneyim ve düşünce militanları arasındaki bir karşılaşmanın yerini tutamayacağı açıktır.

Yalnızca, araştırmacı ya da militan olsun, ortak girişime getirecek bir şeyleri olan tüm insanların ülküsel kurulu, bir kez için, beş paralık olan toplum tasarısı kavramının ciddi ve çok büyük ortak yapısını kurabilir.

Paris, Kasım 2000

Notlar

1 Thatchercılığın doğuşu için bakınız Keith Dixon, *Les Évangélistes du marché*, Paris, Raison d'Agir Yayınları, 1998.

2 Bu konuda bakınız Belén Balanya, Ann Doherty, Olivier Hoedeman, Adam Ma'anit, Erik Wesselins, *Europe inc. Liasons dangereuses entre institutions et milieux d'affaires européens*, Susan George'un önsözü, Marsilya Agone Yayınları, 2000.

3 Özellikle Ritt Tawney, Émile Durkheim ve Charles S. Peirce kadar farklı düşünürlerde (Bkz. Thomas L. Haskell "Professionalism Versus Capitalism: R. H. Tawney, E. Durkheim and C. S. Peirce on the Disinterestedness of Professional Communities", in Thomas L. Haskell (derleyen), *The Authority of Experts: Studies in History and Theory*, Bloogmington, Indiana University Press, 1984).

4 Bu Fransız hükümetinin her tür parlamenter denetimin dışında, kendileri de Dünya Ticaret Örgütü'nün yönergelerinin biraz kılık değiştirmiş ikinci dilden çevirisi olan Avrupa yönergelerinin buyrukla uygulanması hakkını kendine vermesi sırasında yaptığıdır (Bkz. Aline Pailler, "La maladie des ordonnances", *Le Monde*, 4 Kasım 2000).

*Bir Avrupa Toplumsal Hareketi İçin**

Avrupa'dan söz edildiği zaman sözcüğün yalın anlamıyla anlaşmak hiç de kolay değil. Tüm kamusal konuları en kendine özgü mantığa, "ya hep ya hiç" mantığına göre süzen, denetleyen, ele geçirip yorumlayan gazetecilik alanı, bu mantıkta kapalı kalanlara kendini benimseten şu aptalca seçimi aşılamaya çabalıyor: Avrupa'dan "yana olmak", bir başka deyişle ileri ci, çağdaş, liberal olmak ya da Avrupa'dan yana olmamak, dolayısıyla kendini eskilliğe, geçmişçiliğe, Poujadcılığa, Lepenciliğe, hatta Yahudi düşmanlığına mahkûm etmek... Sanki *olduğu gibi*, yani bir bankaya ve tek bir paraya indirgenmiş, sınırsız rekabet imparatorluğuna boyun eğmiş bir Avrupa'ya koşulsuz katılmaktan başka meşru seçim yokmuş gibi... Ancak "toplumcu" Avrupa'dan söz edilmeye başlandı diye, bu üstünkörü seçenekten gerçekten kurtulduğumuza inanmak bir hata olacaktır. Şimdiye dek "toplumcu Avrupa" üzerine söylemler yurttaşların günlük yaşamlarını düzenleyen iş, sağlık, konut, emeklilik gibi alanlardaki somut kurallarda anlamsız bir anlatımdan öteye gitmedi. Oysa rekabet konusunda yönergeler mal ve hizmet sunumunu her gün altüst ediyor, ulusal kamu hizmetlerini de hızla bozuyor – Avrupa Merkez Bankası'nın tüm demokratik tartışmaların dışında izleyebileceği politikadan söz etmek bile gereksiz. Bir "toplumcu" anlaşma hazırlanabilir, ancak bununla aynı zamanda da maaşta kısıtlama, toplumsal hakların azaltılması, başkaldırı eylemlerine baskı vb. birleştirilebilir. *Avrupa'nın kurtuluşu şu an için bir toplumsal yıkımdır.* Fransız sosyalistler gibi böyle retorik aldatmacalara

başvuranların tek yaptıkları, kendini satmak için yalnızca sosyalizmin medyatik olarak yeniden üretilen simgesel, çıkarcı kullanımına güvenen bu yeni budanmış Thatchercılığın, İngiliz usulü "toplumsal liberalizm"in politik anlaşılmazlık stratejilerini bir üst derece anlaşılmazlığa götürmek.[1] Günümüzde, Avrupa'da iktidardaki sosyal demokratlar parasal tutarlılık ve bütçesel zorunluluk adına son iki yüzyılın en hayranlık uyandıran kazanımları evrenselcilik ve eşitlikçiliğin (eşitlik ve adalet arasında ikiyüzlü anlam incelikleri yaparak), enternasyonalizmin ortadan kaldırılmasına ve sosyalizm ülküsünün ya da düşüncesinin özünü, yani genel çizgileriyle, ekonomik güçlerin oyununun tehdit ettiği *dayanışmaları*, ortak ve örgütlü bir eylemle koruma ya da yeniden kurma hırsını yıkmaya işte böylece katkıda bulunabiliyorlar.

Birçok Avrupa ülkesinin yönetimine neredeyse eşzamanlı gelmelerinin Sosyal Demokratlara gerçek bir toplumsal politikayı ortaklaşa tasarlayıp yürütmek için tam bir şans tanıdığı sırada, kendilerine sunulan tümüyle politik eylem olanaklarını vergi alanında olduğu kadar, iş bulma, ekonomik alışveriş, çalışma hakkı, eğitim ve konut hakkı konularında da kullanma düşüncesinin onların akıllarına bile gelmemesi ne kadar acıklı bir anlama sahip değil mi? Örneğin Avrupa bölgesinin üzerinde, özellikle asgari ücret (akılcı bir biçimde ayarlanmış), çalışma zamanı ya da gençlerin mesleki eğitimi konusunda, *Welfare*'in toplumsal kazanımlarının şimdiden iyice ilerlemiş yıkılma sürecine engel olacak olanakları kendilerine tanımamayı bile denememeleri şaşırtıcı ve açıklayıcı değil mi? Anaparanın (özellikle çok kısa vadeli spekülatif devinimlere yönelik) uluslararası vergilendirilmesini (daha önce seçim izlencelerinde yazılı olduğu gibi) ya da ekonomiler arasındaki ilişkilerin dengesini güvenceye alabilecek bir parasal düzenin yeniden kurulması gibi önlemlerle finans pazarlarını denetlemek yerine, işleyişlerini kolaylaştırmak için birleşmeleri sarsıcı değil mi? Ve (üstü kapalı olarak Avrupa'yla özdeşleştirilen) "euro'nun bekçileri"ne verilen toplumsal politikaları sıkı bir denetim altında bulundurma gücünün (yalnızca parasal ve tecimsel nitelikli bir birleşmenin sapkın bir rekabete girmeye mahkûm ettiği ulusal ya da bölgesel yönetimle-

rinin en azından bir bölümünün zamanla yerini alacak uluslarötesi kurumların yaratılmasına neden olacaktır), özellikle eğitim, sağlık ve toplumsal güvenlik alanlarında gönüllü olarak uyumlu bir Avrupa "program yapma yasaları" bütünü kurmaya dayanan büyük bir ekonomik ve toplumsal kamu gelişme izlencesini yasaklamış olması akıl almaz değil mi?

Avrupa içi alışverişlerin, Avrupa'nın farklı ülkelerinin alışverişleri içindeki baskın payı bilindiğine göre, bu ülkelerin hükümetleri Avrupa içi rekabetin etkilerini sınırlamak ve Avrupalı olmayan ulusların rekabetine, özellikle de sözde koruyacakları saf ve tam rekabet koşullarına genellikle pek uymayan Amerikan buyruklarına toplu bir direnişle karşılık vermeyi amaçlayan ortak bir politika ortaya koyabilirlerdi. Oysa onlar "küreselleşme" hayaletine başvurdular, bunu da 70'li yılların ortasından bu yana, işverenlerin söylemlerinde olduğu gibi uygulamalarında da hep başarıya ulaştırmaya çalıştıkları toplumsal alanda gerilemeci bir izlenceyi kabul ettirmek için yaptılar: Devletin müdahalesinin azaltılması, işçilerin serbest dolaşımı ve değişik durumlara uyabilmeleri –konumlarının azaltılması ve geçiciliği, sendikal hakların yeniden gözden geçirilmesi ve işten çıkarma koşullarının yumuşatılmasıyla–, vergi yardımı politikasıyla, özel yatırıma kamu yardımı, işverenlerin vergi yükünün azaltılması vb. Kısacası bu hükümetler savundukları politikaları gerçekleştirmeleri için tüm koşullar bir araya gelmişken, neredeyse hiçbir şey yapmayarak, gerçekten istemedikleri anlaşılan bu politikaya ihanet ediyorlar.

Toplumsal tarih, kendisini benimsetebilecek toplumsal hareketten yoksun bir toplumsal politikanın olmadığını ve pazar ekonomisini "uygarlaştırıp" etkisine cömertçe katkıda bulunanın, bugün inandırılmaya çalışıldığı gibi pazar değil, toplumsal hareket olduğunu öğretir. Dolayısıyla toplumcu bir Avrupa'yı bir polis ve cezaevi (şimdiden çok ilerlemiş) Avrupa'sıyla ve askeri bir Avrupa'yla (Kosova'ya müdahalenin olası bir sonucu olarak), bunun yanı sıra, bir bankalar ve para Avrupa'sıyla gerçekten karşıtlaştırmak isteyenler için sorun, bu amaca ulaşabilecek güçlerin nasıl harekete geçirileceğini ve bu harekete geçirme çalışmasının hangi makamlardan isteneceğini bilmektir.

Akla Avrupa Sendikalar Konfederasyonu geliyor kuşkusuz. Ancak Corinne Gobin gibi, bu makamın öncelikle Jacques Delors'a özgü "diyalog" kurallarına uygun, oldukça ılımlı bir lobicilik etkinliği gösterdiğini, tek düşüncesi Avrupa işlerinin yönetilmesine usulünce ve ağırbaşlılıkla katılmak olan bir "yardımcı" gibi davrandığını gösteren uzmanların sözlerine kimse karşı çıkamaz. Ayrıca konfederasyonun işverenlerin (onlar Avrupa Sanayiciler ve İşverenler Konfederasyonu Birliği -UNICE- olarak örgütlenmiş ve Brüksel'e isteklerini benimsettirebilen güçlü bir baskı grubuyla donanmışlardır) isteklerine etkili bir biçimde karşı koyup, toplumsal savaşın grevler, gösteriler gibi sıradan silahlarıyla Avrupa çapında gerçek toplumsal uzlaşmalarını kabul ettirmenin yollarını aramadığı yadsınamaz.

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun en azından kısa vadede, gözüpek militan bir sendikacılığı benimsemesi beklenemeyeceğine göre, öncelikle ve geçici olarak ulusal sendikalara yönelmek zorunludur. Bununla birlikte, Avrupa düzeyinde teknokrat diplomatik eğilimden ve ulusal düzeyde onları ulusal sınırların içine kapamaya çalışacak göreneklerden, düşünce biçimlerinden kurtulmak için, ulusal sendikaların gerçekleştirmeleri gereken gerçek *değişimin* önündeki çok büyük engelleri de göz ardı etmemek gerekir. Özellikle neo-liberal politikanın ve ekonominin kendi mantığına bırakılmış güçlerinin etkisi altında olduğu bir zamanda -örneğin birçok büyük şirketin özelleştirilmesiyle, daha çok hizmet alanında, birbirinden ayrı, dolayısıyla geçici, yarı zamanlı, vekâleten, kimi zaman da evden yürütülen "küçük işler"le- militan bir sendikacılığın temelleri bile tehdit altındadır. Bunu kanıtlayan yalnızca sendikacılığın gerilemesi değil, daha çok gençlerin, özellikle çok kaygı uyandıran ve kimsenin -ya da neredeyse kimsenin- bu cephede harekete geçirmeyi düşünmediği göçmen gençlerin zayıf katılımıdır.

Öyleyse toplumcu bir Avrupa'nın devindirici gücü olabilecek Avrupa sendikacılığı yaratılmalıdır, bu da ancak bir dizi az ya da çok köktenci kopuş pahasına gerçekleşebilir: hepsi devletlerin sınırları içinde kapalı kalan, varoluşları için gerekli kaynakların büyük bir bölümünü risklerinin, isteklerinin ve eylemlerinin alanlarını belirleyip sınırlayan devletlerden bekleyen

sendikal geleneklerin ulusal niteliklerinden, hatta milliyetçiliklerinden kopuş; eleştirel düşünce ve eylemi gözden düşürmeye çalışan ve egemenlik altındakilere boyun eğmeyi benimsetme amacı güden bir politikanın sorumluluğunu paylaşmaya sendikaları yöneltecek kadar toplumsal uzlaşmaya değer veren bir uyuşmacı düşünceden kopuş; yalnızca "küreselleşmenin" kaçınılmaz gereklilikleri ve finans pazarları imparatorluğu (arkalarında politik yöneticilerin seçme özgürlüklerini saklamayı sevdikleri) üzerine medyatik ve politik söylemi yüreklendirmekle kalmayıp, tutucu hükümetlerin politikalarının temel noktalarını izleyen ya da sürdüren, bunu da tek olası politika gibi gösteren, işverenlerin isteklerinin karşılanması için gerekli kuralsızlaşma önlemlerine gerçek bir toplumcu politikanın çok değerli kazanımları görüntüsünü vermeye çalışan sosyal demokrat hükümetlerin tutumunu da yönlendiren ekonomik yazgıcılıktan kopuş; büyük iş anlaşmalarının esnek olmayan gereklerini esneklik görünüşü altında tanıtmayı beceren bir neo-liberalizmden kopuş (örneğin çalışma zamanının azaltılması anlaşması ve otuz beş saat yasasını değiştirmekten çok, onaylama eğilimindeki bir devletin kararsızlığı ve eylemsizliğinin genelleşmesi, böylece bu anlaşma ve yasanın giderek dengesizleşen güç ilişkisinin tüm nesnel belirsizliğinden yararlanması gibi).

Bu yenilenen sendikacılık derin bir enternasyonalist ruhun coşkusuyla, ulusal hukuk ve yönetim geleneklerine bağlı engelleri, ulusun içindeki meslek dallarını ve sınıflarını cinsiyet, yaş ve etnik köken sınıflarını ayıran toplumsal duvarları aşabilecek devindirici güçleri doğururdu. Gençler, özellikle medyanın en geniş kitleye seslenme rekabetinin ve yabancı düşmanı oylar için politik rekabetin diyalektiğinin yarattığı ve sürdürdüğü toplumsal korkunun hezeyanlarının saplantısı göçmen gençler, ilerici parti ve sendikaların kaygıları arasında tüm Avrupa'da egemen "güvensizlik" söyleminin ve bu söylemin desteklediği politikanın kendilerine verdiği yerle ters orantılı bir yer tutuyorlar.

Tüm ülkelerden göçmenlerin Türk, Kabilli ve Surinamlıların enternasyonalinin onların göçünden çeşitli biçimlerde sorumlu olan egemen ekonomik güçlere karşı bir eylemde de-

ğişik Avrupa ülkelerinin yerlisi işçilerle birleşmelerini nasıl beklemeyiz? Gerçekte "göçmen" diye adlandırılmakta diretilen "güvenlikçi" bir politikanın nesneleri olan, bütünleşme adı altında kendilerine salık verilen sessizce boyun eğişten, büyük küçük suçlar işlemekten ya da köylü ayaklanmalarının çağdaş biçimi banliyö ayaklanmalarından başka çıkış yolu olmayan bu gençler devrimci ve yapıcı bir toplumsal hareketin etkin görevlilerine dönüşebilselerdi, Avrupa toplumları bundan çok kazançlı çıkardı. Göçmenlerin yeniden toplumsal harekete katılması, uluslarüstü bir politikaya doğru ilk adım olmalıydı. Ancak artık direnişin tüm etkili stratejilerinin koşulu durumuna gelen enternasyonalist nitelikleri her yurttaşta geliştirebilmek için, örneğin bir Avrupa Sendikal Okulu'nun kurulması gibi kuşkusuz dağınık ve uyumsuz olan bir önlemler bütünü de düşünülebilir: her sendikal örgütte başka ulusların örgütleriyle görüşmek, uluslararası bilgiyi alıp yaymak amacıyla özel düzenlenmiş makamların güçlendirilmesi; maaşlar, çalışma koşulları ve iş konusunda eşgüdüm kurallarının giderek yerleştirilmesi (ücretlerin düşürülmesi ya da İngiltere'nin kimi şirketlerinde olduğu gibi grev hakkından vazgeçilmesi konusundaki anlaşmalarını kabul etme eğilimiyle savaşmak için); taşımacılık alanında daha şimdiden varolan örnekleri (trenyolu, karayolu) göz önüne alınarak oluşturulacak bir endüstri sendikaları kurumu; çokuluslu şirketlerde merkezi yönetimin bölücü baskılarına direnebilecek uluslararası şirket komiteleri: istihdam politikalarının ve partilerle sendikaların kazanmayı umdukları, stratejilerinin nesnesi olan göçmenlerin yararına, onların ilerici örgütlerde bile milliyetçi, hatta ırkçı düşünceye doğru gerilemeyi kışkırtan anlaşmazlık etkenleri gibi kullanılmalarına son verecek politikaların desteklenmesi; ağırlıkları ülkelere göre çok değişen kamu ve özel sektörün sendikaları arasında etkin işbirliği bağlarının kurulması ve eşgüdümü gibi yeni hareket biçimlerinin tanınması ve kurumsallaştırılması; "toplumsal"ın dar, kendi içine kapalı çalışma evrenine indirgenen tanımından kopuş için, sağlık, konut, taşımacılık, eğitim, cinsler arasında ilişki ve boş zaman alanlarındaki istekleri bağıntılandırılmak için, toplu koruma meka-

nizmalarından geleneksel olarak yoksun sektörlerde (hizmet, geçici iş) istihdam ve yeniden sendikalaşma çabalarına girişmek için "kafaların değişimi" (sendikalar ve ötekiler).

Ancak *birleşmiş Avrupa sendika konfederasyonunun kurulması* kadar açıkça ütopik bir amaçtan kısıntı yapılamaz: böyle bir tasarı Avrupa toplumsal hareketini "yapmak" için gerekli olacak kolektif kurumların sayısız dönüşümünün ve binlerce bireysel eğilimin ortaklaşa araştırılmasını esinlemek ve yönlendirmek için vazgeçilmezdir. Gerçekte böyle bir hareketin oluşturulması için hiçbir şey sendikacılığın, toplumsal hareketlerin ve bu alanlardaki ulusal farklılıkların reddedilmesi kadar öncelikli değildir; güvensizliğin aşıladığı yeni düşünce ve davranış biçimlerinin yaratılmasından daha acil bir iş yoktur. Çalışma evreninin en gözde düzeylerine dek ulaşan güvensizlikten ve işsizlik kaygısından doğan yeni bir toplumsal disiplinin oluşturulmasının kaynağı olan yaygın güvensizlik, yeni dayanışma biçimlerinin temeli olabilir. Özellikle, şirketlerin hissedarlarına yeterli kazanç sağlama kaygısıyla benimsetilen, hissedarların da bundan oldukça kârlı çıktığı yoğun işten çıkarmalar biçimini aldığında utanç verici olarak görülen krizler nedeniyle. Günümüzde de yeni sendikacılık neredeyse memurlar ve işçilerde olduğu kadar, kültürel sermayeye dayanan öğretim gibi mesleklerde, sağlık mesleklerinde ve iletişim mesleklerinde (gazetecilik gibi) yaygınlaşan geçicilik politikalarının kurbanları arasındaki dayanışmalara dayanmayı bilmelidir. Ancak öncelikle sosyal demokrat hükümetlerin eylemleriyle işbirliği yapan genellikle çok incelikli tüm stratejilerin eleştirel çözümlemelerini olabildiğince yaymalıdır. Bu çözümlemeyi iletmek, sürdürmek, özellikle de durumlarının bilincine varmaları gerekenlere aşılamak güçtür, çünkü toplumsal hiyerarşinin tüm düzeylerinde yeni egemenlik biçiminin anlaşılmaz stratejilerini sıkça uygulayanlar, benzer stratejilerin kurbanlarıdır: ikincil önem taşıyan ve güvensizliğe yazgılı öğrencilerden sorumlu geçici öğretmen, sosyal güvenlikten yoksun ve durumları gereği çok yakın oldukları topluluklara eşlik ve yardım etmekle görevli toplum görevlileri gibi ortak yanılsamalara girip sürüklenmeye itilen herkes.

Yalnızca gerçek toplumcu bir Avrupa umudunu önermek gibi akılcı bir ütopya sendikalara bugün yoksun oldukları geniş militan tabanı sağlayabilecek, bu taban da sendikaları sendikal hizmet ve yararlar pazarında daha iyi bir konumlanma rekabetinin sonucu kısa dönemli ortak çıkarlardan kurtulmaya yüreklendirecek ya da zorlayacaktır. Yalnızca bir toplumsal hareketin evrensel istenççiliği işsizler hareketini de içine alarak geleneksel örgütlerin sınırlarını aşabilecek, ekonomik ve finansal erkleri artık uluslararası olan kendi uygulama alanlarında yenecek ve engelleyecek güçte olacaktır. Avrupa işsizlerinin yürüyüşünün yalnızca en belirgin örneği olduğu son uluslararası hareketler toplumsal hareketin içinde ve ötesinde enternasyonalizmin yaşamsal gerekliliğinin ya da daha açık olarak düşünce ve eylem biçimlerinin enternasyonalleşmesinin ortaklaşa keşfinin ilk ve geçici göstergeleridir kuşkusuz.

Paris, Haziran 1999

Not

1 Keith Dixon, *Un digne héritier*, Paris, Raisons d'Agir Yayınları, 2000.

*Amerikan Modelinin Aşılanması ve Sonuçları**

Avrupa'nın bütün büyük ülkelerinde sürdürülen ve büyük uluslararası makamların, Dünya Bankası'nın, OMC'nin ve IMF'nin dünyada her yerde aşıladıkları ekonomi politikaları, ekonomi biliminin yetkesine başvururlar. Oysa bugün bu politikalar Amerika Birleşik Devletleri'nce somutlaştırılan özel bir tarihsel geleneğe kayıtlı bir etik-politik önvarsayımlar bütünü üzerine kurulmuşlardır. (Sunuşumun bu noktasında burada, bu ülkede yanlış anlamaları olabildiğince uzakta tutmak için, ilk iş olarak söyleşimin hiçbir anti-Amerikancılık türünden esinlenmediğini söylemeliyim: bundan bir halka veya temsilcilerinden şuna ya da buna ilkesel ve önyargısal düşmanlığı anlıyorum. Amerika Birleşik Devletleri'nin politik eleştirisi gerçekte bir egemenlik eleştirisine karşı ve bunu sürdürüp gitmeyi ya da aşılamayı amaçlayan bir politikaya yöneliktir ve Amerikalıları olduğu kadar Amerikalı olmayanları da harekete geçirebilir, geçirmelidir de – gerçekten de *"globalization"* politikasına karşı savaş, çoğunlukla Amerikalı kadın ve erkeklerce başlatılmıştır.)

En katıksız, bir başka deyişle en biçimlenmiş durumundaki, hiçbir zaman inanılmak ve inandırılmak istediği kadar yansız olmayan ekonomi kuramıyla, onun adıyla uygulamaya konulan ya da onun aracılığıyla meşrulaştırılan politikalar arasında kendine özgü bir toplumsal tarihin sonucu özel bir ekonomi dünyasına dalmanın mirası olan tüm önvarsayımların içine işlemiş etkenler ve kurumlar aracılık eder. Neo-liberal söylemin

* Raison d'Agir-Loccumer Kreis kolokyumunda sunulan bildiri, Loccum (Almanya), 16-17 Ekim 1999.

model olarak oluşturduğu ekonomi, sözde evrensel niteliklerinin belli bir bölümünü özel bir topluma, bir başka deyişle bir inançlar sisteminde yerleşmiş ve dünyanın bir ahlak anlayışına batmış (*embedded*) olmasına, kısacası olduğu gibi toplumsal yapılara ve özel bir toplumsal düzenin bilişsel yapılarına bağlı bir ekonomi mantığına borçludur.

Bundan ilk olarak, her yerde uygulanan ekonomi politikası modelinin, Amerikan ekonomisinin özel durumunu evrenselleştirdiği, böylece onun varolduğu gibi varolmasını akladığından, çok büyük bir rekabet edebilirlik, uygulayımsal ve simgesel bir üstünlük doğar; ikinci olarak bu model, bunun en yetkin örnek ve model biçimi olan Amerika Birleşik Devletleri'ni eleştirmeden, bu arada da özellikle Almanya'da "anti-Amerikancılığa" bağlı gibi algılanan her şeyi etkileyen kınamayla karşı karşıya kalmadan eleştirilemez. Bu model kabullenilmesi gereken ön gerçeklere dayanır (kuramlar üzerine kurulmuş ve gerçekte doğruluğu onaylanan öneriler gibi sunulan). İlk ön gerçek: Ekonomi, hükümetlerin engellememesi gereken doğal ve evrensel yasalarla yönetilen ayrı bir alandır; ikinci ön gerçek: Demokratik toplumlarda pazar, üretimi ve alışverişleri etkili ve adaletli bir biçimde düzenlemenin en uygun aracı olacaktır; üçüncü ön gerçek: "*globalization*" özellikle hem pahalıya mal olan, hem de işlevsel olmadığı düşünülen iş ve sosyal güvenlik konusundaki toplumsal haklar alanında devlet harcamalarının azaltılmasını gerektirecektir.

Bu modelin varlığını ekonomik kuramın saf ilkelerinden çok, özel bir toplumsal geleneğin, hemen anmak istediğim Amerika Birleşik Devletleri'nin özel toplumsal geleneğinin tarihsel niteliklerine borçlu olduğunu görmek için egemen görüşün uyguladığı simgesel aşılama etkisinden kurtulmak yeter. İlk olarak, zaten en aza indirgenen ultra-liberal tutucu devrimce sistemli olarak zayıflatılan bir *devletin güçsüzlüğü* (Reagan'ın başlattığı ve Clinton'un, özellikle de –bekâr anneler gibi en yoksun durumda olanlara yardımın kaldırılmasını tanımlamak için karşıtlama yoluyla olağanüstü örtmece– "*welfare reformu*"nun, süresini uzattığı), bunun sonucu olarak da ekonomik ve bilimsel açıdan çok ileri, toplumsal ve politik açıdan çok geri

bu çelişkili toplumun farklı nitelikleri. Başka göstergeler arasında, aynı yöne giden bir olgular bütününü anacağım: *fiziksel şiddetin tekeli*, bireysel silahlanmanın çok yaygın olması nedeniyle güvence altına alınamamıştır (silah sahibi olma hakkını savunanların lobisinin, National Rifle Association'un –NRA– varlığı gibi, ateşli silah sahiplerinin sayısının 70 milyon, kurşunla ölümlerin yılda ortalama 30.000 olması da ileri ülkelerde benzeri olmayan özel şiddetin kurumsallaştırılmış hoşgörüsünün göstergeleridir); devlet sahip olduğu işletmeleri satarak, sağlık, konut, güvenlik, eğitim ve kültür –kitap, film, televizyon ve radyo– gibi *kamu mallarını tecimsel mallara, kullanıcılarını da müşteriye dönüştürerek* "kamu hizmetlerini" özel sektöre vererek, eşitsizliği (ölçüsüz bir biçimde büyümeye yönelen) geriletme gücünden vazgeçerek, toplumsal işlevleri alt yetke düzeylerine (bölge, kent vb.) aktararak tüm ekonomik işlerden çekilir. Tüm bunlar eski liberal gelenek *self help* (Tanrının kendi kendisine yardım edenlere yardım edeceği kalvinist inancın mirası) ve bireysel sorumluluğun tutucu yüceltilmesi adına yapılır – bireysel sorumluluğun tutucu yüceltilmesi, örneğin işsizlik ve ekonomik başarısızlığını toplumsal düzene değil, bireylerin kendilerine yüklemeye yönelen ve anlaşılmaz *employability* kavramıyla, Franz Schultheis'in saptadığı gibi, her bireysel özneden bir tür kendi kendisinin girişimcisi olarak, kendini insan sermayesi olarak pazara sürmesi istenir. Bunun sonucu, pazarın geri çevirdiklerinin sefaletini bir tür suçlulukla artırmaktır; "Amerikan demokrasisi" nesnesi olduğu yüceltmeye inanmaya yöneltenin tersine, seçimde oy vermeyenlerin çok yüksek oranı, partilerin finansmanı, medyaya ve paraya bağımlılık, *lobbying*'e verilen ölçüsüz görev vb. ciddi işlev bozukluklarıyla doludur.

İkinci olarak, Amerikan toplumu, Max Weber'in Benjamin Franklin'de örneksel bir somutlaşmasını bulduğu "kapitalizm ruhu"nun gelişmesini ve genelleşmesini ve "ödev"e (*Beruf, calling*) dönüşmüş anapara artışının yüceltilmesini en uç sınırına itmiştir kuşkusuz. Sayman mantığı tüm yaşamın ve ayrıcalıksız tüm uygulama alanlarının içine işlemiştir, kurumlarda (örneğin *"academic market place"* adı verilende) ve günlük alışverişlerde kayıtlıdır.

Üçüncüsü, tüm neo-liberal ekonomik düşüncenin temeli, birey ve "bireycilik" tapıncı, Dorothy Ross'a göre Amerikan sosyal bilimlerinin üzerine kurulduğu görüşün sütunlarından biridir.[1] Ekonomi bilimi, birbirinden ayrı öznelerin kasten ve bilinçli ortaya konulan bireysel ve bencil amaçlarına ulaşmaya çalışan, kasten ve bilinçli hesaplanmış eylemlerini tanımak istemeyen ve tanıyamayan bir eylem felsefesine dayanır. Temsil, parti, sendika ya da dernekler gibi ortak makamların ve ortakbilinci ve istenci hazırlayıp aşılamakla ve dayanışmanın güçlenmesini kolaylaştırmasına katkıda bulunmakla yükümlü makam olan devletin düzenlediği toplu eylemlere gelince, ekonomi bilimi bunun pek az farkına varmakla kalmaz (*free rider* sorunuyla) aynı zamanda basit *yalıtılmış bireysel eylemlerin bir araya gelmesine* indirgeme eğilimindedir (bunlarda uzlaşmazlıkların çözümlenme ve hazırlanma biçimlerini, yeni toplumsal örgütlenme biçimleri bulma ilkelerini görmeyi bilme eksikliğinden). Bunu yaparak da, gerçekte, oy gibi, seçim hücresinin yalıtılmışlığmda ve gizliliğinde tamamlanmış, bir süpermarkette tek başına alışveriş ediminin tam koşutu olan bir bireysel edimler toplamına indirgenmiş politikayı dışlar. Ekonominin ve ekonomiyle politika arasındaki bağıntının içkin felsefesi, pazarın akışkan ve etkileyen mekanizmalarınca düzenlenen ekonomik alanla, geleneğin, erkin ve tutkuların öngörülemez keyfiliğinin yakasının bırakılmadığı toplumsal alan arasında aşılmaz bir sınır oluşturmaya yönelten bir politik görüştür.

Dördüncü olarak, Dorothy Ross'a göre Amerikan kutsal kitabının bu ilgili öteki kurucu savı, Amerikan toplum düzeninin dinamizminin ve esnekliğinin yüceltilmesi (Avrupa toplumlarına mal edilen katılık ve risk korkusunun antitezi) etkinliği ve üretkenliği *güçlü bir esnekliğe* bağlamaya (güçlü bir toplumsal korumaya bağlı zorlamalara karşıt olarak), hatta *toplumsal güvensizliği*, daha etkili ve üretken ekonomik özneler üretebilecek *olumlu bir ortak düzenleme ilkesi* yapmaya götürür.[2] Güvensizliğin kurumsallaştırılması (özellikle yeni iş sözleşmesi türleriyle) üzerine ve şirketle işin özel gerekliliklerine (çalışma süreleri ve saatleri, elverişli yönler, yükseltilme umutları, değerlendirilme biçimleri, ücret türleri, emeklilik vb.) uymak için gittikçe özelleşme gösteren iş üze-

bu çelişkili toplumun farklı nitelikleri. Başka göstergeler arasında, aynı yöne giden bir olgular bütününü anacağım: *fiziksel şiddetin tekeli*, bireysel silahlanmanın çok yaygın olması nedeniyle güvence altına alınamamıştır (silah sahibi olma hakkını savunanların lobisinin, National Rifle Association'un –NRA– varlığı gibi, ateşli silah sahiplerinin sayısının 70 milyon, kurşunla ölümlerin yılda ortalama 30.000 olması da ileri ülkelerde benzeri olmayan özel şiddetin kurumsallaştırılmış hoşgörüsünün göstergeleridir); devlet sahip olduğu işletmeleri satarak, sağlık, konut, güvenlik, eğitim ve kültür –kitap, film, televizyon ve radyo– gibi *kamu mallarını tecimsel mallara, kullanıcılarını da müşteriye dönüştürerek* "kamu hizmetlerini" özel sektöre vererek, eşitsizliği (ölçüsüz bir biçimde büyümeye yönelen) geriletme gücünden vazgeçerek, toplumsal işlevleri alt yetke düzeylerine (bölge, kent vb.) aktararak tüm ekonomik işlerden çekilir. Tüm bunlar eski liberal gelenek *self help* (Tanrının kendi kendisine yardım edenlere yardım edeceği kalvinist inancın mirası) ve bireysel sorumluluğun tutucu yüceltilmesi adına yapılır – bireysel sorumluluğun tutucu yüceltilmesi, örneğin işsizlik ve ekonomik başarısızlığını toplumsal düzene değil, bireylerin kendilerine yüklemeye yönelen ve anlaşılmaz *employability* kavramıyla, Franz Schultheis'in saptadığı gibi, her bireysel özneden bir tür kendi kendisinin girişimcisi olarak, kendini insan sermayesi olarak pazara sürmesi istenir. Bunun sonucu, pazarın geri çevirdiklerinin sefaletini bir tür suçlulukla artırmaktır; "Amerikan demokrasisi" nesnesi olduğu yüceltmeye inanmaya yöneltenin tersine, seçimde oy vermeyenlerin çok yüksek oranı, partilerin finansmanı, medyaya ve paraya bağımlılık, *lobbying*'e verilen ölçüsüz görev vb. ciddi işlev bozukluklarıyla doludur.

İkinci olarak, Amerikan toplumu, Max Weber'in Benjamin Franklin'de örneksel bir somutlaşmasını bulduğu "kapitalizm ruhu"nun gelişmesini ve genelleşmesini ve "ödev"e (*Beruf, calling*) dönüşmüş anapara artışının yüceltilmesini en uç sınırına itmiştir kuşkusuz. Sayman mantığı tüm yaşamın ve ayrıcalıksız tüm uygulama alanlarının içine işlemiştir, kurumlarda (örneğin *"academic market place"* adı verilende) ve günlük alışverişlerde kayıtlıdır.

*Bağlanımcı Bir Bilgi İçin**

Çok zamanım olmadığı için ve söylevimin olabildiğince etkili olmasını istediğimden, doğrudan sizin önünüzde ortaya koymak istediğim soruya geleceğim: Aydınlar, daha açıkçası sosyal bilimler uzmanları, politik evrene girebilirler mi, girmeliler mi ve bunu hangi koşulla etkili bir biçimde yapabilirler? Toplumsal harekette, ulusal ve uluslararası ölçekte, bir başka deyişle bugün bireylerin ve toplumların yazgısının söz konusu olduğu düzeyde hangi görevi üstlenebilirler? Yeni bir politika yapma biçiminin bulunmasına nasıl katkıda bulunabilirler?

İlk nokta: tüm yanlış anlaşılmaları önlemek için, politika evrenine giren bir araştırmacının, bir sanatçının ya da yazarın bir o kadar da bir politikacı durumuna gelmediğini açıkça ortaya koymalıyız; Dreyfus davası nedeniyle Zola'nın yarattığı modele göre bir aydın olur ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde denildiği gibi *"public intellectual"*, bir başka deyişle, özel yeteneği ile yetkisini ve gerçeklik ya da kendi çıkarını gözetmeme gibi mesleğinin uygulanmasına yönelik değerleri politik mücadelesinin içine yerleştiren bir kişi veya politika alanına giren, ama araştırmacı gereksinimlerini ve yeteneklerini terk etmeden giren bir kişidir. (Bu arada şunu da belirtelim, Anglosakson geleneğinde sık yapılan *scholarship* ve *commitment* karşıtlığı, temelden yoksundur kuşkusuz: sanatçıların, yazarlarm ya da bilginlerin –Einstein, Russell ya da Sakharov– kamu alanına girmeleri ilkelerini, temellerini, nesnelliğe, doğruluğa, çıkar gözetmemeye adanan *–commited–* bir toplulukta bulur. Zaten *scholar*'lar

* *"A scholarship with commitment.* Pour un savoir engagé", "Scholarship and commitment" üzerine MLA-Modern Language Association of America Sözleşmesi, Şikago, Aralık 1999.

toplumsal yetkelerini, teknik yetileri kadar, bu yazılı olmayan ahlak kurallarına karşı duydukları varsayılan saygıya da borçludur.)

Böylece işin içine girerek, kendi evreninde *commitment*'da "değersel yansızlık"da kusur bulanları ve politika evreninde onu tekelleri açısından tehdit olarak görenleri kısacası, daha genel olarak, girişiminin rahatsız ettiği herkesi düş kırıklığına uğratmakla ya da daha iyisi sarsmakla karşı karşıyadır. Tek sözcükle, orada burada, biraz her yerde bu dünyanın güçlülerinde –bankacılar, patronlar ve yüksek memurlar– gazetecilerde, politikacılarda ("sol"dakiler de dahil olmak üzere) bugün neredeyse hepsinde, kültürel sermayeyi elinde tutanlarda ve elbette aydınların kendilerinde, uyuyan tüm anti-aydıncılık biçimlerini uyandırma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Ancak, ilkesi neredeyse hep hınç olan aydın karşıtlığını kınamak, aydını her tür eleştiriden bir o kadar muaf tutmak demek değildir: aydının kendisinin boyun eğebileceği ve eğmesi gereken eleştiri ya da bir başka deyişle eleştirel düşünsellik, aydınların tüm politik eylemlerinde mutlak önkoşuldur. Aydın dünyası, aydın yetkesi adına yapılan tüm gücün ya da yetkenin kötüye kullanımlarının eleştirisine veya eğer yeğlenirse, aydın yetkesinin bir politik silah olarak kullanımının eleştirisine sürekli olarak teslim olmalıdır; en bozuk ve bizi burada özellikle ilgilendiren biçimi, konusuz ve sonuçsuz bir devrimcilik eğilimi olan *scholastic bias*'ın eleştirisine de boyun eğmelidirler: düşünüyorum ki gerçekte, benim kuşağımdan birçok aydını körü körüne Parti'nin yönergelerine güvenmeye yönelten, gerçek dışı olduğu kadar yürekli olan atılım, bugün çok sıklıkla *campus radicalism*'i, bir başka deyişle Marx'ın acımasız formülüne göre mantığın olgularıyla olgunun mantıklarını (mantığın nesneleriyle nesnelerin mantığı) karıştırma eğilimini ya da güncel gerçeklerine daha yakından bakarsak sözcük ya da metinlerin düzlemindeki devrimleri, nesnelerin düzlemindeki devrimler diye görmek.

Bu görünüşteki olumsuz önkoşullar bir kez açıkça ortaya konulunca, aydınların (bundan hep politik bir eyleme girişen sanatçıları, yazarları ve bilim adamlarını anlıyorum) özellikle

bugün egemenliğin aldığı tümüyle yeni biçimler göz önüne alındığında, toplumsal savaşım için vazgeçilmez olduklarını kesinleyebileceğime inanıyorum. Birçok tarihsel çalışma, *think tank*'lerin bugün dünyayı yöneten neo-liberal ideolojinin aşılanmasında ve üretilmesinde yerine getirdikleri görevi gösterdi; "özgül aydınları" (Foucault'nun verdiği anlamla), eyleminin nesnelerini ve düşüncesinin amaçlarını kendi kendine tanımlayabilecek, kısacası özerk gerçek bir *aydın topluluğu*nda toplayarak, bu tutucu *think tank*'lerin üretimlerinin, maaşları önemli kişilerce ödenen uzman topluluklarının karşısına eleştirel ağların üretimlerini koymalıyız. Bu aydın topluluğu öncelikle, günümüzde çoğunlukla bilimin yetkesiyle donanan simgesel egemenliğe karşı savunma araçlarını üretmeye ve yaymaya çalışarak, olumsuz eleştirel işlevleri yerine getirebilir ve getirmelidir; oluşan topluluğun yetenek ve yetkesiyle güçlenerek, egemen söylemi, özellikle sözcük dağarcığından ("küreselleşme", "esnekleşme" vb.), daha çok da eğretileme kullanımlarından ötürü suçlayan mantıklı bir eleştiriye tabi tutabilir; egemen söylemin üreticileri (gazetecilerden, özellikle de ekonomi gazetecilerinden başlamak üzere) ve ürünleri üzerinde ağırlığı olan belirleyicileri gün ışığına çıkararak birincisini derinleştiren sosyolojik bir eleştiriye de tabi tutabilir; en sonunda uzmanların, özellikle ekonomi uzmanlarının sözde bilimsel yetkesine tam olarak bilimsel savlı bir eleştiriyle karşı koyabilir.

Ancak, ortak bir politika yaratılması çalışmasına katkıda bulunarak olumlu bir işlev yerine getirebilir. Avrupa ve Güney Amerika uluslarının çoğunda Sovyet tipi rejimlerin çöküşü ve komünist partilerin zayıflaması eleştirel düşünceyi kurtardı. Ama neo-liberal görüş, böylece boş bırakılan tüm yeri doldurdu ve eleştiri kim olursa olsun, ne olursa olsunla gerçekten kaygılanmadan, kendi kendine, kendi kendiyle büyülendiği akademik "küçük dünya"sına sığındı. Öyleyse, tüm politik düşünce yeniden oluşturulmalıdır. Daha önceleri inanılabileceği gibi de yalnızca bir kişinin kendine özgü düşüncesinin kaynaklarına bırakılmış düşünce ustasının işi ya da sözsüz olduğu varsayılan insanların adına söz sözleyen bir topluluğun ya da bir kurumun yetkili kıldığı bir sözcünün işi olamaz.

İşte burada, aydın topluluğu gerçekçi ütopyaların ortak üretiminin toplumsal koşullarını yaratmaya katkıda bulunarak yeri doldurulmaz görevini yerine getirebilir. Yeni politik eylem biçimleri, yeni seferberlik ve harekete geçmiş insanları birlikte çalıştırma biçimleri, tasarılar hazırlama ve onları ortaklaşa gerçekleştirme biçimleri için ortak arayışı düzenleyebilir ya da zenginleştirerek işleyebilir. Çalışan toplulukların dinamiğine, dile getirme, bu arada da ne olduklarını ve ne olabileceklerini ya da ne olmaları gerektiğini bulgulama çabalarında yardım ederek, toplumsal evreni büyük olan toplumsal dünya üzerine engin toplumsal bilginin yeniden birleştirilmesine ve birikimine katkıda bulunma işlevini görebilir. Böylece neo-liberal politikanın kurbanlarına görünüşte kökten farklı olan, toplumsal olaylarda ve deneyimlerde aynı nedenden kaynaklanıp çeşitli biçimlerde yansıyan etkileri, özellikle onları yaşayanlar için, aynı ulusun ya da farklı ulusların, değişik toplumsal evrenlerde, tıpta, eğitimde, toplumsal hizmetlerde, adalette vb. birleşmiş olanlar için, bulgulamaya yardım edebilir.

İş hem son derece acil, hem de son derece zordur. Gerçekte savaşmanın söz konusu olduğu toplumsal evrenin direnilmesi gereken görünüşleri 30'lu yılların Almanya'sında nazi öncesi hareketler için söylendiği gibi, gerçek bir *tutucu devrimin* sonucudur. Reagan'ın ya da Thatcher'ın veya onlardan sonra Blair'in, Schröder'in ya da Jospin'in politik izlencelerinin kaynaklandığı *think tank*'ler, *Welfare State* geleneğinden kopacak durumda olabilmek için, gerçek bir simgesel karşı-devrim yapmak ve bir *çelişkin görüş* üretmek zorunda kalmışlardır: tutucu kendini ilerici gibi sunar; geçmişin kimi zaman en eskil olduğu konularda (özellikle ekonomik ilişkiler konusunda) yeniden canlandırılması, gerilemeleri, geri vermeleri, reformlar ya da devrimler gibi tanıtmak. Bu, *Welfare State*'i dağıtmayı amaçlayan, bir başka deyişle iş, sağlık, toplumsal koruma ya da öğretim yasaları konusunda tüm demokratik kazanımları yıkmayı amaçlayan önlemlerde iyi görülür. Böyle bir politikayla savaşmak, geçmişin en ilerici kazanımları savunulduğundan, kendini eski gibi görünme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktır. En

acımasız eleştiriye maruz bırakmak gereken kamu hizmeti ya da ulusal devlet gibi, kimsenin olduğu gibi bırakmayı düşünmediği olguları ya da sendikalar, hatta devlet okulu gibi olguları savunmakla birlikte, değiştirmeyi istemeye itilindiği ölçüde çelişkin bir durum. İşte böylece, tutucu bir işlev yerine getirdiğini anımsamadan edemediğim bir devlet okulunu savunduğumda, bugün yadsımayla kuşkulu görüldüğüm ya da çelişkili olmakla suçlandığım oluyor.

Bana öyle geliyor ki *scholar*'ların, yeni görüşe ve ağızlarından *"globalization"* ya da *"global competitiveness"* gibi sözcükler eksik olmayan herkesin tümüyle biçimsel bir evrendeşçiliğine karşı verilen savaşta belirleyici bir işlevi var. Bu yapmacık evrenselcilik gerçekte, egemenlerin çıkarlarına yarıyor: bir dünya devletinin ve sermayelerin dolaşımı üzerinden alınan bir vergiyle finanse edilen bir dünya bankasının yokluğunda, yükselen ülkeler denen ülkelerin, Güney Kore ya da Malezya'nın, çokuluslu şirketlerin etkisine karşı koyabilecekleri tek güç olan ulusal devletin gücünü, milliyetçiliğe karşı politik açıdan doğru olmayan gerileme olmakla eleştirir; şu ya da bu güney devletinin "kimliğini" kesinleme ya da canlandırma çabalarını, örneğin kara çalan İslamcılık yaftası altında kötü göstermeyi ve damgalamayı sağlar. Cinsiyetler arasındaki ilişkilerde de ortalığı kasıp kavuran, yurttaşlarını uluslararası ekonomik güçler karşısında yalnız ve silahsız bırakan bu sözde kalmış evrenselciliğe karşı *committed scholars*, çevre sorunları, atmosfer kirliliği, ozon tabakası, yenilenemeyen kaynaklar ya da atom bulutları gibi kaçınılmaz olarak "küresel" olan, çünkü uluslar ya da "sınıflar" arasındaki sınırları tanımayan, gerçekten uluslararası sorunların gücüyle karşısına çıkabilecek yeni bir enternasyonalizmle karşı koyabilirler; ayrıca yükselen ülkelerin borç sorunları ya da kültürel üretim ve yayımda paranın etkisi (yapımın, sinematografik yayının, yayıncılığın vb. tekelleşmesiyle) gibi tümüyle ekonomik ve kültürel sorunlar, yürekten evrenselci olan, bir başka deyişle ulusların arasındaki sınırlardan, özellikle de Kuzey ve Güney uluslarının arasındaki sınırlardan öteye, evrensele erişimin koşullarını evrenselleştirmeye gerçekten çok önem veren aydınları toplayabilir.

Bunun için, zaten meslekleri dolayısıyla ulusal sınırları aşmaya daha eğilimli ve daha elverişli olan yazarlar, sanatçılar, özellikle de araştırmacılar, ulusal geleneklere göre az ya da çok, beyinlerinde derinden kayıtlı *scholarship* ve *commitment* arasındaki *kutsal sınırı* aşmalılar, bunu da akademik mikrokozmostan korkusuzca çıkmak, skolastik dünyanın hem samimi hem de sonul, her zaman da biraz gerçekdışı "politik" uzlaşmazlıklarıyla yetinmek yerine, dış dünyayla etkileşime girmek (demek ki öncelikle sendikalarla, birliklerle ve savaşımdaki tüm topluluklarla) ve olası olmayan ama kaçınılmaz bir bağdaşım bulmak için yapmalılar; bağlanımcı bilgi, *scholarship with commitment*, bir başka deyişle bilimsel alanda geçerli, kurallara olabildiğince uyan bir müdahale politikası için yapmalılar. Bu da eylem evreninde kural olan aciliyet ve karmaşa karışımından dolayı, uluslararası bir araştırmacı, sanatçı ve bilgin topluluğunun ortak çalışmasını parlak bir biçimde düzenleyebilecek bir örgütte gerçekten ve tam olarak olasıdır. Bu ortak girişimde, egemen güçlerin durmadan bilimin, özellikle ekonomi biliminin yetkesine başvurdukları bir zamanda birincil görev kuşkusuz bilim adamlarına düşer. Ancak yazarların, belki de daha çok sanatçıların (onların arasında da çok özel olarak, yeteneklerini eleştirel savaşlara sokmuş, bağlanımcı Amerikalı arkadaşlarımdan yalnızca ikisini anarsam, Hans Haacke ve Nancy Frazer) önemli yerleri vardır "Gerçek düşüncede esas güç yoktur", diyordu Spinoza, onu haksız bulabilecek olan da sosyolog değildir. Ama yazarların ve sanatçıların yeni politik işbölümü ya da daha doğrusu, bulunması gereken yeni politika yapma biçiminde tümüyle yeri doldurulamaz bir işlev görmelerini de salık verebilir: sanat, düşünceler, eleştirel incelemeler aracılığıyla *simgesel güç* vermek; örneğin neo-liberal düşüncelerin esinlediği politik önlemlerin daha görünmeyen, ama bilimsel olarak öngörülebilen sonuçlarına *görünür* ve *duyarlı* bir biçim vermek.

Bitirmek için, geçen ay Seattle'da olanı anımsatmak isterim. İnanıyorum ki başarılmış politik gösterilere, hatta yeni bir Agit Prop biçimi çabuk müdahale araçlarına dönüşecek araştırmanın kazanımlarının içinde, bir uluslararası politik eylemin araçlarının ve amaçlarının neler olabileceğinin ilkelerini belirle-

meyi denemek için, bu olay, aşırı değer biçmeden, incelenmesi gereken bir ilk olay, bir örnek olarak değerlendirilebilir; enternasyonalizme tam bir bağlılık (*commitment*) ve profesyonelliğe (*scholarship*) eksiksiz bir katılmayla tanımlanan yeni bir sivil toplum örgütünün politik savaşım stratejilerinin en genel anlamda neler olabileceği görülebilir.

Paris-Şikago, Aralık 1999

*Güçlülerin Görünmez Eli**

Bir bankalar ve bankacılar Avrupamız var, bir şirketler ve patronlar Avrupamız, bir polis örgütü ve polisler Avrupamız var, yakında bir ordular ve askerler Avrupamız olacak, ama bir Avrupa Sendikalar Konfederasyonu olmasına karşın, bir sendikalar ve dernekler Avrupa'sının gerçekten varolduğu söylenemez; yine Avrupa üzerine kolokyumların ve akademik boyutta Avrupa sorunlarının tartışıldığı akademik kurumların sayılamayacak kadar çok olmasına karşın sanatçılar, yazarlar ve bilginler Avrupası kuşkusuz geçmiş çağlarda varolduğundan çok daha az var. Çelişki şudur, bu güç ve güçlüler çevresinde oluşan ve çok az Avrupalı olan bu Avrupa, gerici bir milliyetçiliğin (ne yazık ki onun varlığı tartışılmaz) eskil direnişleriyle karıştırılmak, böylece de onu çağdaş ya da ilerici göstermeye katkıda bulunmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmadan eleştirilemiyor.

Avrupa geleneğinde en çok Avrupalı olanı, yani Avrupa oluşumu çalışmasını *etkili*, bir başka deyişle kendini dinletip gerçek etkiler yaratmak için düşünsel ve politik açıdan yeterince güçlü bir karşı çıkışa bağımlı kılabilecek bir eleştirel toplumsal hareketi, bir toplumsal eleştiri hareketini yaratmak gerek. Bu eleştirel karşı çıkış, Avrupa tasarısını bozmayı, etkisizleştirmeyi amaçlamaz, ama tersine onu *köktenleştirmek* ve böylece onu yurttaşlara, özellikle aralarında çoğunlukla depolitize denilen, oysa yalnızca kötü politikacıların yaptığı kötü politakalarla politikadan bıkanların en gençlerine daha *yakın* kılmayı

* İsviçre Sendikalar Birliği'nce düzenlenen "Bir Toplumsal Avrupa İçin" adlı konferans, Rote Fabrik 18 Mayıs 2000; Humboldt Üniversitesi öğrencilerine sesleniş, Berlin, 10 Haziran 2000.

amaçlar. Politikayı yeniden anlamlandırmak, bunun için de son yıllarda çok büyük değişimler geçiren ekonomik ve toplumsal dünyaya bir anlam verebilecek gelecek tasarıları önermek gerekir.

30'lu yıllarda, Bearle and Means'in *owner*'ların ve hisse senedi sahiplerinin zararına, *manager*'ların yükselişini betimlediklerini anımsarız. Bugün *owner*'ların geri dönüşüne tanık oluyoruz, ama bu yalnızca *görünüşte*: Galbraith'ın "teknik yapı" çağındaki güçleri yok. Gerçekte ekonominin efendileri, kazanç oranlarının tiranlığına bağlı *manager*'lar, bir başka deyişle ortaya koydukları "hisse değerini" üç ayda bir yapılan sınavları doğrultusunda teşekkür edilebilir ya da yol verilebilir (çoğunlukla akıl almaz tazminatlarla) şu genel müdürler ya da getirdikleri işlerin yüzdelik oranına göre kısa vadeli ödeme yapılan ve *stock-option* değerlerinin bağlı olduğu borsada günü gününe kurları izleyen şu kadrolar değildir artık. Ama *owner*'lar, bir başka deyişle "hisse senedi sahiplerinin demokrasisi" söyleninin isteyeceği gibi, küçük kişisel hisse senedi hamilleri de değildir.

Gerçekte finansal anaparanın, kazanılması umulan şey ya da silah olduğu finansal anapara alanında (uzmanlaşmış kurullar, incelemeciler ve para yetkelerinin büyük bir simgesel etkinlikle harekete geçirebileceği kültürel sermayenin kimi özel biçimleri gibi), bugün egemen olanlar, büyük kuruluşların (emeklilik ödeneği fonları, büyük sigorta şirketleri, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde toplu yatırım fonları, *money market funds* ya da *mutual funds*) işletmecileridir. Bundan dolayı, şirketler üzerinde olduğu gibi devletler üzerinde de çok büyük bir baskı gücünü ellerinde bulundururlar. Sonuçta onlara benimsetilen, Frédéric London'un asgari ücrete ironik bir gönderme yaparak sermayenin *asgari güvencelenmiş hisse senedi* diye adlandırdığını elde etme zorunluluğunu aşılayacak güçtedirler[1]: işletmelerin yönetim kurullarında yeraldıklarından (*corporate governance*), egemen oldukları düzenin mantığınca, şirketlerin ancak işten çıkarma pahasına ulaşabilecekleri gittikçe daha yüksek kazanç arayışını (yatırılan anaparanın %12, %15 ve %18'ine kadar) benimsetmek zorundadırlar. Yöneticiler üzerine

kurulan, onların da tehlikeyi ücretli çalışanlarına yüklemeye yöneltildikleri –özellikle işten çıkarmalar yoluyla– tüm düzenin uygulayımsal amacı –çevresel, özellikle de insansal sonuçları önemsemeden– olarak oluşturulmuş kısa vadeli kazanç zorlamasını böylece aktarırlar. Kısacası bu oyunun egemenleri, egemen oldukları oyunun egemenliği altında olduklarından, bu alan yasalarını devletlere ve şirketlere zorla benimseten öznesiz bir cehennem makinesi gibi işler.

Şirketlerde tüm seçimleri, özellikle esneklik –ve hareketlilik (kısa vadeli ya da geçici temelli sözleşmeler üzerine işe alma), ücret ilişkisinin bireyselleşmesi, özellikle de el işçiliği konusunda uzun vadeli planlama eksikliği– zorlamasına boyun eğen işe alma politikasını yöneten, kısa vadeli kazanç arayışıdır aynı zamanda. Sürüp giden "fazlalığını alma" tehdidiyle, ücretlilerin tüm yaşamı güvensizlik ve belirsizlik işareti altına yerleştirilmiştir. Bununla birlikte, önceki düzen iş güvenliği ve talebi besleyerek büyümeyi ve kazancı destekleyen göreceli yüksek bir ücret düzeyini sağlarken, yeni üretim biçimi, hisse senedi sahibi yalnızca sayısal gelirinden ve gerçek geliri sayısal gelirinin olabildiğince yakınında tutması gereken fiyatların değişmezliğinden kaygılandığından maaşların baskılanması ve işten çıkarmalarla ücretli kitlenin azaltılması kazancı en üst düzeye çıkarır. Böylece politik rejimden ayrılmaz bir ekonomik rejim, *güvensizliğin kurumsallaşması* üzerine bir egemenlik biçimi, geçicilik yoluyla egemenlik içeren bir üretim biçimi kuruldu: Düzensizleştirilmiş bir finans pazarı, düzensizleştirilmiş bir iş pazarını, dolayısıyla çalışanlara boyun eğmeyi zorla benimseten geçici bir işi kolaylaştırıyor.

Şirketlerde çalışanları risk, stres, gerilim durumuna sokmak için, başka araçlarla birlikte güvensizlik silahını kullanan akılcı bir yönetimle işimiz var. Servislerin ve binanın geçiciliğinden farklı olarak, geleceğin işletmelerinin kurumsallaştırılmış geçiciliği, iş örgütlenmesinin ve yaşam biçiminin temeli oluyor. Gilles Balbastre'ın gösterdiği gibi, ücretli çalışanlarının ürünleri satmak için evlere telefon etmesi gereken "tele-düzenleyiciler" olan tele-satış ya da tele-pazarlama şirketlerinin kimileri, üretkenlik, denetim ve gözetim açısından, iş saatleri ve *ka-*

riyer yokluğu açısından, gerçek bir *hizmetlerin taylorizmi* olan bir rejim ortaya koydular. Taylorizmin Vİ'lerine karşıt olarak, ücretliler çoğunlukla çok niteliklidir. Ancak "yeni ekonomi"nin Vİ prototipi süpermarket kasiyeridir kuşkusuz, ritmi dakikayla, kronometreyle ölçülür, denetlenir ve zaman kullanımı müşterilerin kalabalığına göre değişir, fiyatların kaydının bilgisayarlaştırılması, gerçek bir yürüyen bantta çalışmaya dönüşür; bir fabrika işçisinin yaşamına da yaşam tarzına da sahip değildir, ama yeni yapıda buna denk bir konumu vardır.

Tüketimci bir dünya görüşü kurmaya katkıda bulunan ve ücretlilere hiçbir güvence sunmayan bu şirketlerle, neo-klasik kuramdan ayrılmayan toplumsal felsefeye yakınlaşan bir ekonomik gerçeklik bildirilir; neo-klasik bir anlıkçı, bireyci, aşırı öznelci felsefenin kendini gerçek kılma yolunu neo-liberal politikada bulması gibi, kendi doğrulanmasının koşullarını yaratmıştır. Bu *sürekli kararsızlık içindeki sistem*, yapısal açıdan *tehlikeyle* karşı karşıyadır (yalnızca spekülatif balonlara bağlı krizin, üzerinde sürekli Demokles'in kılıcı gibi asılı durmasından da değil). İlk bakışta görülüyor ki Ulrich Beck ve Anthony Giddens risk toplumunun yükselişini yüceltirken ve tüm ücretli çalışanların dinamik küçük girişimcilere dönüşümü söyleminin bedelini kendi üzerlerine alırken, yalnızca egemenlik altındakilere ekonominin zorlamalarıyla benimsetilen –ve egemenlerin kendilerini dışında tutmaya özen gösterdikleri– kuralları, onların tutumlarının ilkeleri olarak oluşturmaktan başka bir şey yapmıyorlar.[2]

Ancak bu yeni üretim biçiminin en önemli sonucu, *ikili bir ekonominin* kurulmasıdır (çelişkin olarak bu ekonominin 60'lı yıllarda Cezayir'de gözlemlediğim, bir yanda kariyersiz, geleceksiz, ne bireysel ne de ortak bir tasarısı olan, bu nedenle de –devrimci hırslardan daha çok– bin yılcı düşlere mahkûm bir alt-proletaryadan oluşan uçsuz bucaksız endüstriyel birikim ordusu, öte yanda sürekli bir maaşa ve kalıcı (sürekli) çalışan olma ayrıcalığına sahip küçük azınlığının olduğu ikili ekonomiyle birçok ortak noktası vardır). Konumların ve gelirlerin ikiliği durmadan artar: Az ödenen, üretkenliği zayıf, vasıflı olmayan ya da az vasıflı (işyerinde hızlandırılmış bir eğitim üzerine

kurulmuş) ve kariyer sağlamayan alt hizmet işleri, kısaca André Gorz'un dediği gibi bir "hizmetliler toplumu"nun geridönüşümsüz işleri çoğalıyor. Bir Amerikan anketinden alıntı yapan Jean Gadrey'e göre, en çok gelişecek 30 işten 17'si hiçbir niteliğe gerek duymamakta, 8'i de en üst düzeyde niteliğe gerek duymaktadır.[3] Toplumsal uzamın öteki ucunda *egemen olanlar-egemenlik altındakiler*, bir başka deyişle kadrolar, yeni bir yabancılaşma biçimiyle tanışırlar. Örgütlenmiş öz sömürü biçimlerine (Amerika Birleşik Devletleri'nde yıllık ortalama çalışma süresi, boş zamanın sona ermesiyle ilişkili olarak ilerler: Çok para kazanırlar ama harcayacak zamanları yoktur) götüren, yapının bir başka durumunda anlamı belirsiz, küçük burjuvazinin konumuna denk bir konumları vardır. Aşırı çalıştırılırlar, stresli, işten çıkarma tehdidi altındadırlar, yine de şirkete zincirlenmişlerdir.

"Yeni ekonomi"nin peygamberleri ne derlerse desinler, bu ikililik hiçbir zaman *bilişimin toplumsal kullanımlarında* olduğu kadar iyi görülemez. "Yeni ekonomi"nin ve Silicon Valley'in görüşünün sözcüleri, bugün gözlemlenebilen ekonomik ve toplumsal değişimleri, teknolojinin alnına yazılı bir sonuç gibi görme eğilimindedirler, oysa bunların işi olan ekonomik ve toplumsal koşullandırmanın toplumsal kullanımlarının sonucudur. Gerçekte, benzeri görülmemiş yenilik yanılsamasına karşıt olarak, toplumsal düzene kayıtlı yapısal baskılar *–finansal oldukları kadar teknik de olan* yeni araçların tam bir egemenliğinin koşulu olan kültür ve okul sermayesinin aktarım mantığı gibi– bugün üzerinde etkili olmayı, yepyeniyi ve duyulmamışı biçimlendirmeyi sürdürürler.

Bilişim kullanımının ve kullanıcılarının istatistiksel incelemesi, "karşılıklı etkileyenler" ve "karşılıklı etkilenenler" arasındaki kopuşun çok güçlü olduğunu ve özünün kültürel sermayenin, dolayısıyla en sonunda okul sisteminin ve sermayenin ailesel aktarımlarının eşitsiz bölüşümü olduğunu gösteriyor.[4] Bilişimin değişebilir nitelikli kullanıcısı 35 yaşın altında, yükseköğrenimini tamamlamış, yüksek bir geliri olan, kentli ve İngilizce konuşan bir erkektir. Kendi programlarını yazabilen virtüozlarla, bilişimin yürüyen bantta çalışanları örneğin 24 saatte

24 saat erişim sağlayıcıların *hot line*'ını elde tutmak için üç-sekiz yapan telefon teknisyenlerinin ya da yıllık tarifeleri besleyen net sörfçüleri veya kopyalama yapıştırma yapan, her tür temsilden yoksun (personel temsilcisi) *turnover*'a yazgılı güncellemeciler arasında hemen hemen hiçbir ortak nokta yoktur. Yine ekonomik ve mali kullanımlar düzeninde, İnternet'e bağlı olanlar ve evden alışveriş yapmalarını, banka işlemlerini gerçekleştirmelerini sağlayan terminallere ve yazılımlara sahip olanlar, bu ağın dışında olanlarla karşıtlaşırlar. İnternet'in Kuzey ile Güney arasındaki ilişkileri değiştirmesi gerektiği söyleni de olgularca sertçe yalanlanır: 1997'de dünya nüfusunun en varlıklılarının % 20'si İnternet kullanıcılarının %93.3'ünü, en yoksul % 20'si de % 0.2'sini oluşturuyordu. Bireyler düzeyinde olduğu gibi, uluslar düzeyinde de özdeksel değildir, bankalar ve şirketlerden başka eğitim sistemleri ve laboratuvarlar gibi çok gevşek yapılara dayanır.

En varlıklı toplumların büyük bir bölümü için, bu ikililik büyük ölçüde işbölümünü adamakıllı belirlemeyi sürdürmekle kalmayıp, çok güçlü bir *toplumsal doğrulama* aracı oluşturan kültürel sermayenin eşitsiz dağılımına dayanır. Yönetici sınıf olağandışı *büyüklenmesini*, kuşkusuz okul kaynaklı, ama aynı zamanda yalnızca okula bağlı olmayan çok güçlü bir kültürel sermayeyle donanmasına, olduğu gibi varolmasının kusursuzca haklı gösterildiğini duyumsamasına borçludur (yeni burjuva fatih modeli Bill Gates olabilirdi). Diploma yalnızca bir okul soyluluğu unvanı değildir; bir *doğal zekânın*, Tanrı vergisinin güvencesi gibi algılanır. İşte böylece, "yeni ekonomi"nin dünyaların en iyisi (Huxley'nin verdiği anlamda) gibi görünmek için, tüm özelliklere sahiptir: Küreseldir – ona egemen olanlar da uluslararasıdır, çok dil bilir, çok kültürlüdür ("yerellerin", "ulusalların" ya da "taşralıların" tersine); "*özdeksel değildir*", özdeksel olmayan nesneleri, bilgiyi, kültür ürünlerini üretir ve dolaşıma sokar. Böylece, akıllı insanlara özgü bir *akıl ekonomisi* gibi gözükebilir (bu da gazetecilerin ve güne uygun kadroların sempatisini uyandırır). Toplumun adaleti burada bir *akıl ırkçılığı* biçimini alır. Artık yoksullar XIX. yüzyıldaki gibi öngörüsüz, savruk, ölçüsüz olduklarından değil (*deserving poor*'un tersine)

budala, kafaca yetersiz, akılsız oldukları için yoksuldurlar. Kısacası, okul açısından "yalnızca hak ettiklerine sahiptirler". Gary Becker gibi kimi ekonomistler, ekonomik kuramın ilke olarak öne sürdüğü akılcılığı, en iyilerinin doğal ayıklanmasının ürünü, *"the best and the brightest"*ın egemenliğinin, önlenmesi olanaksız doğrulanması durumuna getiren bir neo-darwinciliğinin içinde bulabilirler. Ekonomi matematikten (öte yandan matematik de toplumsal ayıklanmanın en önemli araçlarından biri durumuna gelmiştir) yerleşik düzenin en tartışılmaz *bilgi felsefesine dayanan* doğrulanmasını istediğinde de halka tamamlanır. Böylesine güçlü bir egemenlik biçiminin, akılcılık kadar (eğitim sisteminde devralınan) evrensel bir egemenlik ve meşrulaştırma ilkesi dileyebilen kurbanları, kendi imgelerinde çok derinden zarar görmüşlerdir. Neo-liberal politikalarla akla ve çağdaşlığa erişimde dışlandıklarını duyumsayarak, milliyetin ve milliyetçiliğin sığınağına gönderilenlerle kimi faşist eğilimli başkaldırı biçimleri arasındaki, çoğunlukla görünmez ve anlaşılmaz ilişki de bu dolambaçlı yolla kurulur.

(Gerçekte neo-liberal görüşle etkili bir biçimde savaşmak zorsa, bunun nedeni kendini, tutucuyken ilerici gibi tanıtması ve tüm eleştirileri, özellikle de geçmişin toplumsal kazanımlarının yıkımına çatanları tutuculuğun, hatta eskilliğin yanına gönderebilmesidir. İşte böylece sosyal demokrasi isteyen hükümetler, onlara sosyalist progamlarını yadsıdıkları için sitem edenlerin eleştirilerini aynı kefeye koyabilirler – kızıl-esmer tuhaf bir karmayla birlikte.)

Neo-liberalizm sosyal devleti, devletin sol elini (bunun kültürel ve ekonomik açıdan yoksun durumda ve egemenlik altında olanların, kadınların, damgalanmış budunların çıkarlarının güvencesi olduğunu göstermek kolaydır) yıkmayı amaçlar. Buna en iyi örnek olabilecek durum, neo-liberal politikanın, hastaların ve hastalıklarının sayısının artmasına katkıda bulunarak (sefalet –yapısal nedenler– ve hastalık arasındaki karşılıklı bağıntı yoluyla: Alkolizm, uyuşturucu, suçluluk, iş kazaları vb.) ve tıbbi kaynakları, tedavi araçlarını azaltarak (yaşama umudu yıldan yıla azalan Rusya –ve İngiltere– örneğidir bu) iki uçtan saldırdığı sağlığın durumudur.

Avrupa'nın Fransa gibi kimi ülkelerinde, *neo-liberalizme toplu uyuma eşlik eden* çok işlevli bir yeni toplumsal çalışma türünün doğuşuna tanık olunuyor: Bir yandan, başka zamanların ulusal atölyeleri biçiminde, çoğunlukla yürekli ve cömert olan değerden düşürülmüş okul unvanlarının sahiplerini, benzeşik bir konumu olan insanlarla çevreleyerek meşgul etmek, öte yandan okulun bir yana bırakılmışlarını onlara bir çalışma kurgusu önererek ve onlardan maaşsız ücretliler, girişimsiz girişimciler, vasıf ya da diploma edinme umudu olmayan uzatmalı öğrenciler yaratarak uyutmak-aralarına almak. Tüm bu toplu bir tür öz-aldatmacayı (özellikle çalışma ve çalışmama, öğrenim ve iş vb. arasındaki sınırın karışmasıyla) ve simgenin "tasarı" düşüncesi olduğu bir benzeşim evrenine inancı yüreklendiren çevreleme biçimleri, merhametçi bir toplumsal felsefeye ve kavrayışlı olmak isteyen, eyleme geçirmek istediği ("eylem sosyolojisi") "öznelerin" bakış açısını almayı dileyerek, toplumsal çalışmanın aldatılmış ve aldatmacı görüşünü (yapıları ve sonuçlarını saptadığı için bu bakış açısına göre gerekirci ve kötümser görünmeye yazgılı kesin bir sosyolojinin tersine) yeniden göz önüne almaya yönelen bir *soft* sosyolojiye dayanır.

Simgesel gücün böylesine önemli bir yer tuttuğu, böyle karmaşık ve kurnaz bir egemenlik biçimi karşısında yeni savaşım biçimleri bulmak gerekir. Bu çarkta "görüşlerin" özel yerinden dolayı, araştırmacıların yapılacak önemli bir görevi vardır. Bunun için, politik eyleme yeni amaçlar –egemen inanışları yıkma– ve yeni yöntemler –bilimsel egemenlik üzerine kurulmuş teknik silahlar ve araştırmanın kazanımlarına duyarlı bir biçim vererek ortak inanışları sarsmaya yönelik simgesel silahlar– belirlemeye katkıda bulunmaları gerekir.

Yaratmanın söz konusu olduğu Avrupa toplumsal hareketinin amacı bir ütopyadır, bir başka deyişle, içinde bugün çok çeşitli ve dağınık olan toplumsal eleştirel güçlerin, bir eleştirel güç olabilmek için yeterince bütünleşmiş ve örgütlenmiş olacağı bir Avrupa; bu hareketin kendisinin de böyle bir toplanmanın önündeki engellerin –dilsel, ekonomik, teknik– büyüklüğü ölçüsünde ütopik bir yanı vardır. Bizim önerdiğimiz amaçların hepsini ya da bir bölümünü öneren hareketlerin çokluğu ve çe-

şitliliği, gerçekte bu alanda bağlanımcı bireylerin ve örgütlenmiş rekabetin sonuçlarının üstesinden gelmeye yardım etmeye çabalayarak, ne ekleyerek ne de tekelleştirerek birleştirmeyi ve bütünleştirmeyi amaçlayan bir ortak girişimin ilk ve temel doğrulanmasıdır. Sonuçta, her şeyden önce araştırmacılar ve öznelerce (birincilerin ikincilerce ya da tersi her tür araçsallaştırılmasını önleyerek) birlikte hazırlanmış ve ulusal geleneklerle her ulusun içindeki mesleki ve toplumsal kategoriler arasındaki (çalışanlar, özellikle de işsizler) cinsiyetler, kuşaklar ve etnik kökenler (göçmenler ve yurttaşlar) bölünmeleri aşarak, toplumsal hareketi birleştirebilecek *uyumlu bir seçenek önerileri bütünü* önermek söz konusudur. Yalnızca iktidardaki sosyal demokrasinin, depolitize edici politik eyleminin eksiklerini aşma istencinden doğan tüm toplumsal hareketlerin hem kuramsal, hem uygulamalı eleştirisi etkinliklerini düzenlemek için gerekli çok büyük bir ortak çalışma bedeline, birçok düzeyde (uluslararası, ulusal ve yerel), yavaş yavaş varlıklara ve akıllara yeni bir politika yapma biçimi kaydedecek araştırma, tartışma ve seferberlik yapıları bulunabilir.

Zürih, Mayıs 2000-Berlin, Haziran 2000

Notlar

1 Frédéric Lordon, *Fonds de pension, piège à cons? Mirage de la démocratie actionnariale*, Paris, Raisons d'agir Yayınları, 2000.

2 Tehlikenin ve toplumsal güvensizliğinin yüceltilmesinin "Fransız" yorumu François Ewald ve Denis Kessler'in kaleminden "Les noces du risque et de la politique"de bulunabilir, *Le Débat*, 109, Mart-Nisan 2000, s. 55-72.

3 Jean Gadrey, *Nouvelle économie, nouveau mythe?*, Paris, Flammarion, 2000, s. 90.

4 Burada özellikle Michel Gollac'ın çalışmalarına, daha çok da *Actes de la recherche en sciences sociales*'a dayanıyorum (L'informatique au travail), 134, Eylül 2000.

Depolitizasyon Politikasına Karşı

Hem betimleyici hem kuralcı "küreselleşme" adı altında tanımlananlar, gerçekte bir ekonomik yazgıcılığın değil, ama bilinçli ve kasten, çoğunlukla da sonuçlarının bilincinde olmayan bir politikanın sonucudur. Tümüyle çelişkin olarak bir *depolitizasyon politikası* söz konusu olduğuna göre, özgürlüğün sözcük dağarcığından, utanmadan liberalizm, özgürleştirme, kuralsızlaştırmayı alan bu politika, ekonomik gerekirciliklere, onları her tür denetimden *özgürleştirerek* yazgıcı bir güç vermeyi ve hükümetlerle yurttaşların "özgürleşmiş" ekonomik güçlere böylece boyun eğmesini sağlamayı amaçlar. OMC ya da Avrupa Komisyonu gibi büyük uluslararası örgütlerdeki toplantılarda ya da çokuluslu işletmelerin tüm "ağlarında" hazırlanıp, ekonomik açıdan ilerlemiş bir ülkeler topluluğuna, onları yavaş yavaş ekonomik güçlerini denetleme gücünden yoksun kalmaya yönelterek en farklı, özellikle de hukuksal yollardan benimsetilen bu politikadır.

Bu depolitizasyon politikasına karşı *politika*yı, bir başka deyişle politik düşünceyi ve eylemi *yeniden canlandırmak* ve bu eyleme, artık ulusal devletin sınırlarının ötesinde konumlanan doğru uygulama yerini, artık ulusal devletlerin politik ve sendikal savaşımlarına indirgenemeyecek özel yollarını bulmak söz konusudur. Gizlememek gerekir ki iş son derece güçtür, bunun da birçok nedeni vardır: Öncelikle savaşılacak politik makamlar son derece uzaklaşmış olduklarından –üstelik yalnızca coğrafi açıdan da değil– geleneksel savaşımların çatıştığı kurumlara hiçbir yönden, yöntemleri bakımından da etkenleri bakımından da benzemedikleri için. Sonra, bugün ekonomik ve

toplumsal dünyada egemen olan etkenlerin ve mekanizmaların güçleri ekonomik, politik, askeri, kültürel, bilimsel, teknolojik tüm sermaye türlerinin olağanüstü biçimde tek elde toplanmasına dayandığı için, bu benzeri görülmemiş bir egemenliğin temelidir, kendileri de çoğunlukla haberleri olmadan büyük uluslararası iletişim ajanslarınca ve onları karşı karşıya getiren rekabet mantığınca yönlendirilen medyanın etkisi yoluyla uygulanır.

Ne var ki etkili bir politik eylemin amaçlarından kimileri, Avrupa düzeyinde konumlanır – en azından işletmelerin ve Avrupa örgütlerinin evrensel ölçekte, egemen güçlerin belirleyici bir öğesini oluşturdukları ölçüde. Bugün bölünmüş olan farklı hareketleri ulusal ölçekte olduğu gibi, uluslararası ölçekte de toplayabilecek bir birleşmiş Avrupa toplumsal hareketinin oluşumunun, egemen güçlere etkili biçimde direnmeyi isteyen herkes için, akılcı bir amaç olarak benimsenmesi sonucu çıkmaktadır bundan.[1]

Açık Bir Eşgüdüm

Toplumsal hareketler, kaynakları, amaçları ve tasarıları açısından ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, onlara bir aile havası veren bir *ortak nitelikler* bütününe sahiptirler. İlk olarak, bu hareketler özellikle büyük çoğunlukla politik seferberliğin geleneksel biçimlerini, daha çok da sovyet türü partilerin geleneğini sürdürenlerin reddinden doğduklarından, azınlıklar tarafından tekelleştirmenin tüm türlerini dışlamaya ve tüm ilgililerin doğrudan katılımını kolaylaştırmaya eğilimlidirler. (Bu bir bakıma yeni tür liderlerin ortaya çıkmasının yardımıyla olmuştur. Bu liderler geleneksel sorumlularınkinden çok daha üstün bir politik kültürle donanmışlardır, yeni bir toplumsal beklentiler türünü anlayabilir ve dile getirebilirler.) Bu bakımdan salt erkinlikçi geleneğe yakın olarak, çarkın hafifliğiyle belirlenen ve görevlilere etkin özne işlevlerine yeniden sahip çıkma olanağı tanıyan öz-yönetimci düşüncenin örgütlenmesi biçimlerine bağlıdırlar – özellikle, politik müdahalenin tekelini almalarına

karşı çıktıkları partilere karşı. İkinci ortak nitelik, amaçlarında ve araçlarında, güçlü simgesel içerikli özgün eylem biçimlerini bulmaları ya da yeniden bulmalarıdır. Doğrudan ve pratik çözümler getirmeye çabaladıkları toplumsal yaşam, konut, iş, sağlık, evraksızlar vb. için kesin, somut ve önemli amaçlara yönelirler; önerileri gibi redlerinin de ilgili soruna doğrudan bağlı, militanlarla sorumluların güçlü bir kişisel bağlanımlarını isteyen örnek eylemlerde somutlaşmasına dikkat ederler. Bu militanlar ve sorumlular genellikle olay yaratma sanatında, medyatik evrenin işleyişini iyi bilmeleri nedeniyle medyatik, dolayısıyla da politik bakışı odaklamaya özgü bir konuyu dramatikleştirme sanatında usta olarak görülürler. Bu hareketlerin medyaya dayanan küçük bir azınlık tarafından kafadan uydurulmuş, yaratılmış basit yapay olgular olduğunu göstermez bu. Gerçekte medyanın gerçekçi kullanımı, "geleneksel" hareketlerin –partiler, sendikalar– dışında çoktan beri sürdürülen militan çalışmayla birleştirilmiştir, kimi zaman da bu hareketlerin kendisi de marjinal ve azınlıkta kalan bir kesiminin işbirliği ve desteğiyle farklı durumlarda daha görünür olma fırsatını bulmuştur, bu da en azından zamanını geçirmeden toplumsal tabanı genişletmiştir. Bu hareketlerin yeni olduğu için en göze çarpan olgusu, bir bakıma yalnızca örnek oluşlarının erdemiyle, bir bakıma sınırların ötesinde konut için savaşımların durumu gibi eşzamanlı buluşlar olduklarından, hemen uluslararası bir biçim almalarıdır. (Ne var ki yeni savaşım biçimlerinin kendine özgü nitelikleri, onlar için medya tarafından kimi zaman istemeyerek yapılmış reklamdan beslenmelerine dayalıdır; göstericilerin sayısı da artık bir gösterinin ya da eylemin uyandırdığı medyatik ve politik yankıdan –ne olursa olsun, kimi zaman gazetedeki bir metin de olabilir– daha az önem taşır. Ancak medyatik görünürlük tanım gereği kısmi, sık sık taraflı, özellikle de geçicidir. Sözcülerle görüşmeler olur, birkaç dokunaklı röportaj yapılır, ama medyatik anlayışın ve aktarımın sınırlarından ötürü, hareketlerin istekleri ender olarak kamu tartışmalarında ciddiye alınır. Bu nedenle *zaman içinde* ve medyatik fırsatlardan bağımsız olarak bir militan çalışma ve bir kuramsal hazırlık yapma çabası yürütmek kaçınılmazdır.) Üçüncü

ayırt edici nitelik, büyük kurumsal yatırımcıların ve çokuluslu şirketlerin isteklerini aşılamayı amaçlayan neo-liberal politikaları reddetmeleridir. Dördüncü nitelik, farklı derecelerde uluslararası ve enternasyonalist olmalarıdır. (Bu, özellikle işsizlerin hareketinde ya da Köylü Konfederasyonu'yla hem küçük Fransız köylülerini koruma duygusu ve istenci, hem de Latin Amerika'nın topraksız köylülerini vb. koruma duygusu ve istenci taşıyan José Bové'nin canlandırdığı hareket örneğinde görülür. Tüm bu hareketler hem özerklikçi hem enternasyonalisttir; ada gibi yalıtılmış Avrupa'yı değil, Avrupa yoluyla kuşkusuz öteki ülkelerle, örneğin birçok insanın kıtalarötesi dayanışma beklediği Kore'yle bağlantılı gerçekleşmesi gereken belli bir tür ekonominin sosyal yönetimini savunurlar.) Son ayırt edici ve ortak özellik, savaşımlarının çoğunun örtük ilkesi olan dayanışmayı yüceltmeleri ve onu eylemleriyle olduğu gibi (tüm "yoksunların" sorumluluğunu yüklenmekle), donandıkları örgütlenme biçimiyle de ortaya koymaya çabalamalarıdır.

Politik savaşımların amaçlarında ve yöntemlerinde böyle bir yakınlığın saptanması militanların, daha çok aynı yöne yönelmelerden ve yinelemelerden etkilenen en gençlerinin sıklıkla istedikleri tüm dağınık hareketlerinin birleşmesini (kuşkusuz ne olası ne de istenir olan) değilse bile, en azından *tüm kendine mal etme isteklerinden ayrı talep ve eylemlerinin eşgüdümünün* ardından koşmayı aşılar: Bu eşgüdüm bireyleri ve toplulukları, hiç kimsenin ötekileri egemenliği altına alamayacağı ve zorlayamayacağı, deneyimlerin, bakış açılarının ve izlencelerin çeşitliliğine bağlı kaynakların korunacağı koşullarda birleştirebilecek bir *ağ* biçimini almalıdır. Temel işlevi toplumsal hareketleri parçalanmış, dağılmış eylemlerden ve yerel, kısmi, tek amaca yönelik eylemlerin özelliklerinden koparmak, onlara özellikle yoğun seferberlik anlarıyla gizli ya da yavaşlatılmış anlar arasında kesiklikleri ya da art arda gelmeleri aşmak olacaktır – yine de bürokratik bir yönetim altında toplanmaya da kendini kaptırmadan olacaktır bu.

Bugün çok sayıda bağlantı, çok sayıda girişim var, ancak bunlar her ülkenin içinde son derece dağınık, ülkeler arasında ise haydi haydi dağınık kalıyorlar. Örneğin, her ülkede, Avru-

pa'nın ve dünyanın geleceğiyle ilgili incelemelerle, salık vermelerle, önerilerle dolu İnternet sitelerinin dışında çok sayıda eleştirel günlük ya da haftalık gazete ya da dergi var, ama tüm bu çalışma dağınık kalıyor, kimse de tüm bunları okumuyor; bu çalışmaları üretenler çoğunlukla birbirleriyle rekabet içinde, birbirlerini eleştiriyorlar, oysa katkıları tamamlayıcı ve birbirine eklenebilir. Egemenler yolculuk ederler, paraları vardır, birçok dil bilirler, kültürün ve yaşam biçimlerinin benzerliğiyle yakınlaşmışlardır. Karşıda dağınık dilsel ya da toplumsal engellerle ayrılmış insanlar var. Tüm bu insanları bir araya getirmek, hem çok gerekli hem de çok zor. Çok engel var. Gerçekte, sendikalardan başlamak üzere birçok ilerici güç, birçok direniş yapısı ulusal devlete bağlı. Kurumsal yapılar gibi düşünsel yapılar da. İnsanlar ulusal düzeyde savaşmaya alışık. Sorun yeni uluslarötesi seferberlik yapılarının, ulusal olan geleneksel yapıları ardından sürüklemeyi başarıp başaramayacağı. Kesin olan, toplumsal hareketin çok geniş, büyük ölçüde de düşünsel bir çalışma pahasına devlete dayanması gerektiği, ama devleti değiştirerek dayanması gerektiği, sendikalara dayanması gerektiği ama sendikaları değiştirerek sendikalara dayanması gerektiğidir. Araştırmacıların işlevlerinden biri (ülküsel olarak), farklı topluluklara uyuşmazlıklarını aşmaya yardım ederek, toplumsal hareketin örgütlenmesinde danışman işlevi görmektir.

Bu kıvrak ve sürekli eşgüdüm kendine farklı amaçlar belirlemelidir: Bir yandan ilgili durum ve koşullara bağlı görüşmelerle, kısa vadeli ve belirli bir amaca yönelik eylemler bütünü düzenlemek, öte yandan genel çıkar sorunlarını tartışmaya açmak ve ilgili toplulukların tümünün temsilcileriyle, dönemsel toplantılarda daha uzun vadeli araştırma programlarının hazırlanması için çalışmak. Sonuçta, tüm toplulukların kaygılarının kesişiminde hepsinin katılabileceği, kendi yetilerini ve yöntemlerini ortaya koyarak işbirliği yapabilecekleri genel amaçlar bulup hazırlamak söz konusu olacaktır. Ortak önvarsayımları benimseyen bir bireyler ve topluluklar bütününün demokratik karşıtlaşmasının, yavaş yavaş sendikaların da partilerin de toptan bir çözüm getiremedikleri temel sorulara, uyumlu ve sağduyulu bir yanıtlar bütünü ortaya çıkarabileceğini ummak yasak değildir.

Yenilenmiş Bir Sendikacılık

Bir Avrupa toplumsal hareketi, Avrupa ölçeğinde güçlenmesinin ve birleşmesinin önündeki dış ve iç engelleri aşabilecek yenilenmiş bir sendikacılığın katılımı olmadan tasarlanamaz. Sendikacılığın utkusunun dolaylı ve ilgisiz bir sonucu için yıkımını düzenlemek yalnızca görünüşte çelişkilidir: Sendikal savaşımları canlandırmış olan birçok hak davası, artık ödevlerin ve hakların (örneğin toplumsal korumayla ilgili olanlar) temelinde olduğundan, sendikalar arasındaki savaşımların kazanılacak ya da yitirilecek kurumları durumuna gelmiştir. Çoğunlukla devlet tarafından paraca desteklenen, devlete karşı korunan makamlara dönüşen sendika bürokrasileri, varsıllığın yeniden bölüşümüne katılırlar, kopmaları ve karşıtlaşmaları önleyerek, toplumsal uzlaşmayı güvenceye alırlar. Sendika sorumluları da vekillik ettikleri kişilerin kaygılarından uzaklaşmış yöneticilere dönüştüklerinde, aygıtlar arasında ya da aygıtlar içindeki rekabetin mantığınca, savunacakları varsayılanların çıkarlarından çok, kendi çıkarlarını savunmaya yönelebilirler. Bu da bir ölçüde, sendikalıların çalışanlarını uzaklaştırmaya ve sendikalıların kendilerini örgüte etkin katılımdan ayırmaya katkıda bulunur.

Ancak bu iç nedenler, sendikalıların her zaman daha az sayıda ve daha az etkin olmalarının nedenlerini açıklamaya yetmez. Neo-liberal politika da sendikaların zayıflamasına katkıda bulunur. Esneklik, daha çok da artan bir sayıdaki ücretlinin geçiciliği, bunun sonucu olarak da çalışma koşullarının ve kurallarının değişimi tüm birlikçi eylemleri, basit bilgi çalışmasını bile zorlaştırmaya katkıda bulunur, öte yandan toplumsal yardımın kalıntıları ücretlilerin bir bölümünü korumayı sürdürür. Bir de harcamaların dolaşımını ve kayıtsız şartsız vekâlet modelinin sorgulanmasını, aynı zamanda da parçalanmış, geçicileştirilmiş çalışanları harekete geçirmek için vazgeçilmez yeni tekniklerin bulunmasını doğal olarak içerecek sendikal eylemin yenilenmesinin hem ne kadar zorunlu, hem de ne kadar zor olduğunu gösterir.

Yaratmanın söz konusu olduğu tümüyle yeni bir tür örgütlenme, sendikacı hareketlerin ya da başka toplumsal hare-

ketlerin hiçbirinin yakasını bırakmayan tekelleşmenin risklerinden de (ya da daha açıkçası kendine mal etme eğilimlerine ve girişimlerine) bu tehlikelerin yarı nevrotik korkusunun sıklıkla yarattığı hareketsizlikten de kaçarak, amaçlara ve uluslara göre parçalanmayı, yine aynı biçimde hareketlere ve sendikalara bölünmeyi aşacak güçte olmalıdır. Sendikaların ve hareketlerin, *Avrupa toplumsal hareketinin halk meclisi* gibi görüşüp konuşma ve tartışma makamlarında karşılaşmalarıyla dinamikleştirilen kalıcı ve etkili bir uluslararası ağın varlığı, uluslararası bir hak davası eyleminin gelişmesine olanak vermelidir. Bu eylemin kimi sendikaların temsil edildiği resmi organlarla (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu gibi) artık bir ilişkisi olmayacak ve durmadan özel, bundan dolayı da sınırlı olan durumlarla korkusuzca karşılaşan tüm hareketlerin eylemleriyle bütünleşecektir.

Araştırmacıları ve Militanları Birleştirmek

Toplumsal hareketlerin bölünmelerini aşmak, böylece bilinçli ve yöntemli olarak tasarlanmış egemen güçlere karşı kullanılabilir güçleri toplamak için gerekli çalışma, aynı zamanda araştırmacılarla militanları ayıran, aynı biçimde üzücü bir başka bölünmeye karşı da uygulanmalıdır. Ekonomik güçlerin, benzeri görülmemiş bilimsel, teknik ve kültürel kaynakları hizmetlerine koşacak güçte oldukları bir ekonomik ve politik güç ilişkileri durumunda, araştırmacıların çalışması, büyük çokuluslu işletmelerce ve OMC gibi, neo-liberal, genelleşmiş denetimsizleştirme ütopyasına yavaş yavaş gerçeklik kazandırabilecek evrensel savlı düzenlemeleri üretip aşılayan uluslararası örgütlerce hazırlanıp ortaya koyulan stratejileri bulgulayıp yıkmak için vazgeçilmezdir. Böyle bir yakınlaşmanın önündeki toplumsal engeller, farklı hareketler arasında ya da hareketler ve sendikalar arasında yükselen engellerden daha küçük değildirler: Oluşumları ve toplumsal yörüngeleri açısından farklı olup, militan bir çalışmaya giren araştırmacılar ve bir araştırma girişimine kendini adayan militanlar bir-

likte, birbirlerine karşı sahip olabilecekleri tüm olumsuz önyargıları aşarak, farklı yasalara ve mantıklara bağlı evrenlere aidiyetle birleşen alışkanlıklardan ve önvarsayımlardan kurtularak birlikte çalışmayı öğrenmelidirler, bu, iletişim biçimlerinin ve yeni bir tür tartışmanın oluşturulmasının yardımıyla olur. Deneyimlerle yetilerin eleştirel karşılaşmasının içinde ve karşılaşmasının aracılığıyla, politik güçlerini hem sistemli hem de ortak özlem ve inançlarda kök salmalarına borçlu olacakları bir yanıtlar bütününün ortaklaşa bulgulanabilmesi için gerekli olan koşullardan biridir bu.

Yalnızca farklı ülkelerin farklı örgütlerinde tüm güçlerle, bilgi araçlarıyla ve halk meclisi gibi özel bilgi ve tartışma yerlerinde ortaklaşa hazırlanan eleştiri araçlarıyla güçlenmiş bir Avrupa Toplumsal Hareketi, uluslararası büyük işletmelerin ve onların iletişim ajanslarında, çalışma bürolarında ve *lobbying* öğütlerinde toplanmış danışman, uzman ve hukukçu ordularının hem ekonomik hem düşünsel güçlerine direnebilecek güçte olacaktır. Ayrıca kısa vadeli en yüksek kazanç arayışıyla yönlendirilen makamlarca utanmazca aşılanan amaçların yerine, yalnızca ekonomik çıkarların kaba ve katı gücünün önüne geçmek için gerekli politik, hukuksal ve finansal araçlarla donanmış bir Avrupa toplumsal devletinin ekonomik ve politik açıdan demokratik amaçlarını koyabilecek durumdadır. *Avrupa toplumsal hareketinin halk meclisi* için çağrı (www.samizdat.net/msc İnternet sitesine bakınız) bu bakış açısında yer alır. Avrupa toplumsal hareketinin tümünü temsil etmeyi hiç amaçlamaz, görevden çekilmiş sovyetçilerce sevilen en güzel "demokratik merkeziyetçilik" geleneklerine göre tekelleştirmeyi daha da az amaçlar, ama bugün, "küreselleşme" politikasının hizmetinde seferberliğe geçen ekonomik ve kültürel güçler çapında toplumsal direniş güçlerinin toplanması için durmadan çalışarak uygulamada var etmeye katkıda bulunmak ister.

Paris, Temmuz 2000

Anlamı Belirsiz Avrupa: Avrupa Düzeyinde Bir Eylemin Seçimine Dönüş[2]

Avrupa'nın anlamı temelde anlaşılmazdır, dinamik bir bakış açısında düşünüldüğünde, dağılma eğiliminde olan bir anlaşılmazlıktır bu: Bir yanda, egemen ve bu sıfatla dünya ölçeğinde politik bir rol oynayabilecek ekonomik ve politik güçler karşısında özerk bir Avrupa var; öte yanda, bir tür gümrük birliğiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı, bundan dolayı da Kanada'nın yazgısını andıran bir yazgıya, bir başka deyişle egemen gücün karşısında ekonomik ve kültürel bağımsızlığını giderek yitirmeye mahkûm bir Avrupa vardır. Asıl Avrupalı Avrupa, yaptığının ve dönüşmekte olduğu şeyin tam tersini bekleyenlerin katılımını belirmesini kolaylaştırdığı Avro-Amerikalı Avrupa'yı gizleyerek bir *aldatmaca* gibi işler gerçekte.

Tümüyle kuşkulu kopuş dışında her şey, Avrupa'yı Atlantik ötesi güçlere (Transatlantic Business Dialogue'la, Avrupalı ve Amerikalı en büyük 150 işletmeyi toplayan, evrensel tecime ve yatırımlara engelleri kaldırmaya çalışan örgütle simgeleşen ve somutlaşan güçler) boyun eğmeye doğru yönlendiren eğilimlerin utku kazanması gerektiğini düşünmeye izin veriyor: sonuçta Amerika Birleşik Devletleri, tüm sermaye türlerini en yüksek derecede tek yönetim altında toplamasından dolayı, ekonominin evrensel alanına egemen olacak güçtedir. Bu da özellikle serbest "dolaşıma" engelleri sınırlamayı amaçlayan hizmetler ticareti üzerine genel anlaşma (AGCS), çok sık değişen düzenlemelerin bütünü gibi hukuksal-politik mekanizmalar ve çok büyük bir gizlilikte üretilen, bilinçli olarak karanlık, hukuksal savunma sistemlerini bozan bilgisayar virüsleriyle benzer "gecikme etkili" önlemler yayımlatarak, egemen ekonomik güçlerin hizmeti için (demek ki kantçı evrensel devlet düşüncesinin tam tersi) bir tür *görünmez evrensel hükümet*'in yükselişini hazırlayan metinler yardımıyla olur.

"Küreselleşme" politikasının, devletlerin zayıflamasını kolaylaştırmaya yöneldiği yaygın düşüncenin tersine, devletler gerçekte onları zayıflatan politikanın hizmetinde belirleyici bir rol oynamayı sürdürürler. Devletleri finans pazarlarının

yararına yoksun bırakmayı amaçlayan politikaların, devletlerce, üstelik de sosyalist devletlerce ilan edildiği dikkate değerdir. Bu da devletlerin, özellikle de sosyal demokratlarca yönetilenlerin neo-liberalizmin utkusuna yalnızca sosyal devletin yıkılması için çalışarak değil (bir başka deyişle özellikle çalışanların ve kadınların hakları), ayrıca yerine geçtikleri güçleri gizleyerek de katkıda bulunduklarını gösterir. Ancak bir aldatmaca işlevleri de vardır: Yurttaşların dikkatini düşsel hedeflere çekerler (en yetkin örneği Fransa'da farklı eğilimlerdeki cumhurbaşkanı ve başbakanın yönetimi çevresinde dönen bütünüyle ulusal tartışmalar). Bu düşsel hedeflerin varlığı, Avrupa kamusal alanının olmaması, politik, sendikal ve medyatik yapıların sıkı sıkıya ulusal niteliği gibi tüm bir etkenler bütünü aracılığıyla korunur (satış kaygısının gazeteleri nasıl her zaman daha çok aile, kilise, okul, sendika ya da kurumsal yapılarda derinden kök salmış ulusal politikaya hapsetmeye –çoğunlukla da politikacı olanına– katkıda bulunduğunu göstermek gerekirdi).

Tüm bunlar, politikanın ulusaldan (ya da yerelden) uluslararasma, dolaysız somuttan uzak soyuta, görünürden görünmeze geçerek yurttaşlardan uzaklaşmasına neden olur. Ayrıca dilinden demokrasiyi ve "yurttaş denetimi"ni düşürmeyenlerce başvurulan bireysel ya da Sartre gibi konuşursak, dizisel eylemlerin, egemen ekonomik güçlerle hizmetlerine koştukları lobilerin karşısında öneminin pek az ve etkisinin pek az olmasına yol açar. Bundan en önemli ve en zor sorunlardan birinin, politik eylemi hangi düzeye taşımanın uygun olduğunu bilmek olduğu sonucu çıkar: Yerel düzeye mi, ulusal düzeye mi ya da Avrupa düzeyine veya evrensel düzeye mi? Gerçekte bilimsel zorunluluklar, nedenler zincirinde en genel nedene kadar, bir başka deyişle bugün genellikle evrensel olan, ilgili olayın temel etkenlerin konumlandığı yere, dolayısıyla onu gerçekten değiştirmeye yazgılı eylemin gerçek uygulama yerine kadar çıkmayı aşılamakta politik zorlamalarla uyuşurlar. Böylece, örneğin göç söz konusu olduğunda, ulusal düzeyde ancak, ulusal devlet politikası gibi etkenlerin kavranabileceğine kuşku yoktur. Bu etkenler yalnız egemenlerin çıkarlarına bağlı

olarak dalgalanmakla kalmaz, bir de özün gözden kaçmasına, bir başka deyişle neo-liberal politikanın sonuçlarının ya da daha açıkça yapısal uyum sağlama politikalarının, özellikle de özelleştirme politikalarının sonuçlarının gözden kaçmasına izin verirler: Bu politikaların sonucu, birçok ülkede ekonominin çökmesi, bu nedenle de çok büyük bir zorunlu göç hareketini, kendisi de geçicileşmiş olan ulusal işçilik ve ücretle ilgili hak taleplerine tüm ağırlığıyla etkiyen (yasadışı evraksızlar gibi) bir *evrensel yedek ordusu*nun oluşumunu kamçılayan yoğun işten çıkarmalardır. Bu, egemen makamların yapmacıksız (özellikle OMC metinlerinde) geçmişe bir göç özlemini, bir başka deyişle atılabilir, geçici, bekâr, ailesiz ve sosyal güvenliksiz (evraksızlar gibi), egemen ekonominin aşırı yorgun kadrolarına gereksinim duydukları ucuz hizmeti sunmaya (büyük bölümü kadın çalışanların hizmeti) yazgılı çalışanlardan yaratılmış geçmişe özlemlerini dile getirirlerken olur. Ancak kadınlar ve kurbanı oldukları eşitsizlikler konusunda benzer tanıtlamalar yapılabilirdi, örneğin hem işleri için (özellikle sağlık, eğitim, kültürde temsil edilirler), hem de cinsiyetler arasında işbölümünün şimdiki durumunda, özellikle gerek duydukları hizmetler için (kreşler, hastaneler, toplumsal hizmetler vb.) devletin sol eliyle çıkar ortaklıkları olduğu ölçüde sosyal devletin yıkılmasının ilk kurbanları oldukları gösterilebilirdi (bu arada şunu da belirtelim ki Loïc Wacquant'ın gözlemlediği gibi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyahlar gibi, egemenlik altındaki kavimler için de aynı şeyler söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde *Civil Rights*'tan sonra, gelişmesi temelde devlet memuriyetlerine dayanan siyah burjuvazi, yeniden üretilmesinin özü olan kamu işlerinin azaltılmasından doğrudan zarar görür). Politik eyleme gelince, tuzağa düşmesini ve etkisi olmayan eylemlerle oyalanmasını engellemek istiyorsa, en gerçek etki yerine, gerçek nedenlere uzanmalıdır. Seattle eylemleri gibi en yüksek düzeye, bir başka deyişle görünmez evrensel hükümet makamlarına karşı yönelen bu eylemler, düzenlenmesi en zor, aynı zamanda da en gelip geçici olanlardır, çünkü ağlara ve örgütlere dayansalar da daha çok bireysel güçlerin bir araya gelmesi olgusudur.

Bu nedenle, bana öyle geliyor ki, etkili olmak isteyen eylemler ilk olarak, Avrupa düzeyinde yerleşebilirler ve yerleşmelidirler. İkincisi, bu eylemler simgesel olarak etkili, ama geçici ve süreksiz *happening*lerle sınırlı kalmaktan kaçınmak için, *zaten yoğunlaşmış toplumsal güçler yoğunlaşması* üzerine, bir başka deyişle Avrupa'nın bütününde varolan toplumsal hareketlerin bir araya gelmesi üzerine kurulmalıdır. Toplulukların eşgüdümü yardımıyla yürütülen bu ortak eylemler, gerçek bir sosyal Avrupa için politik ve toplumsal amaçları biçimlendirmeyi amaçlayan kuramsal bir çalışmaya dayanarak (komisyonun yerinin, genel oyla seçilmiş bir parlamento önünde sorumlu gerçek bir yürütme gücü tarafından doldurulması gibi), inandırıcı bir karşı-güç, bir başka deyişle yalnızca varlığıyla, şimdi varolmayan bir Avrupa politik alanı yaratabilecek bir Avrupa toplumsal hareketi ("birleşmiş" ya da "eşgüdümleştirilmiş"; bundan dolayı tek olan) oluşturmaya çalışmalıdırlar.

Notlar

1 Daha sonra toplumsal hareketi Avrupa ölçeğinde konumlandırmak seçimine geri döneceğim.

2 Bu parça 2000 Kasımı'nda Viyana'da sunulmuş bir bildirinin anahatlarını yeniden ele alıyor.

*Kum Taneleri**

Eğer kültürün bugün tehlikede olduğunu, izleyiciölçer, pazarlama araştırmaları, reklamverenlerin beklentileri, satış rakamları, *best-seller* listeleri gibi birçok yüzü olan paranın ve tecimin, tecimen mantığının imparatorluğu tarafından tehdit edildiğini söylersem, abarttığım söylenecek.

Eğer kültürel yapıtları mısıra, muza ya da turunçgillere uygulanan yasalarca yargılanabilir niteliksiz ürünlerin yazgısına indirgeyen uluslararası anlaşmaları imzalayan politikaların, yine bunu bilmeden kültürün ve akılların alçalmasına katkıda bulunduklarını söylersem, abarttığım söylenecek.

Eğer tecimsel dolaşım yasasına, *best-seller*'ların, medyatik yıldızlar avının, kısa vadeli ve ne pahasına olursa olsun elde edilen başarıların üretimi ve yüceltilmesi yasasına, ama aynı zamanda toplumsal ayrıcalıkların ve gönül almanın dolaşımsal alışverişlerin yasasına içtenlikle boyun eğen yayıncıların, film yapımcılarının, eleştirmenlerin, radyo ve televizyon kanallarının sorumlularının, eğer tüm bunların pazarın budala güçleriyle işbirliği yaptıklarını ve onların utkularına katıldıklarını söylersem, abarttığım söylenecek.

Yine de...

Eğer şimdi bu cehennem aygıtını durdurma olasılıklarının kültürün, sanatın ve yazının nesneleri üzerinde biraz gücü olan, her biri kendi alanında ve kendi biçeminde ve ne kadar ufak olursa olsun kendi ölçüsünde, başkaldırmayan suçortaklıklarının sivrilikleri iyi yumuşatılmış oyununda, kendi kum tanelerini atabilen erkekler ve kadınlara dayandığını hatırlatır,

* Télérama, 2647, 4 Ekim 2000, s. 159.

sonunda da *Télérama*'da çalışma şansı olan erkekler ve kadınların (ille de en yüksek ve en görünür konumlarda olmaları gerekmez), inançla ve gelenekle, bunu yapmak için en iyi biçimde konumlanmışlardan olduklarını eklersem, belki, bir defalık, umutsuzca iyimser olduğum söylenecek.

Yine de...

Paris, Eylül 2000

*Kültür Tehlikede**

Sosyal bilimler uzmanlarının şimdiki ve gelecekteki kötülükleri göstermek için yalvaççа haber verme eğilimine ve kendini beğenmişliğine sık sık dikkat çektim. Ancak kendimi, çalışmamın mantığıyla, bana gitgide bir sansür biçimi gibi görünmüş olan bir nesnellik düşüncesi adına, kendime belirlediğim sınırları aşmaya yöneltilmiş buldum. İşte böylece bugün, kültürü çökerten ve yalnızca büyük çoğunluk tarafından değil, sık sık yazarlar, sanatçılar, birincil derecede ilgili olmaları gereken bilginler tarafından da bilinmeyen tehditler karşısında, küreselleşmenin uzantıları denenlerin, kültür konusunda yol açabileceği sonuçlar üzerine, bana en ileri araştırmanın bakış açısı gibi görüneni olabildiğince geniş biçimde tanıtmak istiyorum.

Tehdit Edilen Özerklik

Belli bir sayıdaki batılı devlette, sonucunda yazınsal alan, bilimsel alan ya da sanatsal alan diye adlandırdığım şu mikrokozmosların oluştuğu uzun özerkleşme sürecini betimleyip inceledim (özellikle *Les Règles de l'art* başlığını taşıyan kitabımda): Bu evrenlerin kendilerine özgü yasalara uyduklarını (bu özerklik sözcüğünün etimolojik anlamıdır) ve onları çevreleyen toplumsal dünyadan, özellikle ekonomik düzlemde farklı olduklarını, örneğin yazınsal ve sanatsal dünyanın en azından en özerk alanında, çok büyük ölçüde paranın ve çıkarın yasasın-

* Edebiyat Üzerine Uluslararası Forum'da sunulan bildiri, Seul, The Daesan Foundation, 26-29 Eylül 2000.

dan kurtulmuş olduğunu göstermiştim. Bu sürecin doğrusal ve Hegelci biçimde yönlendirilen bir gelişme biçimiyle bir ilgisi olmadığını ve özerkliğe doğru ilerlemenin, sanat dünyalarının elinden geçmişin kazanımlarını alabilen diktatörlük rejimlerinin her kuruluşunda gördüğümüz gibi, birdenbire kesilebileceği olgusu üzerinde durmuştum. Ama bugün gelişmiş dünyanın bütününde, sanatsal üretim evrenlerinin başına gelen, yepyeni ve gerçekten benzeri görülmemiş bir şeydir: sonuçta ekonominin zorunlulukları karşısında zor kazanılan üretim ve kültürel dolaşım bağımsızlığı kendi özünde, tecimsel mantığın kültürel malların tüm üretim ve dolaşım alanlarına girişiyle kendini tehdit edilmiş bulur.

Yeni neo-liberal incilin peygamberleri başka konularda olduğu gibi, kültür konusunda da pazar mantığının ancak yarar getirebileceğini belirtirler. Kültür mallarının kendine özgülüğü niteliğini, ister örtük, ister açık biçimde olsun, her tür korumayı reddettikleri kitap alanında olduğu gibi tanımayarak, örneğin teknolojik yeniliklerin ve onları kullanan ekonomik yeniliklerin, sunulan kültürel malların niceliğini ve niteliğini, dolayısıyla tüketicilerin tatminini yalnızca artırdığını belirtirler, kuşkusuz teknolojik ve ekonomik olarak bütünleşmiş yeni iletişim gruplarının tüm dolaşıma soktukları gibi, yani toptan ve ayrım gözetmeksizin belirsizce, haber adı altında toplanan televizyon iletileri kadar, kitaplar, filmler ya da oyunların da sıradan bir mal sayılması, dolayısıyla herhangi bir ürün gibi ve kazanç yasasına bağlı olarak ele alınması koşuluyla. Böylece sayısallaşmış izleksel televizyon kanallarının çoğalmasına bağlı bolluk, bir *"explosion of media choice"* doğurmalıydı, öyle ki tüm istekler, tüm beğeniler tatmin edilmeliydi; rekabet, başka alanlarda olduğu gibi gibi, bu alanda da tek mantığıyla ve özellikle teknolojik ilerlemeyle birleşerek yaratımı kolaylaştırmalıdır; kazanç yasası bu konularda da büyük çoğunluğun seçtiği ürünleri onayladığına göre, demokratik olacaktır. Savlarımın her birini kesinlikle yeterince yenilenmiş onlarca göndermeyle, alıntıyla donatabilirdim. Neredeyse tüm söylediklerimi özetleyen ve Jean-Marie Messier'den alıntıladığım tek bir örnek: "Amerika Birleşik Devletleri'nde telekomların tümüyle serbestleştirilmesi

ve iletişim teknolojileri yardımıyla binlerce iş yaratıldı. Fransa da bundan esinlenebilirdi! Söz konusu olan, ekonomimizin rekabet edebilirliği ve çocuklarımızın işleri. Donukluğumuzdan kurtulmalı, rekabetin ve yaratıcılığın keselerinin ağzını geniş açmalıyız."

Bu savların değeri nedir? Ürünlerin olağanüstü farklılaşması ve çeşitlenmesi söylencesine karşı, ulusal ölçekte olduğu kadar uluslararası ölçekte de arzın tekbiçimleşmesi gösterilebilir: Rekabet, çeşitlendirmenin uzağında, üreticileri en büyük izleyici kitlesinin ardından koşmaya, az farklılaşmış ve az farklılaştırıcı olduklarından *her durakta duran, tüm ortamların ve tüm ülkelerin izleyicileri için geçerli* ürünleri, Hollywood filmlerini, *telenovelas*'ları, televizyon dizilerini, *soap opera*'ları, polisiye dizileri, tecimsel müzikleri, bulvar ya da Broadway tiyatrolarını, doğrudan dünya pazarı için üretilen, tüm izleyicilerin haftalık yayını *best-seller*'ları aramaya yönlendirdiğinden benzeşikleştirir. Ayrıca rekabet, üretim, özellikle de dağıtım çarkının kartelleşmesiyle durmadan geriler: Birçok iletişim ağı, çoğunlukla aynı saatte, en az harcamayla en fazla kazanç arayışından doğan aynı türdeki ürünlerin dağıtımını yapmaya gittikçe daha çok yönelirler. İletişim gruplarının olağanüstü kartelleşmesinin, en son birleşmenin, Viacom'la CBS'nin, yani içeriklerin üretimine yönelen bir grupla dağıtıma yönelen bir grubun birleşmesinin gösterdiği gibi, para tarafından gerçek bir sansür aşılayarak *dağıtımın üretimi yönettiği gibi dikey bir birleşme*ye yol açar.[1] Üretimin, kullanımın ve dağıtımın bir elde toplanması, film yapım şirketlerini kayıran egemen konumunun kötüye kullanımlarını doğurur: Gaumont, Pathé ve UGC kendilerine ya da programlama topluluklarına Paris pazarında varolan film gösteriminin %80'inin tekel hakkını sağlar; tümüyle dağıtımcıların zorlamalarına boyun eğen, çoğunlukla kapanmaya hükümlü küçük bağımsız salonlarla hainçe bir rekabet yapan *multiplex* sinemaların hızla çoğalmasını da anımsamak gerekir.

Ancak temel olan, tecimsel kaygıların, kısa vadeli en fazla kazanç arayışının ve bundan ileri gelen "estetiğin" gittikçe daha çok ve gittikçe daha geniş olarak kültürel ürünlerin bütününe aşılanmasıdır. Böyle bir politikanın sonuçları, tamı tamına yine

çok güçlü bir kartelleşme gözlemlenen yayıncılık alanında da aynıdır: En azından Amerika Birleşik Devletleri'nde iki bağımsız yayıncı W. W. Norton ve Houghton Mifflin, zaten aynı tecimsel baskılar altındaki birkaç üniversite yayını ve birkaç savaşımcı küçük yayıncı bir yana, kitap tecimi sekiz dev medyatik büyük birliğin ellerindedir. Yayıncıların büyük çoğunluğu başka etkiler arasında, yazarlar arasındaki medya yıldızlarının akını ve parayla sansür yoluyla tecimsel başarıya doğru kuşku duymadan yönelmelidirler. Hele de büyük mültimedya gruplarıyla birleşerek çok yüksek kazanç oranları açığa çıkarmaları gerektiğinde. (Burada *La Tribune* gezetesine göre "yatırım sermayesi üzerinden % 10 verim sağlayabilmek [...] için, 350 kazanç merkezine iki yıl süre veren" M. Thomas Middlehoff'u, Bertelsman'ın genel müdürünü anabilirdim.) Kazanç mantığının, özellikle kısa vadeli kazanç mantığının, ödenmeyecek yatırımları tasarlayan ve kuşkulu, çoğunlukla da doğuştan yetim yinelemelere yazgılı kültürün kesin yadsıması olduğunu nasıl görmeyiz?

Tehlikede olan şey, yalnız tecimsel amaçlara doğru yönlendirilmeyen ve özellikle büyük dağıtım yolları üzerinde ellerinde tuttukları güç yoluyla medyatik kitle üretimini egemenliği altına alanların yargılarına boyun eğmeyen bir kültürel üretimin sürekliliğidir. Oysa bu konularda yürütmek gereken savaşımın güçlüklerinden biri, endüstriyel kültürün kitle üretimlerinin, bir bakıma geniş izleyici kesimince ezici çoğunlukla, özellikle de dünyanın tüm ülkelerinin gençlerince hem daha erişilebilir (bu ürünlerin tüketimi daha az kültürel sermaye varsayar), hem de bir tür *çelişkin snobizmin* nesnesi oldukları için, onaylandığı ölçüde anti-demokratik görünüşleri olabilmesidir: Gerçekte, tarihte ilk kez popüler bir kültürün (ekonomik ve politik olarak egemen bir toplumun kültürü) en *cheap* ürünleri şık diye benimsetilir; *baggy pant*'ler, yarı beline kadar düşük pantolonlar giyen yeniyetmeler, ultra şık ve ultra modern olduğunu düşündükleri giyim modasının, kimi dövme beğenileri gibi Amerika Birleşik Devletleri hapishanelerinde doğduğunu bilmiyorlar kuşkusuz! Bu da demektir ki, onun için *jean*'in, Coca-cola'nın ve McDonalds'ın "uygarlığı"nın yalnızca ekonomik gücü değil, kurbanlarının kendilerinin katkıda bulundukları

bir akıl çelme aracılığıyla uygulanan simgesel gücü de vardır. Kültürel üretim ve dağıtım şirketleri, özellikle de sinema şirketleri, çocukları ve yeniyetmeleri, özellikle kendine özgü muaflık savunma sistemlerinden en yoksun olanları, tecimsel politikalarının en ayrıcalıklı hedefleri yaparak, suç ortağı reklamın ve medyanın desteğiyle kendini hem baskı altında, hem çocuklaştırılmış bulan günümüz toplumlarının tümü üzerinde benzeri görülmemiş olağanüstü bir etki sağlar.

Gombrich'in dediği gibi, "sanatın çevresel koşulları" bozulduğu zaman, sanat çok geçmeden ölür. Kültür tehdit altındadır, çünkü içinde gelişebileceği ekonomik ve toplumsal koşullar, özerkliğin koşulu olan birikmiş sermayeye şimdiden büyük ölçüde sahip ileri ülkelerde, başka ülkelerde de haydi haydi, kazanç mantığı tarafından derinden etkilenmiştir. İçlerinde kültürün doğduğu göreceli biçimde özerk mikrokozmoslar, eğitim sistemiyle bağıntılı olarak üreticilerin ve tüketicilerin üretimini sağlamalıdır. Ressamlar bir Picasso'yu olanaklı kılabilen toplumsal koşulları elde etmek için yaklaşık beş yüzyıl harcamışlardır; yapıtlarının –sözleşmelerin okunmasından biliniyor– resimli yüzeye ve kullanılan boyaların fiyatlarına göre değeri belirlenen basit bir ürün olarak değerlendirilmesinin son bulması için komandit ortaklarına karşı savaşmak zorunda kalmışlardır; imza hakkını elde etmek, bir başka deyişle yaratıcı olarak değerlendirme hakkını elde etmek için savaşmak zorunda kalmışlardır. Kullandıkları renkleri, onları kullanma biçimini, hatta en sonunda, özellikle soyut sanatla birlikte, komandit ortağının gücünün özellikle ağır bastığı konuyu seçme hakkı için bile savaşmak zorunda kalmışlardır. Ötekiler, yazarlar ya da müzisyenler, çok yakın bir tarihten bu yana telif hakları diye adlandırılan şey uğruna savaş vermek zorunda kalmışlardır; ender bulunurluk, tek olmak, nitelik için savaşmak zorunda kalmışlardır ve sanatçılar, "yaratıcılar" olarak benimsenmeleri yalnızca eleştirmenlerin, yaşamöyküsü yazarlarının sanat tarihi profesörlerinin vb. işbirliğinden ileri gelmiştir. Aynı biçimde, sinematografik araştırma yapıtlarının ve onları takdir etmek için bir izleyici kitlesinin ortaya çıkması için sağlanması gereken koşullar saymakla bitmez: Yalnızca birkaçını söylemek ge-

rekirse, uzmanlaşmış dergiler ve onları yaşatmak için eleştiriler, sanat filmleri gösteren ve öğrencilerin sık sık gittiği küçük salonlar ve sinematekler, çıkar gütmeyen sinemaseverlerce canlandırılan sine-kulüpler, çabuk başarı kazanmayan filmler yapmak için her şeyi gözden çıkarmaya hazır sinema sanatçıları, bilgili eleştirmenler, onlara para desteği sağlamak için yeterince bilgili ve kültürlü yapımcılar, kısacası içinde öncü sinemanın kendini kabul ettirdiği, değer taşıdığı ve bugün tecimsel sinema akını tarafından, özellikle de büyük dağıtımcıların, kendileri de dağıtımcı değilse yapımcılarla birlikte hesaba katılması gereken egemenliğince tehdit edilen tüm bu toplumsal mikrokozmos. Oysa bugün yapıtın bir ürüne ve mala indirgenmesiyle tehdit edilen budur. Sinemacıların *final cut* için ve yapımcının yapıt üzerinde son hakkı elinde tutmaya göz dikmelerine karşı verdiği şimdiki savaşımları, Quattrocento'nun ressamının savaşımlarına eşdeğerdir.

Uzun bir *ortaya çıkma*, gelişme sürecinin sonucu olan bu özerk evrenler, bugün bir *ilerlemenin tersine gelişim* sürecine girmiştir: Yapıttan ürüne doğru, yaratıcıdan mühendis ya da teknisyene doğru ünlü dikkat çekici olaylar veya ünlü yıldızlar ve yüksek tirajlı, geniş okuyucu kitlesini çekmeye yönelik, özel, daha çok yüzeysel bilimsel araştırmaları takdir etmek için kötü hazırlanmış dergilerce ünlendirilen yıldızlar gibi, kendilerinin bulmadığı teknik kaynakları ortaya koyan bir geriye dönüşün, bir gerilemenin yeridir. Özellikle de bu son derece pahalı araçları, tümüyle tecimsel amaçların hizmetine vermeli, bir başka deyişle onları yarı edepsiz bir biçimde, olabildiğince büyük izleyici sayısını en ilkel itkilerini doyurmak –öteki teknisyenlerin, pazarlama uzmanlarının öngörmeye çalıştıkları– baştan çıkarmak amacıyla düzenlemelidirler. Tüm dünyalarda (bunun örnekleri sinemada olduğu gibi romanda ve hatta şiirde Jacques Roubaud'nun "müsli şiir" diye adlandırdığıyla da bulunabilir), bir yandan tecimsel üretimlerin en geleneksel güçlerin kullanmasını becererek öncü araştırmaları yansılamaya kadar gidebilen ve anlam belirsizliğinden dolayı modernist savlı eleştirmenleri ve tüketicileri bir öteki düşünce etkisi yardımıyla aldatabilen benzer kültürel üretimlerin nasıl belirdiği görülür.

Seçimin, tecimin yasalarına boyun eğme olarak anlaşılan "küreselleşme", dolayısıyla her yerde ve her zaman kültürden anlaşılanın tersi olan "tecimsel"in egemenliğiyle, ulusal kültürlerin savunulmasının ya da kültürel milliyetçiliğin böyle özel bir biçiminin arasında olmadığı görülüyor. Tecimsel "küreselleşmenin" *kitsch* ürünü, yaratıcılarının Amerikalı olabildiği gibi İtalyan, Hintli ya da İngiliz de olabildiği geniş izleyici kitleli ve özel efektli ya da *"world fiction"* ürünleri, her bakımdan *uluslararası yazınsal, sanatsal ve sinematografik* ürünlerle, merkezi uzun zaman Paris'te bulunmuş olsa da her yerde olduğu ve hiçbir yerde olmadığı çemberle karşıtlaşır. Pascale Casanova'nın *La République mondiale des lettres*'de gösterdiği gibi, "yaratıcıların ulusallaşmaktan çıkmış enternasyonali" İrlanda'nın, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Çekoslovakya'nın ya da Polonya'nın arı ürünleri olan, ama Paris'te olgunlaşan Joyce'lar, Faulkner'lar, Beckett'ler ya da Gombrowicz'ler ya da Hollywood'un estetiğinden uzak kalan Kaurismaki'ler, Manuel de Oliveira'lar, Satyajit-Ray'ler, Kieslowsky'ler, Kiarostami'ler ve tüm ülkelerden pek çok çağdaş sinema sanatçısı, uluslararası bir sanat enternasyonalizmi geleneği olmadan, daha açıkçası varolmayı sürdürmesi için zorunlu ve tecimsel akının dokunmadığı birkaç yerde uzun zamandan bu yana oluşmuş, varolmayı başarmış, bilgili yapımcılar, eleştirmenler ve bilgili alıcılar mikrokozmosu olmadan asla varolamazlar ve varlıklarını sürdüremezlerdi.[2]

Yeni Bir Enternasyonalizm İçin

Bu özel, tam anlamıyla kültür enternasyonalizmi geleneği, görünüşlere karşın *"globalization"* denenle kökten karşıtlaşır. Bir parola gibi işleyen bu sözcük, gerçekte ekonomik ve politik açıdan egemen güçlerin, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin özel çıkarlarını ve kendine özgü geleneğini evrenselleştirmeyi ve dünyanın tümüne bu güçlere en elverişli ekonomik ve kültürel modeli, evrensel bir onama ya da en azından bir olacağa boyun eğme sağlayacak biçimde, bunu hem bir kural, hem bir olması gereken hem de bir almyazısı, bir evrensel yazgı gibi

sunarak yaymayı amaçlayan aklayıcı bir maskedir. Bir başka deyişle, bunları tüm evrene benimseterek, kültür konusunda, tecimsel mantığın içinde tam gelişmesine eriştiği bir kültürel geleneğin özelliklerini evrenselleştirmek. (Oysa, –ama tanıtlaması uzun olacaktır– bir ilerici modernlik görünüşüne bürünmesine karşın, tecimsel mantığın gücü, kazanç kaynaklarına dönüşmüş çıkar ve hemen istenilenin mantığına kendini bırakan bir toplumsal düzenin özelliği, bırakınız-yapsınlar'ın köktenci bir biçiminin sonucundan başka bir şey değildir. Ancak çok yavaş ve çok büyük özveriler pahasına kurulmuş kültürel üretim alanları, ekonominin güçlerine bağlı teknolojinin güçleri karşısında son derece zayıftır; gerçekte onlardan her birinin içinde bugün medyatik entelektüellerin ve başka *best-seller* üreticileri gibi talebin gereksinimlerine bağlı olmakla, ekonomik ya da simgesel çıkarlar sağlamakla yetinebilecekler, her zaman, tanım gereği gibi, talebin herhangi bir türüne en küçük bir ödün vermeden, bir başka deyişle varolmayan bir pazar için çalışanlardan daha kalabalık ve cismani olarak daha etkilidirler.)

Bu kültürel enternasyonalizm geleneğine bağlı kalanlar, tüm ülkelerden sanatçılar, yazarlar, araştırmacılar, aynı zamanda da yayıncılar, galeri yöneticileri, eleştirmenler bugün kendilerine özgü mantıkla üretimi ve kültürel dağıtımı dolaysız yarar yasasına boyun eğdirmeye yönelen ekonomik güçlerin, egemen ekonomik ve kültürel güçlerin, *"globalization"* örtüsü altında, evrensel olarak aşılamayı amaçladıkları liberalleşme denen politikalarında hatırı sayılır bir destek buldukları bir zamanda harekete geçmeliler. Burada istemeyerek, olağan olarak bir yazarlar topluluğunda yeri olmayan bayağı gerçekleri anımsatmalıyım... Üstelik, neo-liberal önlemlerin kültürü ezme tehdidinin ne kadar büyük olduğunu kuşkusuz abartıyor gibi göründüğümü –kara haberci– bilerek. Çeşitli devletlerin Dünya Ticaret Örgütü'ne (OMC) katılarak onadığı ve uygulamaya konması bugün için tartışma aşamasında olan Hizmetler Genel Ticaret Sözleşmesi'ni (AGCS) düşünüyorum. Gerçekte birçok incelemecinin –özellikle Lori Wallach, Agnès Bertrand ve Raoul Jennar– gösterdikleri gibi, 136 üye devlete tüm hizmetlerin serbest alışverişe açılmasını benimsetmek, böylece eğitim ve kül-

türün oluşturduğu, bu temel haklara da yanıt verenler de dahil olmak üzere, tüm hizmet etkinliklerinin mala ve kazanç kaynağına dönüşmesini olanaklı kılmak söz konusudur. Görülüyor ki, herkese ücretsiz eğitim ve geniş anlamıyla kültür erişimi kadar belirleyici olan kamu hizmeti ve toplumsal kazanımlar kavramından kurtulunacaktı (ölçütün sonuçta, yürürlükteki sınıflandırmasını yeniden tartışma konusu yapmanın yararına, görsel-işitsel kütüphaneler, arşivler ve müzeler, botanik bahçeleri, zoolojik bahçeler hizmetlerine ve tüm eğlence, sanat, tiyatro, radyo ve televizyon, spor vb. hizmetlerine de uygulandığı kabul edilir). Ulusal ve özel kültürel nitelikleri korumayı ve bundan dolayı uluslarötesi kültür endüstrileri için engeller oluşturmayı amaçlayan ulusal politikaları "tecime engel" olarak değerlendiren böyle bir izlencenin tek sonucunun ülkelerin çoğuna ve özellikle ekonomik ve kültürel kaynaklarla en az donanmış olanlara, başka alanlarda olduğu gibi kültür konusunda da ulusal ve yerel özelliklerle uyumlulaştırılmış ve farklılıklara saygılı bir gelişme için tüm umudu yasaklamak olduğu nasıl görülmez. Bu, özellikle onlara tüm ulusal önlemlere, iç yönetmeliklere, kurumlara ya da kuruluşlara, izinlere, devletçe yapılan para yardımlarına vb., uluslaraötesi ekonomik güçlerin gereksinimlerine bir evrensel kural görüntüsü vermeye çalışan bir örgütün kararlarına boyun eğmeyi buyurarak yapılır.

Bu politikanın olağandışı sapkınlığı, birbirine eklenen iki uygulamadan ileri gelir: Öncelikle onu üretenlerin çevresinde toplandıkları sır tarafından eleştiriye ve karşı çıkışa karşı korunmuştur; sonra, ortaya konulması anında maruz kalacaklarca görülmeyen ve ancak az ya da çok bir gecikmeyle tüm kurbanların birden kınamasını engelleyerek belirecek, kimi zaman istenen sonuçları doğurabilir (bu, örneğin, sağlık alanında harcamaların en aza indirgenmesi konusundaki tüm politikaların durumudur).

Paranın harekete geçirebileceği düşünürleri ve hizmet araştırmacılarını, gazetecileri ve halkla ilişkiler uzmanlarını bir araya getiren *think tank*'ler gibi entelektüel kaynakları ekonomik çıkarların hizmetine vermeyi bilen böyle bir politika, bunun gösterilen kurbanları olan tüm sanatçıların, yazarların ve özerk

bir araştırmaya en bağlı bilginlerin ortak reddini uyandırması gerekirdi. Ama varlıklarının bile bağlı olduğu dünyanın yıkımına katkıda bulunan mekanizmaların ve eylemlerin bilincine ve tanınmasına erişme yollarına her zaman sahip olmamalarından başka, içsel ve son derece aklanmış bağları nedeniyle de özellikle politikaya karşı özerklikliği savunmak için politika alanına girmeye pek az hazırlıklıdırlar. En iyi örneği sonsuza dek Zola'nın Dreyfus'tan yana eylemi olan, evrensel davaları için harekete geçmeye hazır, temel amaçları kendilerine özgü çıkarlarının savunması olan, onlara bir tür bencil korporatizmle damgalanmış gibi gelen eylemlere girişmeye daha az hazırdırlar. Kendi varlıklarına en doğrudan bağlı olan çıkarları savunurken, bunlar yoluyla çok dolaysız tehdit edilen en evrensel değerlerin savunmasına katkıda bulunduklarını unutmaktır bu (Fransız sinemacılarının AMI'ye karşı –Yatırımlar Üzerine Çoktaraflı Anlaşma– yürüttükleri türde eylemlerle).

Bu türden eylemler ender ve zordur: Özel bir toplumsal kategorilerin kamyoncuların, hemşirelerin, banka memurlarının ya da sinemacıların korporatif çıkarlarını aşan davalar için politik seferberlikler, her zaman için çok çaba, kimi zaman da çok kahramanlık gerektirmiştir. Bir politik seferberliğin "hedefleri" bugün son derece soyuttur ve yurttaşların, kültürlü olanlarının bile, günlük deneyiminden çok uzaklaşmıştır: Büyük çokuluslu firmalar ve onların uluslararası yönetim kurulları, büyük uluslararası örgütler, karmaşık ve çoğunlukla söylenişi çok güç baş harflerinden oluşan kısaltma ve harflerle belirtilen birçok bölümlemeli OMC, IMF ve Dünya Bankası ve tüm birbirine uyan gerçeklikler, geniş halk tarafından pek tanınmayan, seçilmemiş teknokrat komisyonları ve kurulları, erki ulusal hükümetlere uygulanan gerçek bir görünmez evrensel hükümet, her ne olursa olsun büyük çoğunlukça görülmeyen ve tanınmayan bir hükümet. Tüm ekonomik ve kültürel kurumlar üzerine birbirine bağlı fiş dolaplarıyla donanmış bu *Big Brother* türü, etkin, başarılı, ne yiyip ne yiyemeyeceğimize, ne okuyup okuyamayacağımıza, televizyonda ya da sinemada ne görüp göremeyeceğimize vb. karar vererek ordadır, oysa en aydın düşünürlerden birçoğu, şimdi bile bugün olup bitenlerin XVIII. yüzyıl

filozoflarınınki gibi evrensel devlet tasarıları üzerine skolastik spekülasyonları eklediğine inanıyor.

Dünyanın yeni efendileri, büyük iletişim grupları üzerinde, bir başka deyişle tüm kültür mallarının üretim ve dağıtım araçları üzerinde bulundurdukları neredeyse mutlak olan güçle toplumların çoğunda farklı, hatta karşıt kalan ekonomik, kültürel, simgesel tüm erkleri tek elde toplamaya yönelecek, böylece çıkarlarına uygun düşen bir dünya görüşünü çok iyi aşılayacak güçtedirler. Doğrusunu söylemek gerekirse, doğrudan üreticiler olmamalarına ve yöneticilerin kamu bildirilerinin bu konuda anlatımlarının en özgünlerinden ve en zekicelerinden olmamasına karşın büyük iletişim grupları, belirleyici bir ölçüde neo-liberalizmin *retoriğinin* ayrıntılarıyla incelenmesi gerektiğine inanan, yayılan ve içe işleyen görüşünün yarı evrensel dolaşımına katkıda bulunurlar: Kuralcı saptamalar ("ekonomi evrenselleşiyor, ekonomimizi evrenselleştirmemiz gerek"; "olaylar çok çabuk değişiyor, değişmek gerek" gibi), yanlış olduğu kadar da tartışmaya yer vermeyen vahşi "çıkarımlar" (eğer kapitalizm her yerde üstün geliyorsa, bunun nedeni insanın doğasının derinliğinde kayıtlı olmasıdır"), değiştirilemez tezler ("varsıllık yaratılırken iş yaratılır", "fazla vergi, vergiyi öldürür", en bilgililer için Laffer'in ünlü eğrisini önerebilecek formül, – bir başka ekonomist Roger Guesnerie bu eğrinin tanıtlanamaz olduğunu tanıtlamıştı, ama kim biliyor?) tartışılabilir görünenin, onları tartışma olgusu olduğu öylesine tartışılmaz gerçeklikler ("korumacı devlet ve iş güvenliği geçmişte kaldı"; ve "hâlâ bir kamu hizmeti ilkesi nasıl savunulabilir?"), çoğunlukla teratolojik mantığa aykırılıklar ("daha çok pazar, daha çok eşitlik demektir" ya da "eşitlikçilik binlerce insanı sefalete mahkûm eder" türünden), teknokratik yeni sözcük uydurmalar (işten çıkarmak demek için "şirketleri yeniden yapılandırmak") gibi mantıksal canavarlar ve uzun bir otomatik kullanımın yıpratması tarafından bayağılaştırılmış ve cilalanmış, sihirli formüller gibi, büyüleyici değerleri nedeniyle bıkmadan yinelenen birçok basmakalıp, anlamsal olarak hemen hemen belirsiz kavramlar ve deyimler ("denetimsizleştirme", "gönüllü işsizlik", "alışverişlerin özgürlüğü", "sermayelerin serbest do-

laşımı", "rekabetçilik", "yaratıcılık", "teknolojik devrim", "ekonomik gelişme", "enflasyonu yenmek", "devlet borcunu azaltmak", "çalışma bedellerini indirmek", "toplumsal harcamaları azaltmak"). Bir *sürekli kuşatma* etkisiyle aşılanan bu görüş, sonunda kendini kuşkusuz olanın dingin gücüyle sunar. Onu yenmeye girişenler, kültürel üretim alanlarının içinde bile, ne en geniş okuyucu kitlesinin doğrudan hoşnutluğuna en doğrudan yönelmiş üretimlerinin ve üreticilerinin yapısal olarak dayanışmacı (ayrıklık dışlamayan) bir gazeteciliğe, ne de kaygıları her şeyden önce cismani başarı olduğundan, varlıklarını pazarın beklentilerine boyun eğmelerine borçlu, kimi uç, aynı zamanda da özellikle açıklayıcı durumlarda, tecimsel alanda ona karşı oluşan öncünün öykünmesini ya da benzeşimini satabilen "medyatik aydınlar"a daha fazla güvenemez. Üstelik yavaş yavaş üretim, özellikle de dağıtım araçlarından yoksun kalan en özerk kültürel üreticilerin durumu hiçbir zaman bu kadar tehdit altında ve zayıf, ama asla bu kadar ender, gerekli ve değerli olmamıştı kuşkusuz.

Tuhaf bir biçimde, en "arı", en temelsiz, en "biçimsel" üreticiler bugün, çoğunlukla bilmeden, insanlığın en yüksek değerlerinin savunulması için savaşın öncülüğüne böylece yer almış bulurlar kendilerini. Kendi özgünlüklerini savunurken, en evrensel değerleri savunurlar.

Seul, Eylül 2000

Notlar

1 Ya da bu metni basım için okuduğum sırada, medya devlerinin, Time Warner'ın ve İnternet'e ilk erişim sağlayıcısı America Online'ın (AOL) en az onun kadar ürkünç olan birleşmesi.

2 Burada Pascal Casanova'nın incelemelerine dayanıyorum, *La République mondiale des lettres*, Paris, Seuil Yayınları, 1999.

*Daha İyi Egemen Olmak İçin Birleşmek**

Ekonomik alan, tarihsel olarak, çıkar ortağı olduğu ulusal devlet çerçevesinde kurulmuştur. Devlet, gerçekte (karşılığında, devletin ortaya çıkmasına katkıda bulunan) ekonomik alanın birleşmesine birçok biçimde katkıda bulunur. Polanyi'nin *The Great Transformation*'da gösterdiği gibi, ulusal pazarların alışverişlerin derece derece gelişmesinin mekanik ürünü değil, dış ve iç tecimi artırmayı (özellikle toprağın, paranın ve emeğin tecimselleşmesini kolaylaştırarak) amaçlayan, bilinçli olarak ekonomik ulusalcı bir devlet politikasının sonucudur. Ama birleşme ve bütünleşme, inanılabileceği gibi bir benzeşikleşme sürecine yol açmanın uzağında, tekelleşmeyle ve bu arada böyle bütünleşmiş halkın bir bölümünün yoksunluğuna varabilecek bir erkin tek yönetim altında toplanmasıyla birlikte görünür. Üstelik devletle ve denetlediği toprakla bütünleşmek, egemenliğin koşuludur sonuçta (tüm sömürgeleştirme durumlarında açıkça görüldüğü gibi). Gerçekte, Cezayir'de gözlemleyebildiğim gibi, ekonomik alanın birleşmesi, özellikle paranın tekleşmesiyle ve ardı sıra gelen parasal değiş tokuşların yaygınlaştırılmasıyla, tüm toplumsal özneleri kültürel ve ekonomik açıdan eşit olarak hazırlanıp donanmadıkları bir ekonomik oyuna atmaya yönelir; bu arada onları üretim güçlerinin ve verimli üretim biçimlerinin rekabeti tarafından nesnel biçimde aşılanan kurala, kendi yağıyla kavrulmaktan alıkonulan küçük kırsal üreticilerde görüldüğü gibi, boyun eğdirmeye yönelir. Kısacası, farklılığı sermayeyle yalnızca ilişki kurmak olgusuyla *birleşme egemenlere yarar sağlar*. (Daha yeni bir örnek

* Keisen Üniversitesi'nde verilen konferans, Tokyo, 3 Ekim 2000.

vermek gerekirse, Roosevelt'in 30'lu yıllarda maaşların ve eşit gelişmemiş bölgelerin aynı ulusal bütüne katılmalarından doğan çalışma koşullarının bozulmasını önlemek için çalışma konusunda –asgari ücret, çalışma süresinin sınırlanması vb.– ortak toplumsal kuralları yerleştirmek zorunda kaldığı gibi.)

Ama öte yandan, birleşme (ve tek yönetim altında toplanma) süreci, ulusal sınırlarda kapalı kalıyordu: Malların ve kişilerin serbest dolaşımı önündeki tüm engellerle, özellikle hukuksal engellerle (gümrük hakları, kambiyo denetlenmesi vb.); ayrıca malların üretiminin, daha çok da dolaşımının coğrafi alanlara sıkı sıkıya bağlı kalması olgusuyla da sınırlıydı (özellikle taşıma bedelleri nedeniyle). Ekonomik alanların gelişmesinin önündeki işte bu teknik ve hukuksal engeller, farklı etkenlerin etkisi altında bugün zayıflamaya ya da yitmeye doğru gider: Bir yandan hava taşımacılığı ya da İnternet tarzı yeni iletişim araçlarının gelişmesi gibi tümüyle teknik etkenler; öte yandan serbestleşme ve kuralsızlaşma gibi, daha politikaya özgü ya da hukuksal-politikaya özgü etkenler. Böylece, özellikle ekonomik alanda (bilişimsel iletişim araçlarının farklı ulusal pazarları ayıran *cismani farkları* sildirmeye yöneldikleri) bir *evrensel ekonomik alanın* oluşması kolaylaştırılmış olur.

"Globalization"un Çift Anlamı

Burada *"globalization"* (ya da Fransızcası *mondialisation*) sözcüğüne geri dönmek gerek: Bu sözcüğün, kesin bir anlamda, evrensel ekonomik alanın birleşmesini ya da bu alanın dünya ölçeğine yayılmasını belirtebileceği görüldü. Ancak, kaleme aldığım kavramın betimleyici anlamından kaçamaklı, kuralcı ya da daha iyisi edimsel bir anlama geçilerek bambaşka bir anlama gelmesi sağlanır: Öyleyse *"globalization"* ekonomik alanı, bu birleşmeye karşı tüm sınırları, bu yayılmaya karşı çoğu ulus-devlete bağlı olan tüm engelleri yıkmaya yönelik tüm bir hukuksal-politik önlemler bütünüyle birleştirmeyi amaçlayan bir *ekonomi politikası* belirler. Bu, kavramın anlaşılmazlığıyla oynayarak simgesel gücünün bir bölümünü veren gerçek ekonomik propagandadan

ayrılamaz olan neo-liberal politikayı çok açık olarak tanımlar.

Ekonomik *"globalization"* tekniği ya da ekonominin mekanik etkisi değil, bir görevliler ve kurumlar bütünü tarafından ortaya konulan bir politikanın ürünü ve özel amaçlarla –bunlar da tecimin serbestleşmesi *(trade liberalization)*, bir başka deyişle şirketleri ve yatırımlarını durduran tüm ulusal düzenlemelerin elenmesidir– bile bile yaratılmış kuralların uygulanmasının sonucudur. Bir başka deyişle, "evrensel pazar" *bir politik yaratım* (ulusal pazarın daha önce olduğu gibi), az çok bilinçli tasarlanmış bir politikanın ürünüdür. Bu politikanın sonucu da (belki de aynı zamanda *amaç* olarak, en azından neo-liberalizmin en uyanık ve en utanmaz savunucularında) ulusal pazarların doğuşuna götüren şeyin ölçeğinde olduğu gibi, o zamana dek en verimli ve en etkili üretim güçlerinin ve üretim biçimlerinin rekabetine ulusal sınırların içinde kapalı kalan etkenlerle ve şirketlerle sert bir biçimde karşılaşarak egemenlik koşullarını yaratmaktır. Böylece, beliren ekonomilerde korumaların kalkması, ister istemez ulusal şirketleri yıkıma götürür ve Güney Kore, Tayland, Endonezya ya da Brezilya gibi ülkeler için yabancı yatırıma tüm engellerin kaldırılması, çokuluslu işletmelerce çoğunlukla gülünç fiyatlara satın alınan yerel şirketlerin çökmesine yol açar. Bu ülkeler için kamu pazarları, yerel şirketlere kuzeyin büyük işletmeleriyle rekabet etmek için olanak tanıyan tek yöntemler olarak kalırlar. Bir "küresel eylem alanı" yaratılması için zorunlu gibi tanıtılmalarına karşın, rekabet ve kamu pazarı üzerine OMC yönergeleri gerçekte, büyük çokuluslu işletmelerle ulusal küçük üreticiler arasında "eşit silahlı" bir rekabet kurarak, bu sonuncuların toptan yitimine yol açmasıyla sonuçlanacaktır. Biliniyor ki genel olarak, gerçek eşitsizlikte biçimsel eşitlik egemenlerin yararınadır.

"Globalization" sözcüğü, uzun süre Amerikalı sosyal bilimcilerce farklı toplumları ekonomik açıdan daha ileri topluma, bir başka deyişle tüm insanlık tarihinin anlatımıyla ve amacıyla kurulmuş (bu, örneğin, Lévi-Strauss tarafından *Race et Histoire*'da eleştirilen modele göre, kişi başına düşen enerji tüketimi gibi, bu toplumun kendine özgü, ama görünüşte yansız ve tartışılmaz özelliklerinden birinin gelişme derecesinin ölçütü olarak alındığı

durumdur), Amerikan toplumuna uzaklıklarına göre sınıflandırmalarına olanak veren aptalca etnikmerkezci gelişmeci bir model aşılamanın örtmececi bir yolu olarak uzun süre kullanılan "modernleşme" sözcüğünün yerini alan *hem betimleyici hem de kuralcı bir sözde kavramdır.* Bu sözcük (ve dile getirdiği model) bir toplum için kendi özelliğinin, bunu örtük olarak bir evrensel model gibi oluşturarak evrenselleştirmeye dayanan *evrenselin emperyalizmi*nin en yetkin biçiminin somut örneği olduğu görülüyor (Fransız toplumunun insan haklarının ve Fransız Devrimi'nin mirasının düzmece somutlaşmasının, özellikle Marksist gelenekle, tüm olası devrimlerin modeli olarak ortaya konulması gibi).

Böylece, hem evrensel özgürleşmenin kaçınılmaz yazgısı ve politik tasarısı, *doğal gelişim*in sonu, demokrasi ve pazar arasında ilke olarak öne sürülen bir bağ adına, sözcük yoluyla, tüm ülkelerin halklarına bir politik özgürleşme sözü veren, yurttaşlıkla ilgili ve etik ülkü olarak kurulmuş olan, ekonominin ve finansın alanının birleşmesi sürecidir. Bir başka deyişle, özel bir toplumsal geleneğin, Amerikan toplumunun geleneğinin, tarihsel özelliklerinde kökleşmiş bir ekonomi modeli üzerine buraya kadar bölmelenmiş ve artık örgütlenmiş ulusal ekonomiler evreninin bütünleşmesidir. Bu *ütopik kapitalizm*in en eksiksiz biçimi, kuşkusuz "hisse senedi sahiplerinin demokrasisi", bir başka deyişle hisse senetleriyle ödüllendirilen, anapara ve emeğin kusursuzca başarılmış bir birleşmesini gerçekleştirerek, toplu olarak "kendi işletmelerinin sahibi" olacak bir ücretliler evreni: ve "modernleşme" kuramlarının baskın çıkan etnik merkezciliği, Amerika Birleşik Devletleri'nde "gerçekleşmiş sosyalizmin" yeni vatanını gören yeni ekonomi dininin en esinlenmiş peygamberleriyle ulu yüksekliklere ulaşır (bu arada görülüyor ki bugün Şikago tarafında baskın gelen bir tür bilimci delilik, başka zamanlarda ve başka yerlerde bilinen sonuçlarıyla gelişmiş olan "bilimsel sosyalizmin" en yüceltilen sayıklamalarında ondan aşağı kalmaz).

İlk olarak, evrensel biçimde tüm akılcı ekonomik uygulamaların kuralı gibi önerilenin ve aşılananın, gerçekte özel bir tarihte ve toplumsal yapıda, Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihinde ve toplumsal yapısında yetişen bir ekonominin kendine özgü niteliklerinin evrenselleşmesi[1]; bu arada da Amerika Bir-

leşik Devletleri'nin tanım gereği, temelde özellikle devletin zayıflamasıyla belirlenen kendi ekonomik ve toplumsal modellerinin ülküselleşmesinin ürünü olan bir politik ve ekonomik ülkünün gerçekleşmiş biçimi olduğunu tanıtlamak için burada durmak gerekir. Ama aynı zamanda, ikinci bir aşamada Amerika Birleşik Devletleri'nin, evrensel ekonomik alanda rekabetçi avantajların ayrıcalıklı bir bütününü, tek yönetim altında topladıkları için borçlu oldukları egemen bir konum doldurduğunu da tanıtlamak gerekir: Finansal avantajlar ona dünyanın tümünde (yani Japonya gibi büyük tasarruflu ülkeler gibi, ancak aynı zamanda yoksul ülkelerin ya da evrensel trafik ağlarının oligarşilerinin bütününde) çok büyük bütçe açıklarını finanse eden ve para oranını ödünlemek için gerekli anaparayı kendine çekme, çok düşük ve Amerikan ekonomik kararlarına nesnel olarak bağımlı kılınan, Amerikan gelişimine yalnızca emekleri ve ürünleri döviz cinsinden pek yüksek olmaması nedeniyle –özellikle hammaddelerde– değil, aynı zamanda karşı karşıya kaldıkları ve bankalarla Amerikan Borsası'nın yararlandığı tasarruf nisapları dolayısıyla da katkıda bulunan, ona öteki ülkelerin, özellikle en yoksullarının üzerindeki etkilerinden kaygılanmadan kendi seçimleri olan para politikalarını seferber etme olanağını sağlayan yatırımları ve tasarruf oranlarını denkleştirme olanağı veren doların ayrıcalıklı konumu; anapara ve yatırım malları sektörünün gücü ve rekabet edebilirliğiyle, özellikle de endüstriyel mikroelektronik ya da bankaların, yeniliğin özel finansmanında bankanın göreviyle *ekonomik avantajlar*; çıkarlarına uygun ekonomik ve tecimsel kuralları benimsetmeye olanak tanıyan diplomatik güçleriyle *politik ve askeri avantajlar*; bilimsel araştırmanın (Nobel Ödülü sayısıyla ölçülebilen) kamu ve özel sisteminin ayrıcalıklı niteliğiyle, *lawyer*'ların ve büyük *law firm*'lerin gücü, en sonunda da telekomünikasyonlara ve tüm tecimsel kültür üretimine egemen olan İngilizcenin kullanış evrenselliğiyle *kültürel ve dilsel avantajlar*; bir modernlik imgesiyle birleşmiş, başta sinematografik olmak üzere özellikle evrenin betilerinin üretimi ve yayımı yoluyla hemen hemen, en azından yeniyetmelerce, neredeyse evrensel olarak tanınan bir yaşam biçiminin benimsetilmesiyle *simgesel avantajlar*. (Bu ara-

da görülüyor ki Amerikan ekonomisinin üstünlüğü –zaten onun adına aşılanmaya çabalanan tam rekabet modelinden gittikçe uzaklaşan– *yapısal sonuçlara dayanıyor, bir ekonomi politikasının kendine özgü etkinliğine değil* – işin yoğunlaşması ve çalışma süresinin uzatılması uygulaması en az vasıflı olanlar için en düşük ücretle birleşse, ayrıca belirleyici özelliği teknik-bilimsellik olan yeni bir ekonominin görevi önemsiz olmasa bile.)

Evrensel ekonomik alanın merkezine yerleşen güç ilişkilerinin en tartışmasız belirtilerinden biri, örneğin egemenleri, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'ni gelişmekte olan ülkelere (örneğin endüstrileri için ciddi sıkıntılara yol açan bir ürünün dışalımına yönelik sınırlamaları ya da dış yatırımlarını denetlemeleri engellenen ülkeler) yasakladıkları korumacılığa, devlet desteğine başvurdurtabilen bakışımsızlık ve *çifte standart* (iki ağırlık, iki ölçü) mantığıdır kuşkusuz. Güney ülkelerinin toplumsal haklarının üzerine titrendiğinin de (ya da örneğin çocukların çalışmasının yasaklanmasının) Amerika Birleşik Devletleri gibi denetimsizleştirme, esnekleştirme, maaşların ve sendikal hakların sınırlanması girişimlerine atılan bir ülkenin işi olduğu bilindiğinde, her korumacı nedenden muaf olduğuna inanmak için çok fazla iyi niyet gerekir. *"Globalization"* politikası da bu bakışımsızlığın en iyi açıklamasıdır kuşkusuz, çünkü dünyanın tümüne, ama karşılıklılık olmadan tek yönde (bir başka deyişle bir soyutlanma politikası ve yerel özelliklerini, özerkliğini korumak isteğiyle birlikte) egemenlere en uygun modelin yayılmasını amaçlar.

Serbest alışverişin, anaparanın serbest dolaşımının, dışsatıma yönlendirilmiş gelişmenin saltık egemenliğinin aşılanmasıyla ekonomik alanın birleşmesi, başka zamanlardaki ulusal ekonomik alanın bütünleşmesiyle aynı anlaşılmazlığı sunar: Sınırsız bir evrenselciliğin haklı gösterilmesini McDonald's'ın, *jean*'in ve Coca-cola'nın uygarlığın *"cheap"* yaşam biçimlerinde, evrensel yayılmasında ya da çoğunlukla bir olumlu *"globalization"* belirtisi sayılan "hukuksal türdeşleşmede" bulan bir evrensel birleşmecilik türünün tüm görünüşlerini veren bu "toplum tasarısı", devletin üzerinde yer alırken, egemenlere, bir başka deyişle büyük devletlere, daha çok da onların politik ve askeri açıdan en güçlüsü Amerika Birleşik Devletleri'ne ve ekonomik etkinliklerin yürütül-

mesi için elverişli koşulları sağlamak amacıyla denetledikleri büyük uluslararası kurumlara, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü'ne güvenebilen büyük yatırımcılara yarar. *Eşitsizlikteki bütünleşmeye bağlı egemenlik etkisi*, Kanada'nın yazgısında iyi görülür (eğer Amerika Birleşik Devletleri'yle bir tür gümrük birliğine yönelecek olursa Avrupa'nın yazgısı da bu olabilir): Savunmasız bırakılan geleneksel korumacılıklarda, özellikle kültür alanında bir düşüşten dolayı, bu ülke Amerikan gücüne gerçek bir ekonomik ve kültürel katılmayla karşı karşıya kalmaktadır.

Eski ulusal devletler gibi egemen ekonomik güçler, (uluslararası) hukuku ve lobilerin eylemlerine teslim olmuş büyük uluslararası örgütleri kendi hizmetlerine koşturacak güçtedir gerçekte. Bunlar, işletmelerin ve ulusların ekonomik çıkarlarını hukuksal aklamalarla süslemeye çalışırlar (örneğin endüstriyel yatırımcılara en yüksek derecede koruma ve hak güvencesini vererek); ve düşünsel enerjilerinin çok önemli bir bölümünü, örneğin tüketicilerin korunmasını güvenceye alan yasalar ve yönetmelikler gibi iç hukuku bozmaya adarlar. Uluslararası makamlar, ulusal devletlere verilen tüm işlevleri çoğu kez yerine getirmeden (toplumsal korumayı ilgilendirenler gibi), gittikçe ikincil işlerin yönetimine indirgenerek gerçek karar yerlerini gizlemeye yarayan politik yanılsamalar siperi oluşturan ulusal hükümetleri görünmez biçimde yönetirler. Ulusal devletlere vergilendirme (muafiyetler düzenleyerek) ya da rekabetçi kolaylıklar (karşılıksız altyapılar sunarak) alanında rekabet oyunu oynamayı benimseten ekonomik rekabetin hemen hemen mekanik eylemini, simgesel düzlemde güçlendirmeyi sağlarlar.

Evrensel Ekonomik Alanın Durumu

Evrensel alan, her biri bir türdeş ürün kategorisinin üretimi ve tecimselleştirilmesi için rekabet eden bir işletmeler bütünü olarak yayılmış bir *"industry"*ye karşılık gelen bir evrensel alt-alanlar bütünü olarak ortaya çıkar. Bu alt-alanların her birinin, hemen hemen her zaman oligopolistik olan yapısı, evrensel dü-

zeyde üretken bir rekabetçi konumu elde edebilen ve koruyabilen farklı şirketler arasında bir şirketin her ülkede konumu, diğer ülkelerdeki konumuna bağlı olduğundan anaparanın (değişik türlerde) bölüşümünün yapısına denk düşer. Evrensel alan iyice kutuplaşmıştır. Egemen ulusal ekonomiler, yalnızca yapıdaki ağırlıklarından (girişe bir engel gibi işler) dolayı, işletmelerin aktiflerini tek yönetim altında toplamaya ve ürettikleri kazançları kendilerine mal etmeye, ayrıca alanın işleyişindeki içkin eğilimleri yönlendirmeye yönelirler. Ulusal ve uluslararası alanda her şirketin konumu, gerçekte yalnızca kendi elverişli yönlerine değil, aynı zamanda ulusal bağından doğan, ekonomik, politik, kültürel ve dilsel elverişliliklerine de bağlıdır, çünkü bu tür "ulusal anapara", farklı şirketlerin yapısal rekabet edebilirliği üzerinde, olumlu da olsa olumsuz da olsa, çoğaltan bir etki uygular.

Bu farklı alanlar bugün yapısal olarak evrensel finans alanına bağlıdır. Bu alan (Fransa'da 1985-86'nın finansal kuralsızlaştırma yasası gibi önlemlerle), yaklaşık iki yüzyıl kadar eski olan, 30'lu yıllardaki büyük banka iflasları dizisinden sonra özellikle güçlendirilen tüm düzenlemelerden birdenbire kurtarılmıştır. Böylece pek tamamlanmamış bir özerkliğe ve bir birleşmeye erişerek, anaparanın değerlendirilmesinin yerlerinden biri olmuştur. Büyük yatırımcıların ellerinde topladıkları para (emeklilik fonları, sigorta şirketleri, yatırım fonları), spekülasyona giderek öncelik veren, finansal işlemleri yalnızca finansal amaçla üretim yatırımının zararına, yalnızca bankalarca denetlenen özerk bir güç durumuna gelir. Uluslararası spekülasyon ekonomisi, böylece merkez bankaları gibi, finansal işlemleri düzenleyen ulusal kurumların denetiminden kurtulur ve uzun vadeli faiz oranları artık ulusal makamlarca değil, finans pazarlarının eğilimini yöneten uluslararası işlemcilerce belirlenmeye yönelir.

Finansal anaparanın, toplu tasarrufu çeken ve yöneten emeklilik ve yardım sandığı fonlarında yoğunlaşması, bu tasarrufun devletlerötesi işletmecilerine, hisse senedi sahiplerinin çıkarları adına, işletmelere yavaş yavaş stratejilerini yönlendirmeye başlayan finansal verimliliklerin gereklerini aşılama olanağı verir. Bu, özellikle çeşitlenme olanaklarını sınırlayarak ve onlara *downsizing*, harcamaların ve efektiflerin azaltılması ya da birleş-

me-kazanımlar kararlarını benimseterek, bunların tüm risklerini de kimi zaman düşüncede kazançlarla, en yüksek konumdakiler için en azından hisselerin karşılıklarıyla birleşmiş ücretlilerin üzerine bırakarak gerçekleşir. En iyi finansal verimi elde edebilmek amacıyla anaparaları bağlamak, belki, özellikle serbestleştirmek, onlarla yatırım yapmak ya da yatırımları kaldırmak konusunda artan özgürlük, anaparaların hareketliliğini ya da endüstriyel veya bankacı işletmenin başka ülkelerde yerleşmelerinin genelleşmesini kolaylaştırır. *Yabancı ülkelere doğrudan yatırım*, anapara konusunda, ama aynı zamanda da el emeğinin bedeli konusunda uluslar ya da bölgeler arasındaki farklılıkları kullanma, ayrıca en elverişli pazara yakınlığı araştırma olanağı sağlar. Doğmakta olan ulusların, özerk yurtlukları merkez erke bağlı eyaletlere dönüştürmeleri gibi, "ağ şirketler" hem uluslararası bir pazarda Williamson'un dediği gibi, işlemleri içselleştirmek, bir başka deyişle sindirilmiş, böylece de bir "ana evin şubeleri" konumuna indirgenmiş şirketleri içinde toplayarak üretim birimlerinin içinde onları örgütlemenin bir yolunu bulurlar; öte yandan, ötekiler taşeronlukta, göreceli olarak, bağımsızlıkta bağımlılık ilişkilerini kurmanın bir başka biçimini ararlar.

Böylece evrensel ekonomik alanla tüm bölgesel ya da ulusal güçleri zayıflatmaya yönelir ve donandığı evrendeşçilik tüm öteki gelişme modellerini, özellikle hemen milliyetçi diye hüküm giydirilen ulusal olanları gözden düşürerek, yurttaşları ekonominin ve finansın uluslarötesi güçleri karşısında güçsüz bırakır. "Yapısal ayarlanma" politikaları denen politikalar, egemenlik altındaki ekonomilerin bağımlılığında bütünleşmesini sağlamayı amaçlar; bu sosyal devletle, uluslarötesi işletmelere ve finansal pazarlara, aile pazarının tüm korumalarının kaldırılması ve yabancı yatırımlara uygulanan denetimlerin gevşetilmesi gibi (rekabetle karşı karşıya kalmanın işletmeleri daha üretken kılacağı Darwinci varsayım adına), denetimsizleştirme ve özelleştirmeyle yakınlaşan bir önlemler bütünüyle, serbest denen pazarın kazancına karşı koyabilecek tek makamla birleşen "yapay" ve "keyfi" denen ekonominin politik düzenleme düzeneklerinin tüm işlevini indirgeyerek gerçekleşir. Bunu yaparak, tek yönetim altında toplanmış anaparaya neredeyse tam bir özgürlük sağlamaya ve

bu politikaları az çok doğrudan esinleyen çokuluslu büyük işletmelere gelişip yayılma olanağını tümüyle vermeye yönelirler. (Karşılığında "ortaya çıkmakta olan ulus" denen ulusların, bir başka deyişle ulusal üretimleri koruyarak, kendisi de örneğin bir tarım reformu ya da oranı matrahın çokluğu ile yükselen vergi gibi devlet kararlarıyla kolaylaştırılan alım gücünün artışıyla, köylülerle işçilerin tüketime olan erişimine bağlı gerçek talebin belirmesini teşvik ederek ekonomik bir altyapı kurmak ve bir ulusal pazar yaratmak amacıyla ulusal devlete dayanmak için etkili bir rekabet gösterebilen ulusların girişimlerini suya düşürmeye katkıda bulunurlar.)

Bu politikaların ancak örtülü bir anlatımı olduğu ve gittikçe en yoksun bırakılmış ulusları neredeyse yalnızca doğal kaynakların yaygın ya da yoğun kullanımına dayanan bir ekonomiye indirgemeye yönelen bu güç ilişkileri, farklı devletlere anapara dağılımının yapısında tuttukları konuma göre verilen tedavilerdeki bakışımsızlıkta da kendini gösterir: Hiç kuşkusuz en belirgin örnek, IMF'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelttiği sürüp giden bütçe açığını azaltma isteklerinin uzun süre sonuçsuz kalmasına karşılık, aynı makamın zaten büyük tehlikede olan birçok Afrika ekonomisine işsizliği ve sefaleti artırmaktan başka bir şey yapmayan bir bütçe açığı azaltmasını zorla benimsetmesidir. Öte yandan da biliniyor ki tüm dünyaya sınırların açılmasını ve devletin yıkılmasını öğütleyen aynı devletlerin toplumsal hukuka evrensel saygıya kimi haklı çağrıların dışında ya da örneğin dışsatıma istemli kısıtlama anlaşmalarıyla kotalar, istemli kısıtlamalarla kalite ya da güvenlik kurallarının benimsetilmesi ve paranın zorunlu yeniden değerlendirilmesiyle, dışsatımlara saptanan sınırlamalar yoluyla korumacılığın az ya da çok kurnaz biçimlerini uygulayabilirler veya yabancı şubelerde üretim kotaları saptanmasıyla pazarların bölüşümünü sağlamayı amaçlayan devletlerin girişimleri üzerine kurulmuş "karışık oligopoller" denen olgu aracılığıyla devlet yardımı biçimlerini feda edebilirler.

Bu birleşme, bir zamanlar Avrupa'da ulus devlet ölçeğinde gerçekleşenden farklı olarak, devletsiz –Keynes'in tüm devletler arasında eşit alışveriş güvencesini verebilecek yansız bir birikim parası üreten bir merkez bankası yaratıldığını görme di-

leğine karşı– ve yalnızca, Avrupa devletinin kökeninin hukukçularından farklı olarak, çıkarlarına uygun politikaya evrensellik görüntüsü vermeye gerçekten gereksinimi olmayan egemenlerin çıkarlarının hizmetinde gerçekleşir. Bunların, egemen oldukları büyük uluslararası makamların (IMF, OMC) sözde yansız müdahaleleri yoluyla ya da esinleyebilecek ve aşılayabilecek güçte oldukları, AMI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) tasarısında en eksiksiz anlatımını bulan, ekonominin ve politikanın görünümleri örtüsü altında, bu güç ilişkilerini evrensel görünüşlü oyunun kurallarına dönüştürme yolları vardır: Bu tüm devlet baskılarından kurtulmuş ve yalnızca yatırımcıların keyfine bırakılan dünya ütopyası türü, tüm uluslardan yöneticilerin, endüstriyel ve finansal çokuluslu şirketlerin kadrolarının tutucu enternasyonalinin yavaş yavaş, iç ve dış düzenin korunması işlevlerine indirgenen emperyalist devletin politik, diplomatik ve askeri gücüne dayanarak aşılamayı amaçladığı, gerçekten "küreselleşmiş" dünya düşüncesi olmaya olanak verir.[2] Dolayısıyla mevzuatların "uyumlulaştırılması"yla sağlanan bu birleşmenin tek mantığı tarafından, evrensel bir devletçe gerçek bir evrenselleşmeye götürüleceğini ummak boşunadır. Ancak kuşkusuz, yalnızca kendi kısa vadeli ekonomik çıkarlarına özen gösteren küçük bir oligarşinin politikasının sonuçlarının, kendileri de küresel olan, egemen ekonomik güçleri denetlemekle ve gerçekten evrensel olan amaçlara bağlı kılmakla görevli uluslarüstü makamların kurulmasını yavaş yavaş benimsetebilecek politik güçlerin giderek su yüzüne çıkışını kolaylaştırabileceğini beklemek mantıksız değildir.

Tokyo, Ekim 2000

Notlar

1 Bkz. "Amerikan modelinin aşılanması ve sonuçları".

2 Bkz. François Chesnais, *La Mondialisation du capital*, Paris, Syros, 1994 ve M. Freitag ve E. Pineault (yönetimi altında), *Le Monde enchaîné*, Montreal, Nota Bene Yayınları, 1999.

Kaynakça

ACCARDO (Alain) ve G. ABOU, G. BALASTRE, D. MARINE, *Journalistes au quotidien. Outils pour une socioanalyse des pratiques journalistiques*, Bordeaux, Le Mascaret, 1995.

Actes de la recherche en sciences sociales, "L'économie de la maison", 81-82, Mart 1990.

-"La souffrance", 90, Aralık 1991.

-"Esprit d'Etat", 96-97, Mart 1993.

-"Les nouvelles formes de domination dans le travail", 114 ve 115, Eylül ve Aralık 1996.

-"Histoire de l'Etat", 116-117, Mart 1997.

-"Les ruses de la raison impérialiste", 121-122, Mart 1998.

BLOCH (Ernst), *L'Esprit de l'utopie*, Paris, Gallimard, 1977.

BOSCHETTI (Anna), *Sartre et les Temps modernes: une entreprise intellectuelle*, Paris, Minuit Yayınları, 1985.

BOURDIEU (Pierre), *Travail et travailleurs en Algérie*, Paris-La Haye, Mouton, 1963 (A. Darbel, J. P. Rivet, C. Seibel'le birlikte).

-*Algérie 60, structures économiques et structures temporelles*, Paris, Minuit Yayınları, 1977.

-*La Noblesse d'Etat*, Paris, Minuit Yayınları, 1989.

-"Le racisme de l'intelligence", *Questions de sociologie* içinde, Paris, Minuit Yayınları, 1980.

-"Deux impérialismes de l'universel" içinde C. Fauré ve T. Bishop (yayıncı), *L'Amérique des Français*, Paris, François Bourin Yayınları, 1992, s.149-155.

CHAMPAGNE (Patrick), *Faire l'opinion*, Paris, Minuit Yayınları, 1990.

-"Le journalisme entre précarité et concurrence", *Liber*, 29, Aralık 1996.

CHARLE (Christophe), *Naissance des intellectuels*, Paris, Minuit Yayınları, 1990.

DIXON (Keith), "Les évangélistes du Marché", *Liber*, 32, Eylül 1997, s. 5-6.

DEJOURS (Christophe), *Souffrance en France. La banalisation de l'injustice sociale*, Paris, Seuil Yayınları, 1997.

DEZALAY (Yves), D. SUGARMAN ile birlikte, *Professional Competition Power. Lawyers, Accountants and the Social Construction of Markets*, Londra-New York, Routledge, 1995, s. XI-XIII.

-B.G. GARTH, *Dealing in Virtue*, Şikago-Londra, The University of Chicago Press, 1995, ss.VII-VIII.
FALLOWS (James), *Breaking the News. How Media Undermine American Democracy*, New York, Vintage Books, 1997.
GOFFMAN (Erwing), *Asiles, études sur la condition sociale des malades mentaux*, Paris, Minuit Yayınları, 1968.
GREMION (Pierre), Preuves, *une revue européenne à Paris*, Paris Julliard, 1989.
-*Intelligence de l'anti-communisme, le congrès pour la liberté de la culture à Paris*, Paris, Fayard, 1995.
HALIMI (Serge), *Les Nouveaux chiens de garde*, Paris, Liber-Raisons d'agir, 1997.
Liber, "Mouvements divers. Le choix de la subversion", 33, Aralık 1997.
SALESSE (Yves), *Propositions pour une autre Europe. Construire Babel*, Félin Yayınları, 1997.
THERET (Bruno), *L'Etat, la finance et le social*, Paris, La Découverte, 1995.
VIDAL-NAQUET (Pierre), *Les Juifs, la mémoire et le présent*, Paris, La Découverte, cilt I, 1981, cilt II, 1991.
WACQUANT (Loïc), "De l'Etat charitable à l'Etat pénal: notes sur le traitement politique de la misère en Amérique", *Regards sociologiques*, 11, 1996.

Karşı Ateşler, Pierre Bourdieu'nun (1930-2002), "küreselleşme" adı altında sanatın, kültürün, medyanın, yaşamın işgal edildiği bir dünyada direnme yolları üzerine yazı, söyleşi ve bildirilerinden oluşuyor.

Bourdieu, bu kitabında direnmenin geleneksel söyleminden fazla uzaklaşmadan, fakat her zamanki kendine özgü düşünme pratiğiyle dünyanın yeni ekonomik düzeninin işleyişinin eleştirisini yaparak, artık insanlık için "ateşi çalma"yı bırakıp ateşe ateşle karşılık veriyor.

Bir finans olgusu haline gelmiş, para ve güce dayalı bu dünyada, potansiyel sermaye aracı olarak görülmeden yaşayabilmek için...

ISBN 975-08-1045-7